

C. N. David,
Christian IX og Sir Augustus Paget
i November 1863.

AF

AAGE FRIIS.

I 1914 offentliggjorde jeg i Historisk Tidsskrift (8. R. V 45—99) nogle Optegnelser, som Nationalbankdirektør, Konferensraad C. N. David (født 16. Januar 1793, død 18. Juni 1874) i December 1863, henholdsvis i Januar 1874, havde gjort om de politiske Begivenheder i København 1863—65, specielt om sin egen Deltagelse i disse. I almindelige Bemærkninger og i Noter til de enkelte Optegnelser gjorde jeg opmærksom paa, at der var Nuancer eller iøjnefaldende Modsigelser i Fremstillingen af de Partier, hvor Begivenhederne i November—December 1863 behandledes. Jeg paapegede forskellige Muligheder for en Forklaring, bl. a. Davids høje Alder i 1874 og at han, da han i Wien paa hint Tidspunkt affattede sin nye Fremstilling, ikke havde haft sine ældre Optegnelser for sig.

Yderligere fremhævede jeg, at i det Tiaar, der var forløbet siden December 1863, da David stod i et nært Forhold som Ven og Raadgiver til Prinsen af Danmark, Christian IX, var han, særlig medens han fra Juli 1864 til November 1865 var Finansminister i Ministeriet Bluhme, kommet til at nære langt mindre venskabelige Følelser for Kong Christian IX. Dette fremgaar ogsaa af de Partier af Davids Optegnelser, der af Hensyn til nulevende Personer

maatte udelades ved min Offentliggørelse i 1914, men som ikke, hverken direkte eller indirekte, omhandler Begivenhederne i November—December 1863¹.

I 1914 udskød jeg imidlertid en nærmere Undersøgelse af de to Beretningers indbyrdes Forhold og deres Værdi som historiske Kilder til en senere Lejlighed. Jeg fandt det ikke rimeligt at opstille Hypoteser, før jeg havde fremdraget andet samtidigt Materiale, der efter al Sandsynlighed kunde være af afgørende Betydning.

Foranledningen til, at jeg netop nu, skønt mine Studier for Øjeblikket er koncentreret om andre Ting, genoptager Sagen, er en Afhandling »David og Hall. Krisen i Danmarks Historie 1863. Kritisk Studie«, som Professor Erik Arup har offentliggjort i første Hefte af det nye Tidsskrift »Scandia«, som Prøve paa, hvorledes den nyere Tids Historie efter hans Mening bør behandles.

Prof. Arup har i denne Afhandling udtalt sig med meget stor Sikkerhed om de Davidske Beretningers Værdi og givet en Vurdering af Davids Motiver til Affattelsen, der i saa høj Grad strider imod alt, hvad der ellers foreligger om Davids Personlighed og offentlige Virksomhed, at det er rimeligt at undersøge Spørgsmaalet nærmere. En ny, omfattende Redegørelse vil formentlig ogsaa bidrage til Klaring af, hvad der foregik i hine skæbnesvangre Dage, hvis Historie endnu langt fra er tilstrækkelig oplyst.

¹ Det maa i Tilknytning til mine Oplysninger paa det nævnte Sted i Historisk Tidsskrift (S. 45) bemærkes, at det kan betragtes som sikkert, at alle Davids efterladte Papirer og Optegnelser, bortset fra det til Rigsarkivet overleverede, er tilintetgjort. Hans endnu levende to Døtre, hvoraf den ene i mange Aar boede sammen med sin Fader, oplyser, at David aldrig førte Dagbøger, og de betragter det som udelukket, at David under sit Ophold i Wien fra December 1873—Maj 1874, hvor han nedskrev sine sidste Optegnelser, har haft sin tidligere Fremstilling eller Notitser af nogen Art hos sig. (Meddelelser fra Højesteretssagfører C. L. David). — Zodiacus (P. Hansen) nævner i en Artikel 5/7 1874 om David i »Nær og Fjern«, at David har efterladt sig Optegnelser. Sml. Kriegers Dagbøger (citeres: Krieger) VI 155.

Prof. Arups Udgangspunkt og den Hjørnesteen, der bærer hans Vurdering og Fremstilling, er Davids to forskellige Beretninger om Samtaler, han i November 1863 førte med Kong Christian IX og med den engelske Gesandt, Sir Augustus Paget, om Stadfæstelse af det Forslag til en Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig, der den 13. November var bleven vedtaget af Rigsraadet.

Da jeg i 1914 offentliggjorde Davids Beretninger, var det mig klart, hvor jeg først og fremmest burde søge et nyt Materiale. Paget maatte i en eller anden Form have refereret sine Samtaler til sin Regering, men det er en Selvfølge, at man ikke kan vente at finde fortrolige Samtaler mellem den engelske Gesandt og den danske Konges Tillidsmand refereret udtømmende i den engelske Blaabog om det dansk-tyske Spørgsmaal »Denmark and Germany« III, som den engelske Regering under Hensyn til Forhandlingerne i Parlamentet offentliggjorte ca. 1. Marts 1864, tre Maaneder efter at Samtalerne var ført. I denne Blaabog er det udtrykkelig anført, at nogle af de aftrykte Aktstykker kun er gengivne i Uddrag, og det ses tydeligt, at Samlingen ikke er fuldstændig¹. Et enkelt af disse trykte Aktstykker — en Ordre vedrørende den engelske Regerings Opfattelse af Kong Christian IX's Stilling til Sanktionen af Novemberforfatningen, der 17. November 1863 afsendtes af Lord John Russell til Paget som Svar paa et fra denne Dagen før afsendt, i Samlingen ikke aftrykt, Spørgetelegram — har Prof. Arup benyttet og lagt afgørende Vægt paa². Men iøvrigt har han øjensynlig ikke anstillet supplerende Efterforskning.

En saadan Undersøgelse, saavel i engelske som i andre Arkiver, er nu foretaget og tjener som Grundlag for den følgende Udredning.

¹ Sml. her S. 161 og 164.

² Scandia I 138.

I.

Jeg fremlægger til Sammenligning Davids Beretning af 2. December 1863 og den tilsvarende Beretning, som Sir Augustus Paget har sendt sin Regering i en »most confidential« Rapport af 19. November 1863.

Disse to Beretninger er afgivne af de to Mænd, David og Paget, der alene kunde have Førstehaandsviden om Samtalerne¹. Det falder naturligt først at aftrykke og sammenligne disse to Beretninger og undersøge, om andet samtidigt Kildestof kan give Oplysning. Derefter kan vi sammenstille de to Beretninger og den vundne Erkendelse af deres Kildeværdi med Davids senere Beretning fra 1874 og paa dette udvidede Grundlag vurdere Prof. Arups Behandling og Resultater.

For at alt kan ligge fuldkommen klart, og for at ingen Tvivl skal kunne rejses om Karakteren af det engelske Aktmateriale, aftrykker jeg som Bilag (S. 231—248), de øvrige Telegrammer og Rapporter fra samme Tid, der er vekslet mellem den engelske Gesandt i København og den engelske Regering, hvori Spørgsmaalet om Kongens Stilling til Forfatningsforslaget direkte eller indirekte behandles.

C. N. Davids Optegnelser af 2. December 1863.

Da det, om ikke før, saa dog efter min Død vil komme paa Omtale, om og hvorvidt jeg har tilraadet eller fraraadet min kongelige Herre og jeg kan tilføie: Ven, Christian 9., at underskrive Forfatningsloven af 18. f. M., saa vil jeg optegne, medens

¹ Om Samtalerne mellem David og Kongen har vi kun Davids Beretning, og det er lidet sandsynligt, at noget Referat skulde findes i Kong Christian IX's Papirer, der foreløbig er gjort utilgængelige (sml. Scandia I 152). — Jeg er ikke sikker paa, at Omtale — paa Grundlag af Kong Christians Referat af disse Dages Begivenheder — ikke findes i Prins Hans' Papirer, bl. a. i den udførlige Fremstilling af Begivenhederne 1861—c. 1864, som han udarbejdede og ønskede offentliggjort. Den er imidlertid ogsaa bleven henlagt og er utilgængelig for Historieforskerne. (Sml. Tilskueren 1912 II 347—66, hvor jeg har givet en Redegørelse for Prins Hans' Liv og historiske Arbejder).

alt endnu er mig i frisk Minde, hvad der i de skjebnesvangre Dage er passeret mellem H. M. og mig.

Efter at jeg i flere Dage havde været upasselig, og navnlig siden Lørdag Middag holdt mig hjemme, modtog jeg Søndag Eftermiddag [den 15. November] Kl. 5¹/₂ en Billet saa lydende: »Tør jeg vente Dem, gode Conferenceraad, iaften Kl. 7 hos mig? Deres meget hengivne Christian«.

Da jeg til den bestemte Tid indfandt mig paa Palaiet, modtog jeg Ordre til at gaae ind i »Prindsens« Værelse og der at vente paa ham, da han var gaaet til Landgreven¹). Nogle Øieblikke derefter kom Prindsen virkelig ogsaa, og fortalte mig, synligen bevæget, at han havde modtaget et Telegram, at Frederik VII var død. At vi i Samtalen strax kom ind paa Spørgsmaalet om Stadfæstelsen af den af Rigsraadet vedtagne Fælledsforfatning, var naturligt. Jeg bemærkede imidlertid, at da dette var en Regeringshandling, kunde der for Øieblikket slet ikke være Tale herom. Det, der nærmest forelaae, var at tiltræde Regjeringen, som forudsatte, at Kongen gav sin edelige Forsikring om at opretholde Grundloven af 2. Octbr. 1855. Dette forudsatte jeg, at Kongen vilde gøre — men hermed var det ogsaa givet, at Deres Kongelige Høihed* vilde have Betænkningstid til at overveie det næste hoist vigtige Skridt, som skulde gjøres. Med Hensyn til dette, dristede jeg mig ikke i dette Øieblik at give et bestemt Raad. Meget var at overveie og at tage Hensyn til; paa den ene Side Stemningen i Kongeriget, paa den anden Side Stemningen i Hertugdømmerne og hvorledes man der vilde stille sig med Hensyn til Successionen, ligesom det ogsaa maatte opklare sig, hvorledes Stormagterne betragtede Forfatningsspørgsmaalet, — men i saa Henseende var det af største Vigtighed, at der levedes Tid til at fatte den endelige Beslutning, der ialfald var uadskillelig med Spørgsmaalet, om det var muligt at danne et andet Ministerium end det nuværende, der var identificeret med den nye

* Det er denne Benævnelse, som jeg brugte hele Aftenen under vor Samtale paa en Maade efter hans egen Befaling, thi da Grev Holck² — et Quarteerstid efter at jeg var kommet, — i et Ærende fra Landgreven, som Pr. Christian ikke havde truffet om Eftermiddagen, kom til ham og tiltalte ham: Deres Majestæt, sagde han: »Den Titel tilkommer mig først, naar jeg har besvoret Grundloven og er proklameret«.

¹ Landgrev Vilhelm af Hessen (1787—1867), Dronning Louises Fader.

² Kammerherre Grev Valdemar v. Holck, Kavalier hos Landgrev Vilhelm af Hessen.

Fælledsforfatnings Stadfæstelse. Herom tvivlede jeg i høi Grad, men ikke desto mindre maatte jeg tilraade D. K. H., til hvilken Bestemmelse De end maatte troe at komme, ikke at overile Dem, men at paastaae, at der maatte gives Dem Tid til at overlægge denne saa høist vigtige Sag. Enig i, at Dannelsen af et nyt Ministerium vilde støde paa uovervindelige Hindringer, maatte det ogsaa erkjendes, at der for Øieblikket ikke kunde tænkes paa Andet end at faae det nuværende Ministerium til at erkjende, at Tronfølgeren ikke blot var i sin fulde Ret, men ogsaa at det kun var en ham paaliggende Pligt, naar han forlangte Betænkningstid for at overlægge det første saa høist vigtige Skridt, som han har at gjøre, efterat have bestøget Tronen . . .

Klokken 9 om Aften forlod jeg Kongen, da Landgreven kom til H. M. for at lykønske ham, og da han endnu samme Aften ventede Conseilspræsidenten . . .

Den næste Morgen [den 16. November], da jeg paa hans Befaling var mødt, havde jeg en ganske kort Samtale med ham, i hvilken han kun meddelte mig, at Minister Hall havde fundet det meget naturligt, at Kongen forlangte Betænkningstid. Han bad mig at komme til sig senere paa Dagen.

Hyldningen fandt som bekjendt Sted Kl. 12, og jeg havde ikke blot ved det, som passerede udenfor Slottet, og ved hvad jeg ellers erfarede om Stemningen, Leilighed til at sætte mig ind i Situationen, men en Samtale, som jeg havde paa Slottet med Etatsraad Crone¹), gjorde mig denne end mere anskuelig. Denne iltre Skandinav henvendte sig nemlig til mig, »som han vidste havde megen Indflydelse hos Kongen«, for, »at faae ham til at underskrive Forfatningen strax«. Paa min Bemærkning, »at H. M. jo allerede havde underskrevet Forfatningen, i Kraft af hvilken han nu tiltræder Regjeringen«, svarede Etatsraaden, ja det vidste han, men »han (Kongen) maae ogsaa underskrive Fælledsforfatningen for Danmark-Slesvig idag«. Jeg indvendte her imod, at en saadan Iifærdighed vilde ialfald være et slet Omen for den tilkommende Konges Besindighed, og at jeg umueligt kunde troe, at han, til hvilken Beslutning han end kom, vilde fatte den uden det modneste Overlæg. At Prinds Christian ikke kunde have bivaanet Geheimstatsraadsmoderne, i hvilke den nye Forfatning var debatteret, ifald den overhovedet ikke var blevet til blot i Ministerconferentser, var en Indvending mod »Folkets« paaberaabte Utaalmodighed, som Etatsraaden haanligen afviste,

¹ Vilhelm Christoffer Crone var Politidirektør i København. Han har ikke efterladt sig Optegnelser eller andre Papirer fra hin Tid. (Medd. fra hans Søn Dr. H. C. R. Crone).

medens han søgte at gjøre gjeldende, at Kongen maatte skynde sig med at underskrive, da Ingen ellers kunde indestaae for Stadens Fred og Rolighed. Da jeg havde udtalt den Formening, at det ikke blot kunde, men skulde han (Crone), afbrød han Samtalen.

Ad andre Veie var det blevet mig klart, hvorledes ikke blot Mistillid mod det nye Kongehuus blev vakt og næret, men at ogsaa virkelig forbryderiske Planer vare udrugede, hvis Udførelse under den herskende exalterede Stemning ikke kunde ansees for en Umulighed. Under Indtrykket af hvad jeg saaledes i Dagens Løb var kommet til Kundskab om, gik jeg om Aftenen [den 16. November] til Kongen. Jeg viste H. M. Faren ved at nægte at underskrive Fælledsforfatningen, der paa en Maade forelaae som fait accompli, men fordulgte heller ikke paa den anden Side, at en kgl. Stadfæstelse af denne, der endnu i høiere Grad end Kundgørelsen af 30. Marts ikke blot vilde blive betragtet som en Opgivelse af Overeenskomsten, hvorefter, idetmindste i Tiden, Londonertractaten var bleven afsluttet, men ogsaa virkelig var det, kunde medføre de farligste Complicationer med Udlandet. Mit Raad var derfor at søge at forhale Underskriften, indtil det laae klarere for, hvorledes Udlandet betragtede hans factiske Tronbestigelse, eller idetmindste indtil man fra Holsteen havde Underretning om, hvad der rørte sig der i Anledning af hans Succession. Efter at have hørt opmærksom paa mig, rakte Kongen mig Haanden og sagde: »De vil ikke bryde Staven over mig, ifald jeg underskriver«.

Det var mig fra dette Øjeblik klart, at Kongen allerede den næste Dag vilde stadfæste Forfatningen, hvilket ogsaa skete den næste Morgen (Onsdag d. 18.). Imidlertid havde en Ven af mig besøgt mig Tirsdag Aften [den 17. November] og fortalt mig, som noget aldeles paalideligt, at Paget havde betegnet det som et høist farligt Skridt for Kongen — at stadfæste Forfatningen — Noget som Alle, der var ham hengivne, maatte fraraade H. M.

Endnu samme Aften skrev jeg til Paget, at jeg ønskede at tale med ham, og i en Samtale, som vi havde sammen, og hvori han bestandig fastholdt, at han kun taledes som Privatmand, og hvori jeg flere Gange fandt Anledning til at bemærke, at jeg, aldeles uopfordret af Kongen, søgte at erfare hans Mening, ytrede han, at han ikke kunde Andet end at tilraade Kongen at underskrive. Han frygtede, som jeg, de nærmest liggende Følger af en Vægning. Han gjentog endnu, da jeg gik, at den af ham udtalte Mening havde en aldeles personlig Character, da han endnu ikke havde Anelse om, hvorledes hans Regjering betragtede Sagen. Dette »endnu ikke« betonedes han stærkt.

Onsdag Eftermiddag [den 18. November] gik jeg atter, efter hans Anmodning, til ham, og nu sagde han mig — han vidste dengang hvad der var skeet i Statsraadet —: »Jeg har Grund til at antage, at min Regjering ikke vilde have fraraadet H. M. under de nuværende Omstændigheder at underskrive, ifald den havde været opfordret til at give H. M. sin Anskuelse tilkjende«.

Min Samtale med Paget fortalte jeg først Kongen Torsdag Eftermiddag [den 19. November] Kl. 4^{1/2} — altsaa over 24 Timer efterat Forfatningsloven var underskrevet. Jeg kunde tydelig see paa ham, at denne Meddelelse var ham baade kjærkommen og uventet.

Jeg fortæller dette saa omstændeligen for at tilintetgjøre det udsprede uforskammede Rygte, at Kongen først havde underskrevet efter at have spurgt det engelske Hof om, hvad han skulde gjøre. Det er min fulde Overbeviisning, at H. M. kun har fulgt sit eget Overlæg i denne Sag, og efter at have afveiet, hvad Følgerne kunde blive, naar han underskrev eller ikke underskrev. At han Søndag Aften og endnu om Mandagen var meget tvivlraadig, er sandt; men kunde det være anderledes i en saa vigtig for H. M. ganske ny Sag, som var bleven bekjæmpet af Mænd, paa hvis politiske Klogskab han hidtil havde stolet, og som han ansaae som sine troefaste Venner; Kongen glemte ikke, hvad Pr[ins] Christian skyldte Bluhme. Dog maa jeg, for ikke at misforstaas, tilføje, at Bluhme heller ikke havde fraraadet Kongen at underskrive den Forfatningslov, som Ministeriet med en ubegribelig Letsindighed, understøttet af en til fanatisk Overdrivelse stimuleret Nationalitetsfølelse, havde mægtet at sætte igjennem, og som en af den skandinaviske Idee enten forført eller forblindet Presse havde skildret som den danske Selvstændigheds Bolværk . . .

Denne Davids Beretning, der er nedskrevet 14 Dage efter at Spørgsmaalet om Christian IX's Underskrift paa Forfatningen var afgjort i positiv Retning, sammenholder vi med Sir Augustus Pagets Indberetning, der afsendtes ganske kort efter hans sidste Samtale med David.

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

Most Confidential.

Copenhagen

November 19th. 1863.

My Lord,

The Councillor of State David, who is perhaps the person whose opinion has the greatest weight with His Danish Majesty,

and who is invariably consulted in cases of difficulty, called upon me on Tuesday morning [17. November] and said, he wished to speak with me, in the strictest confidence as to the best course to be followed by the King in the present crisis. —

He said that he had not been sent by The King to consult me, but he had had a conversation with His Majesty the evening before, after which he had decided on calling on me, in the first place to know whether I had any instructions from Her Majesty's Government which ought to weigh in His Majesty's decision as to signing the new constitution or withholding his sanction, and, in case I should not, to beg I would communicate to him what my own opinion was as to the best course to be pursued under the circumstances.

I replied that I had not as yet received any instructions from Her Majesty's Government upon the point in question, — but that in consequence of the despatch just communicated by the Prussian Minister¹ I had sent a telegram the evening before² to your Lordship, and that I should probably get an answer in the course of the day, in which case I would let him know its purport. In the absence of instructions I felt great reluctance to expressing any opinion whatever, but that I had no objection to say, in a general way, that as the only object of Her Majesty's Government was an amicable settlement, and the preservation of peace, anything which tended to that end would be sure to meet their approval, and have their support. Consequently, as it now appeared, from the despatch sent in by Prussia, that the constitution for Denmark and Sleswig was considered by Germany as calculated to increase the existing difficulties, if the promulgation of this constitution could be for the time suspended by reason of His Danish Majesty withholding his signature, no doubt Her Majesty's Government would be glad of such a result, — but it was for His Danish Majesty to decide whether the internal situation would admit of his taking this course. —

Monsieur David frankly admitted to me that it would not. — The project, he said, was entirely contrary to the King's views, and at first His Majesty had been determined not to sanction it and to change the Ministry. No one, continued Monsieur David, had been more opposed to the Bill than he himself, — he had combatted it in every way, — he had spoken against it, and voted against it, — but he was bound to tell His Majesty, as he

¹ Se Bilag XIII.

² Se Bilag VII.

had done the previous night, that the measure having been adopted by the Rigsraad, and in view of the excitement which was hourly increasing on the subject, His Majesty would not be justified in refusing his sanction to it.

I asked Monsieur David if the King had spoken to Monsieur Hall on the subject. It might be possible perhaps that if His Majesty made an appeal to His Excellency's patriotism and devotion, and were to explain to him that He did not intend to refuse His signature altogether, but simply to suspend it until the negotiations on the international questions were settled, Monsieur Hall would take the responsibility upon himself before the Rigsraad and the Country of temporarily suspending the promulgation of the measure. — Monsieur David replied that His Majesty had not done so¹, — nor did he think there would be any chance of Monsieur Hall consenting to act in the way proposed. He had gone too far in his recent speeches to allow of this being possible. —

On Monsieur David's taking his leave, I again promised to let him know as soon as I should hear anything from Your Lordship. —

Accordingly after the receipt of Your Lordship's telegram on Tuesday afternoon [17. November]², I sent him a note asking him to call yesterday morning [18. November], and I then told him that although Her Majesty's Government considered that the international negotiations would be probably more effectual if the signature of the King to the constitution was suspended until they were concluded, they were nevertheless very unwilling to interfere in the matter. —

This communication was evidently a relief to Monsieur David's mind. He said that public feeling had now risen to that height that it would be dangerous to hesitate any longer, and the sooner the King signed the constitution the better. —

I replied that, in His Majesty's interests, I could not conceal from him that that was also my own opinion. That I had reason to believe that the utmost delay which would be given would be one or two days more, — that measures were being taken to organize a movement on a very formidable scale to go to the Palace and demand the constitution (I had this from one of the "Meneurs") that there was yet time to turn the excitement to a good account and by yielding at once to derive advantage, popularity, and strength from the position. — This being once effected, the King might a little later call to His counsels men of more moderate opinions who would carry out his own conciliatory views, and

¹ Sml. S. 166 Noten.

² Se Bilag IX.

thus it might be hoped that the bad effects which the present measure was calculated to produce in some quarters might by degrees be effaced. —

A council was summoned for one o'clock, and His Majesty, as I have already reported¹, then affixed his signature to the constitution. —

I trust I shall not appear to Your Lordship to have gone too far in my last conversation with Monsieur David. If so, I can only plead as my excuse that I acted from the conviction, which indeed must have been shared by every one who had a knowledge of the state of public feeling here, that things had gone too far to make it possible for His Majesty to suspend His signature even temporarily. He must have yielded at last, or have risked the consequences of a revolution. By giving way after too long a delay His Majesty would have derived no benefit from the concession, but on the contrary would have irretrievably irritated and estranged His subjects, whereas by this timely compliance with their wishes he has gained their affections in a manner which I cannot but hope may be lasting, and may tend to the happiness of His Majesty's reign, and the welfare and interests of this country. —

I have the honour [etc.].

A. Paget.

The Earl Russell K. G.
etc. etc. etc.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin. — For the Queen. — Paris.

II.

Det umiddelbare Indtryk af Læsningen er, at de to Beretninger i Hovedsagen stemmer overens; kun paa mindre væsentlige Punkter synes de at divergere. En nærmere Prøvelse af Hovedpunkter og Enkeltheder vedrørende Samtalernes Foranledning, Antal, Tidspunkt og Indhold vil vise, om dette Indtryk er rigtigt. En fortløbende Fremstilling af de paagældende Begivenheder fra 15.—18. November paa Grundlag af de to Beretninger og det øvrige forelig-

¹ Se Bilag XI.

gende samtidige Kildestof, vil give Lejlighed til en Under-søgelse af de Spørgsmaal, der volder Vanskelighed.

Efter at Budskabet om, at Kong Frederik VII Søndag den 15. November Kl. 2³⁵¹ var død paa Glücksborg, var naaet til København, mødte David efter en allerede Kl. 5^{1/2} modtagen skriftlig Tilsigelse fra Prins Christian Kl. 7 Aften i »det gule Palæ«. I denne Samtale kom de straks ind paa Spørgsmaalet om Stadfæstelsen af Fællesforfatningen. David udviklede, at om denne Regeringshandling kunde der før Øjeblikket, før Prinsen tiltraadte Regeringen og aflagde Ed paa Grundloven af 2. Oktober 1855, ikke blive Tale; Prinsen vilde derved faa Betænkningstid til Overvejelser med Hensyn til sin Underskrift paa Novemberforfatningen, men om dette højst vigtige Skridt vovede David ikke i Øjeblikket at give bestemt Raad. Meget var at overveje og tage Hensyn til, bl. a. Stormagternes Stilling; det var vigtigt, at der levedes Tid til at fatte den endelige Beslutning, der i alt Fald var uadskillelig forbundet med Spørgsmaalet, om det var muligt at danne et andet Ministerium end Ministeriet Hall. Herom tvivlede David; Dannelsen af et nyt Ministerium vilde rimeligvis støde paa uovervindelige Vanskeligheder, men Kongen burde faa det siddende Ministerium til at indse, at han maatte have Betænkningstid.

Kl. 9 forlod David Kongen, da dennes Svigerfader, Landgrev Vilhelm af Hessen, kom for at lykønske, og Kongen ventede Konseilspræsident Hall. Efter Befaling gav David dog

¹ Klokkeslettet for Dødens Indtræden angives saaledes i den jourhavende Adjudants Protokol (Hærens Arkiv). I denne Protokol optegnes bl. a. de Personer, der modtages i Audiens, men vistnok kun de, der officielt anmeldes, i alt Fald ikke alle Besøgende. David er ikke optegnet som havende haft eller søgt Audiens i disse Dage, men ogsaa andre, der har været hos Christian IX, findes ikke nævnte. Dette gælder saaledes Gehejmelegationsraad Adolph Skrike, der straks efter Dødsbudskabets Ankomst søgte den nye Konge og af denne fik den Udtalelse, at det var hans Trøst, at han havde Betænkningstid med Hensyn til Sanktionen af det vedtagne Forfatningsforslag (Brev fra Skrike til Quaade ^{1/12} 1863. Quaades Privatarkiv, R. A.).

paany Møde allerede den følgende Morgen, Mandag 16. November. Kongen meddelte da i en kort Samtale, at Hall havde fundet det rimeligt, at han forlangte Betæknings-tid¹. En ny Samtale samme Dag aftaltes, et naturligt Udtryk for, i hvor høj Grad Kongen ønskede Davids Raad; den fandt Sted om Aftenen, efter at Hyldingen var foregaaet om Formiddagen ved 11-Tiden², og efter at der før denne havde været holdt Statsraad Kl. 10.

I dette Statsraad, hvis Forhandlinger hidtil kun har været ufuldstændig kendt³, men som her paa Grund af dets store Betydning gengives nøjagtigt⁴ efter Referatet i de hidtil ubenyttede Statsraadsprotokoller, indledede Kongen med at udtrykke sine Følelser i Anledning af Frederik VII's Død, der havde lagt en ansvarsfuld Byrde paa hans Skuldre.

¹ Der er ikke, som Prof. Arup (Scandia I 134) mener, noget mærkeligt i, at Kongen ønskede igen at tale med David Mandag Morgen tidlig; antagelig havde han allerede i Samtalen om Aftenen givet David Befaling til at komme paa dette Tidspunkt. Indholdet af den Samtale, Kongen sent Søndag Aften skulde have med Hall, deres første Sammentræf efter Tronskiftet, kunde blive saa betydningsfuldt, at Kongen maatte ønske netop inden sit første Statsraadmøde og sin »Proklamering« Mandag Formiddag Kl. 10 og 11, at raadføre sig med David, der var en af de danske Politikere, der i dette Øjeblik stod ham allernærmest. At han havde kaldet David straks efter Dødsbudskabet om Søndagen, viser den Vægt, han lagde paa Raadførelse med ham.

Baade David og Paget boede nær ved det gule Palæ, Paget i det engelske Gesandtskabshotel paa Hjørnet af Bredgade og Set. Annæ Plads, David i Dronningens Tværgade Nr. 7.

² Scandia I 134. — Berlingske Tidende ^{16/11} 1863(Nr. 268) og den engelske Gesandt angiver Tidspunktet til Kl. 11^{1/4} (sml. Bilag IV), den jourhavende Adjudants Protokol angiver det til Kl. 11^{1/2}.

³ Se Krieger II 340, der er affattet paa Grundlag af Kriegers utrykte Uddrag af Statsraadsprotokollerne fra ^{16/11} 1863, (Kriegers Privatarkiv, R. A.). Lehmanns Gengivelse af, hvorledes der forhandlede, stemmer hermed (Ministerskiftet 1863, Lehmanns Privatarkiv, R. A.). — Klokkeslettet er angivet i Statsraadsprotokollen.

⁴ Retskrivningen og Tegnsætningen i de ordrette Citater er Protokollens.

»Han satte sin Liid til Vor Herre og til det danske Folk, som havde viist ikke alene dets sidste, for det uforglemmelige Konge men ogsaa dets tidligere Konger sin Kjærlighed, og han havde det Haab, at naar han i Gjerning viser, at han har et dansk Hjerte, som han for sig føler at han har, vil det gaac. Han haabede ogsaa, at det, da der foruden de danske Landsdele er andre Landsdele, som kunne fordre af deres Konge de samme Følelser, vil lykkes ham med de her forsamlede Medlemmer af Geheime-Statsraadet — thi han stoler paa dem — at opnaae, at der atter tilveiebringes et broderligt Forhold mellem de forskjellige Landsdele, hvoraf Monarkiet bestaaer«.

Efter at Kongen havde aflagt edelig Forsikring paa Forfatningen, og man derpaa havde forhandlet en Del praktiske Spørgsmaal vedrørende Landesorgen, Forberedelserne til Frederik VII's Bisættelse o. lign., ytrede Kongen, at han »ventede en Meddelelse fra Konseilspræsidenten, naar denne ønskede igjen Geheime-Statsraad samlet«. Dertil bemærkede Konseilspræsidenten, Hall, »at der forelaae adskillige Sager til Foretagelse og navnlig da det af Rigsraadet vedtagne Udkast til Grundlov for Kongeriget Danmarks og Hertugdømmet Slesvigs Fællesanliggender, med Hensyn til hvilket han allerede tidligere havde udtalt sig for Hans Majestæt«.

»Hans Majestæt Kongen yttrede, at det, hvad dette Udkast angik, er, da han hverken vil overile sig i den ene eller i den anden Retning, hans Ønske ikke at tage nogen endelig Bestemmelse, forinden han, der var fraværende, da Udkastet i sin Tid blev forelagt i Geheime-Statsraadet, er bleven nærmere bekjendt med Sagen, hvorfor han ønskede den udsat i nogle Dage«.

Hall bemærkede, »at det, som Forholdene ere, er — hvad han ogsaa allerede havde tilladt sig at udtale for Hans Majestæt — ønskeligt, at denne Sag snart bliver afgjort, — til ikke nu strax at tage Bestemmelse vilde der findes naturlig Grund —, idet han antog, at hvis Sagen staaer hen i længere Tid, vil der paa den ene Side herhjemme

fremtræde forskjellige Yttringer, som man helst maatte ønske ikke fandt Sted, og paa den anden Side vil udefra skee Skridt, som maaske ville vanskeliggjøre, hvad her senere besluttes. Der var igaar fra den herværende preussiske Gesandt kommet en Meddelelse om at han havde faaet en Depeche¹ fra sin Regjering, hvori udtales, at man maatte fra preussisk Side i høieste Grad beklage, om den kongelige Regjering gik frem med at gennemføre Forfatnings-Omordningen, da dette meget vilde vanskeliggjøre en mindelig Afgjørelse. Det var for første Gang, at der fra den preussiske Regjering var kommet noget saadant med Hensyn til Forfatningsudkastet, og der kunde maaske nu være Tendents for den til at søge at vinde Popularitet ved i den Retning at gaae frem imod os; men har den preussiske Regjering den Hensigt, saa vil den netop finde en forøget Anledning til at træde frem dermed og søge at skaffe sig Gehør hos de venskabelige Magter, naar den seer, at der her ventes med at tage Bestemmelse om Forfatningsudkastet. Han skulde med Hensyn hertil endnu fremhæve, at han fra den kongelige Gesandt i Frankfurt havde for kort siden faaet en Meddelelse, hvorefter det for ham fra aldeles paalidelig Kilde var udtalt, at Østerrig nu ønskede Forfatningssagens snarest mulige Afgjørelse, da ogsaa derved Afgjørelsen af den holstenske Sag vilde lettes; og skulde nu, uagtet der i saa Henseende ikke haves nogen Kjendsgjærning, den Vending foregaae, at Østerrig kunde finde det i dets Interesse ikke at gaa frem mod os men at søge at trække sig tilbage, vilde dette sandsynligt nok kunne have Indflydelse paa at drive Preussen frem i modsat Retning.

Hans Majestæt Kongen yttrede, at Allerhøiøstsamme ikke ansaae det for at være af saa stor Betydning, hvad Stem-

¹ Sml. Neergaard: Under Junigrundloven (citeres: Neergaard) II 878. Noter er bl. a. trykt i 7. Samling af Aktstykker vedrørende Hertugdømmerne Holsten og Lauenburgs Forfatningsforhold, S. 94—95 og i Die Gesammelten Werke Bismarcks IV (1927) 201—2.

ningen hos Østerrig og Preussen er med Hensyn til Forfatningsudkastet, men at det navnlig kommer an paa, hvad Frankrig og England tænke om det.

Conseilspræsidenten bemærkede, at dersom man direkte vilde spørge det franske og engelske Kabinet om deres Mening angaaende Forfatningsudkastet, vilde man ganske sikkert faae det Svar, at de ikke kunde indlade sig paa at bedømme dette; og det vilde desuden ogsaa være misligt at give fremmede Kabinetter Leilighed til at udtale sig om et saadant reent indre Anliggende. Vilde man spørge dem, om det er rigtigt at gjøre det Skridt at gennemføre den nye Forfatning, saa vare de nødte til at sige, at vi helst ikke maatte gjøre noget Skridt, som kunde fremkalde Vanskeligheder og Conflicter, da deres Opgave er at virke dulmende; men at spørge dem og siden handle anderledes end de sagde at man skulde gjøre, gik naturligviis ikke an. Hvad der imidlertid under saadanne Forhold som dem, hvorom her er Spørgsmaal, kan betragtes som tilstrækkeligt, er at see, hvorledes hine Kabinetter af sig selv træde op, og han maatte da i saa Henseende udtale, at der med Hensyn til hele den paagjældende Sag ikke er yttret et eneste Ord hverken fra det franske eller fra det engelske Kabinets Side. Ligeover herfor staaer, hvad der efter hans og Ministeriets Overbeviisning maa være afgjørende, at Repræsentationen, efter at den frit har forhandlet Forfatningsudkastet og ført det igjennem, maa være berettiget til at see det Formaal, som dermed er sat, naaet ved at Udkastet stadfæstes, og hvis dette ikke skeer, saa vil der fremtræde en Stilling, som ikke kan andet end ansees betænkelig, og som for Ministeriets Vedkommende vil være umulig. Som han allerede forhen havde yttret, maatte han finde det meget ønskeligt, at der ialtfald ikke hengik længere Tid end nogle Dage, inden Hans Majestæt tog sin Beslutning.

Ministeren for Kirke- og Undervisningsvæsenet, D. G. Monrad, ansaa det ogsaa for at være af yderste Vigtighed,

at Hans Majestæt, enten Allerhøistsamme tager den ene eller den anden Beslutning, hurtigt bestemmer sig. Hvis Hans Majestæt nu underskriver den nye Forfatningslov, vil Ingen tage Allerhøistsamme det ilde op, men hvis Hans Majestæt udsætter at tage sin Bestemmelse, vil der muligt komme Forestillinger fra Magterne, og der vil indtræde en Spænding, som ikke paa nogen Maade vilde gjøre det lettere for Hans Majestæt at tage en fri Beslutning. Enhver Opsættelse kan ikke andet end forværre Hans Majestæts Stilling, og det vil være langt lettere at tage Beslutningen, naar dette sker saa hurtigt som muligt.

Indenrigsministeren, Orla Lehmann, udtalte sig i samme Retning, idet han lagde stor Vægt paa, at Beslutningens fuldkomne Frihed træder langt stærkere frem, naar den tages hurtigt, end naar der først gaaer Tid hen.

Hans Majestæt Kongen yttrede, at Allerhøistsamme vel indsaa Ønskeligheden af snart at tage en Beslutning, men at Sagen dog er for vigtig til straks at bestemme sig«.

I Løbet af Dagen — altsaa Mandag den 16. — havde David faaet Indtryk af, at der »ikke blot blev vakt og næret Mistillid mod det nye Kongehus, men at ogsaa virkelig forbryderiske Planer vare udrugede, hvis Udførelse under den herskende exalterede Stemning ikke kunde ansees for en Umulighed«.

I Samtalen Mandag Aften den 16. pegede David paa den Fare, Kongen udsatte sig for ved at nægte at underskrive Fællesforfatningen, men fordulgte paa den anden Side heller ikke for ham, at en Stadfæstelse vilde kunne medføre de farligste Komplikationer med Udlandet. David raadede derfor Kongen til at forhale Underskriften, indtil det laa klarere for, hvorledes Udlandet betragtede hans faktiske Tronbestigelse, eller i det mindste indtil man fra Holsten havde Underretning om, hvad der rørte sig der i Anledning af hans Succession. Samtalen afsluttedes efter Davids Beretning med, at Kongen rakte ham Haanden og

sagde: »De vil ikke bryde Staven over mig, ifald jeg underskriver«.

David har paa dette Sted af sin Skildring to Sætninger, der bringer Forvirring i Kronologien.

Stykket, som ikke ved Skrift eller Plads betegnes som Indskud i Manuskriptet, der gør Indtryk af at være en Renskrift¹, indledes med Davids Indtryk af Samtalen: »Det var mig fra dette Ojeblik klart, at Kongen allerede den næste Dag vilde stadfæste Forfatningen, hvilket ogsaa skete den næste Dags Morgen (Onsdag d. 18.)«.

Disse Angivelser kan ikke være rigtige, saafremt Samtalen med Kongen, hvis Tidspunkt i det foregaaende er angivet ganske præcist, fandt Sted Mandag, Proklameringsdagens, Aften. Forfatningen blev stadfæstet Onsdag den 18., og altsaa ikke »den næste Morgen« eller »næste Dag« efter denne Samtale. Davids Bemærkning forudsætter, at Samtalen med Kongen har været Tirsdag Aften.

Saa fortsættes umiddelbart: »Imidlertid havde en Ven af mig besøgt mig Tirsdag Aften og fortalt mig, som noget aldeles paalideligt, at Paget havde betegnet det som et hoist farligt Skridt for Kongen — at stadfæste Forfatningen — Noget som Alle, der var ham hengivne, maatte fraraade H. M.«

I denne sidste Sætning møder vi Tidsangivelsen Tirsdag Aften, hvis Overførelse paa Samtalen med Kongen er Forudsætningen for, at Tidsangivelsen i Stykkets første Sætning kan være rigtig. Er det Tidsangivelsen i Stykkets Slutningssætning, der ubevidst har paavirket David til den urigtige Angivelse med Hensyn til det kronologiske Forhold mellem Samtalerne med Kongen og Kongens Underskrift? Dette synes mig sandsynligt, men hvorom al Ting er, saa er det givet, at man ikke kan acceptere Davids Tidsangivelse i Begyndelsen af Stykket, hvilket jo maatte føre til den Antagelse, at Samtalen med Kongen var ført Tirsdag Aften, og videre til at antage, at det var den samme Tirsdag Aften, at David skrev til Paget, saaledes at Davids paa Brevet følgende Samtale med Gesandten først kunde have fundet Sted Onsdag. Det fremgaar aldeles utvivlsomt af Pagets Beretning, at den første Samtale mellem ham og David har fundet Sted allerede Tirsdag Morgen (sml. S. 180—82), og lige saa indlysende er det, at David er i Overensstemmelse med de faktiske

¹ Det er ikke lykkedes mig at finde tilsvarende Udfærdigelser eller Koncepter fra Davids Haand, der kan belyse hans Arbejdsmaade.

Forhold, naar han præcist tidsfæster sin tredje Samtale med Kongen til Mandag Aften. De to nævnte Sætninger forvirrer den kronologiske Orden i Davids Beretning om Samtalerne med Kongen og Paget; ser man bort fra dem, er den kronologiske Orden fuldstændig og korrekt. En Opklaring af, hvorledes David er kommet til at forplumre Kronologien, kan efter Sagens Natur næppe tilvejebringes. At Forplumringen skulde være sket bevidst er ikke til at antage; Modsigelsen er iøjnefaldende; laa der nogen- somhelst bevidst Hensigt eller Tendens bagved, vilde dette selvfølgelig være undgaaet.

Jeg er tilbøjelig til at tro, at Forplumringen er sket ved en uagtsom Indføjelse i Renskriften af en Tilføjelse til et Udkast. Men Modsigelsen kan ogsaa forklares ved en almindelig Fejls- huskning med Hensyn til Dato.

Det kan iøvrigt baade være Mandag og Tirsdag Aften, at den omtalte Ven besøgte David og refererede Pagets Udtalelser om det farlige for Kongen i at underskrive; at domme efter Pagets Indberetninger, baade den ovenfor aftrykte og de som Bi- lag trykte, er det rimeligt, at Gesandten i disse Dage har udtalt sig til andre end David i denne Aand. Dette strider jo ikke imod, at Paget under Hensyn til Stillingen i Danmark maatte raade Kongen til at underskrive.

Man kan ikke tænke sig den Mulighed, at »Indskudet« ved- rørende Vennens Meddelelse om Pagets Udtalelse skulde være sket for at dække over, at Davids Henvendelse til Paget var foran- lediget af Samtalerne med Kongen; thi dels meddeler David aabent, at Stormagternes (ø: Englands) Holdning har været paa Bane i disse, dels vilde et bevidst Forsøg paa en Tilsløring for- udsætte en større Agtpaagivenhed.

»Endnu samme Aften« (ø: Mandag) skrev David til den engelske Gesandt, at han ønskede at tale med ham.

David motiverer, bortset fra Fortællingen om den Ud- talelse, Paget skulde være kommet med til den omtalte Ven, i sin Beretning ikke dette Skridt. Men ganske bortset fra, hvorvidt det tør forudsættes, at den nævnte Meddelelse fra Vennen, hvad der ligger nærmest at antage, er kommet til David i Løbet af Mandagen, i hvilket Tilfælde denne Underretning kan have bestyrket David i Tanken om at søge Paget, er det umiddelbart indlysende, at Grunden var de Overvejelser om Stormagternes, særlig Englands, Stilling,

der efter Davids Beretning allerede havde været berørt under hans Samtale med Kongen Søndag Aften og af Kongen været fremdraget i Statsraadmødet Mandag Formiddag. Kongen havde der tydelig tilkendegivet sit Ønske om at faa at vide, hvad Stormagterne, navnlig Frankrig og England, tænkte om Forfatningsudkastet, men Hall havde modsat sig et Spørgsmaal til fremmede Kabinetter om denne Sag, som han betegnede som et rent dansk indre Anliggende. Kongen havde derefter i Statsraadmødet ikke præciseret noget Krav eller Ønske om en Sondering i Udlandet.

Det tør vel anses for givet, at Statsraadsforhandlingerne maa være drøftet mellem Kongen og David Mandag Aften, derunder baade Vigtigheden af at faa Besked om Englands Stilling og Halls Modstand imod en saadan Sondering. Det er fuldt forstaaeligt, om Kongen efter Statsraadet har fastholdt sit Ønske, og at David ved Opfyldelsen af dette var betænkt paa at vælge en Form, der ikke var ukorrekt, naar Hall havde rejst Modstand imod en ligefrem Forespørgsel til Stormagterne, og Kongen i Statsraadet ikke havde gennemført sit Ønske om en Sondering. Dette forklarer, at David tog Sagen, som han den følgende Dag, efter Referatet i Pagets Rapport, gjorde i Indledningen til sin Samtale med Gesandten. David meddelte nemlig da Paget, at han i strengeste Fortrolighed ønskede at tale med ham om den bedste Vej for Kongen at følge i den nuværende Krise. Han var ikke sendt af Kong Christian for at spørge om Raad, men han havde Aftenen før (altsaa Mandag den 16. Novbr.) haft en Samtale med Hans Majestæt, efter hvilken han havde besluttet at søge Gesandten for at faa Vejledning med Hensyn til Englands Stilling. Davids Henvendelse var en baade formel og reel Underhaandsforespørgsel, som i lignende Situationer ofte foretages.

Sir Augustus Paget, der siden Juli 1859 havde været akkrediteret i København, var nøje kendt med de danske Forhold og med det dansk-tyske Spørgsmaal. Han var

meget velsindet imod Danmark, og, som det udtrykkelig fremgaar af hans Privatkorrespondance, overordentlig uvillig over Preussens og Bismarcks Optræden, skønt hans smukke, livfulde og intelligente unge tyske Hustru, Walburga, født Komtesse von Hohenthal, var ivrig preussisk sindet og, hvor hun kunde, virkede i antidansk Retning¹.

Sir Augustus havde en udmærket Position i København; han behandlede med Tillid af Hof og Regering, af Nationalliberale og Helstatsmænd, samtidig med at han stod paa en god Fod med sine svenske, franske og russiske Kolleger; den preussiske Gesandt, Balan, stod ogsaa venkabeligt til ham, skønt han ikke var tilfreds med hans danskvenlige Holdning².

Da David henvendte sig til ham, var Paget paa det rene med, at Konferensraaden »maaske er den Person, hvis Mening har den største Vægt hos den danske Konge, og som uvægerlig bliver raadspurgt af denne i vanskelige Sager«³.

Til Oplysning om Pagets Forudsætninger for Samtalerne med David tjener iøvrigt følgende:

Om den alvorlige Situation, der var indtraadt i København under det spændte Forhold til de tyske Magter ved det uventede Tronskifte, da Novemberforfatningen forelaa

¹ Se: Scenes and memories by Walburga Lady Paget (1913) 109 ff. og sammes Embassies of other days and further recollections (1923), der iøvrigt intet indeholder, der direkte vedrører de her omhandlede Forhold. — Lady Paget har med den største Elskværdighed tilladt en Gennemgang af sin Mands efterladte Privatpapirer fra hans Københavns-tid 1859—65, der findes i hendes Besiddelse (Unlawater House, Newnham on Severn, Gloucestershire, England). Den er godhedsfuldt udført for mig af cand. mag. Just Rahbek, men der er ikke fundet Supplementer til det i Lady Pagets Bøger optagne Stof fra November—December 1863, heller ikke Breve vekslede mellem Paget og Russell, andre Diplomater eller Danske, der oplyser det her behandlede Spørgsmaal. Sml. dog S. 161, 195 og 238.

² Balans Indberetninger fra November-December 1863 i Geh. Staatsarchiv, Berlin.

³ Paget til Russell ¹⁹/₁₁ 1863. Sml. 182 Noter.

vedtaget, men endnu ikke stadfæstet, havde Sir Augustus Paget straks sendt flere Meddelelser til sin Regering, der kort før havde stillet Forslag om en Mægling i den dansk-tyske Strid, men iøvrigt var optaget af et nylig fra fransk Side fremsat Forslag om Indkaldelse af en europæisk Konference til Bilæggelse af dette og andre internationale Strids-spørgsmaal. To Telegrammer en clair og eet Chiffertelegram med Oplysning om Kong Frederiks Sygdom og Død afsendtes den 15., to Chiffertelegrammer om den politiske Situation afgik i Løbet af Mandag den 16. November, og samme Dag sendte Paget en Rapport (Nr. 251), der sluttede med Ordene: »The new Reign begins at a most critical moment and upon His Majesty's first acts may possibly depend his future popularity with his subjects«¹. Den engelske Regering og ikke mindre Dronning Victoria var stærkt optagne af det skete og dets mulige Følger². Modsætningerne mellem tyske og danske Sympatier ved det engelske Hof gav sig stærke Udtryk, der i høj Grad generede Dronningen. Nogle Dage efter besluttedes det overhovedet ikke at tale et Ord Politik i Familiekredsen, hvor baade Prinsessen af Wales og Kronprinsen af Preussen var til Stede.

Men umiddelbart efter Kongens Død havde Paget modtaget særlige Informationer og Henvendelser om den kritiske Stilling, der kunde give ham al Anledning til om Mandagen telegrafisk at rette en Forespørgsel til Lord Russell om Instrukser for eventuelle Udtalelser.

Indenfor Corps diplomatique i København var ingen stærkere berørt af Krisen, dybere grebet af Øjeblikkets Alvor og personlig mere interesseret i Udviklingen end den svensk-norske Gesandt Henning Hamilton. Han var Midtpunkt

¹ Trykt som Bilag I—III og V—VII.

² Sml. bl. a. The Letters of Queen Victoria, 2. Series I 114 ff. Rapporter af 20/11 (Nr. 404) og 23/11 (Nr. 412, Auszug) fra den preussiske Gesandt Bernstorff i London (Geh. Staatsarchiv, Berlin). Brev fra [Lord] M[almesbury] til Sir Augustus Paget 6/12 1863 (Pagets efterladte Privatpapirer).

for de svævende Forhandlinger om en dansk-svensk-norsk Traktat, Forhandlinger, der hverken officielt eller reelt var afsluttet eller opgivet. Ogsaa for disse Forhandlingers videre Udvikling havde Tronskiftet og Spørgsmaalet om, hvorledes Kong Christian straks eller senere vilde stille sig med Hensyn til Novemberforfatningens Stadfæstelse, den allerstørste Betydning.

Siden Tirsdag den 10. November var Hamilton lænket til Sengen »af en plågsam neuralgie i ryggen«¹. Men ved hans Sengeleje mødte Hall, Orla Lehmann, P. Vedel, Paget, og andre diplomatiske Kolleger, saaledes at han den 17. November² ansaa sig for fuldt underrettet om, hvad der skete.

Søndag Morgen kom, efter hvad Hamilton næste Dag skriver til sin Regering³, Lehmann »aldeles ophidset« til ham og »bad ham endelig skrive hjem og formaa Regeringen til at drage en Troppestyrke sammen i Skaane, da man ikke kunde vide, hvad der forestod«. »Hamilton søgte at berolige ham, og en Stund derefter kom Hall«, efter hvad Krieger meddeler, tilkaldt af Hamilton; han var, »skønt dybt bedrøvet, roligere og forstandigere«. »Halls største Bekymring er Prins Christians Vægring ved at sanctionere Grundloven. Denne grunder sig paa Frygten for, at Loven skal tages ilde op i Tyskland, og indeholder saaledes en Erkendelse af dets Ret til at blande sig i Danmark-Slesvigs indre Organisation. Et mere upopulært Skridt kunde den nye Monark aldrig tage, og naar man tog i Betragtning, hvor vanskeligt det var at sammensætte et nyt Ministerium, vilde Kongens Stilling fra Begyndelsen blive saa falsk, at man aldrig kunde beregne Følgerne deraf«.

¹ Brev med hans Hustrus Haand, men med egenhændig Underskrift, til Manderström 14. Nov. 1863. (Uppsala Univ. Bibl. F. 860:0).

² Privatbrev til Manderström. (Smstd.).

³ Brev til Manderström 16. Nov. 1863. (Uppsala Univ. Bibl. F. 860:0). Sml. Krieger II 339 og 341. — I de utrykte Dele af Hamiltons Papirer i Lunds Univ. Bibl. findes, efter hvad Udgiveren af »Ur Hamiltons Papirer«, Dr. Einar Carlquist, venligst har meddelt mig, intet af politisk Betydning og ikke Breve fra Paget fra Novbr.—Decbr. 1863.

Efter hvad Krieger kunde optegne, fandt Hall dog, at Lehmanns Forslag om at trække en Lejr sammen i Skaane »var for galt«; ogsaa Hamilton saa, »at det vilde kunne misforstaaes«. Da Hall var gaaet, sendte Hamilton Bud efter Sir Augustus Paget, med hvem han, som det fremgaar af hans Indberetninger til Stockholm, til Stadighed stod i fortrolig Tankeudveksling, og de »blev enige om, at Paget skulde forsøge at bringe Sagen derhen, at Sanktion ikke blev nægtet, men blot udsat, indtil man kendte Resultatet af den paagaende Underhandling i Frankfurt«. Denne Forhandling var, som det saas af Meddelelser fra den danske Gesandt i Frankfurt og af den Protestnote¹, der paa Kongens Dødsdag var meddelt Hall af den preussiske Minister i København, Balan, øjensynlig bleven vanskeliggjort ved Efterretningen om Novemberforfatningens Vedtagelse den 13.

Der foreligger ikke Meddelelser om, hvorvidt Paget som en Følge af denne Samtale med Hamilton straks den 15. eller om Mandagen foretog noget direkte Skridt, men det ligger nær at antage, at Indholdet af de Telegrammer, Paget Mandag afsendte til sin Regering, har været paavirket af Samtalen med Hamilton. Forbindelse med Hall eller Vedel har Paget efter al Sandsynlighed haft Søndag-Mandag.

To Chiffertelegrammer afsendte Paget om Mandagen. I det første (Nr. 252, trykt her som Bilag VI), der afgik fra København Mandag 3⁴⁰ Eftm., meddelte han, at den danske Minister i Frankfurt havde indberettet, at den sidste Meddelelse (om den nye Forfatnings Vedtagelse) ikke frembragte god Virkning paa Forbundsagen, og at den preussiske Gesandt ved denne var den voldsomste (the most violent) til Gunst for Exekutionen.

I det følgende Telegram (Nr. 253, trykt her som Bilag VII)², meddelte Paget, at Preussen havde protesteret imod den nye Konstitution som stridende imod tidligere inter-

¹ Sml. Neergaard II 878.

² Klokkeslettet for dette Telegrams Afsendelse fra København

ationale Forpligtelser og som præjudicerende Spørgsmaalets Afgørelse ved den fra engelsk Side foreslaaede Mægling. »Pression øves paa Kongen for at underskrive Forfatningen, men H. M. tøver. Dersom Hds. M. Regering er af den Mening, at Kongen burde udsætte sin Underskrift, indtil det internationale Spørgsmaal er ordnet ved Mægling, burde jeg have Instrukser til at tale med det samme. Folkestemningen er stærkt til Gunst for Konstitutionen«. Det vil ses, at Indholdet svarer til, hvad Hamilton beretter, at han og Paget Dagen før var bleven enige om burde tilstræbes. Telegrammet saavel som Lord Russells Svar blev meddelt Dronning Victoria¹.

Dette Telegram var, efter Nummerordenen at dømme, afsendt efter det foregaaende, altsaa efter Kl. 3⁴⁰ Eftm.².

Den direkte Foranledning til Afsendelsen af dette sidste Telegram faar vi præcis Oplysning om af Paget i hans ovenfor trykte, fortrolige Indberetning af 19. Novbr., og naar man sammenholder denne med den preussiske og østrigske diplomatiske Korrespondance fra disse Dage, bliver man klar over, at der straks efter Tronskiftet blev iværksat baade en preussisk og en østrigsk Aktion for at faa den engelske Gesandt til at paavirke den danske Konge til Nægtelse eller Udsættelse af Sanktionen.

Søndag d. 15. om Morgenen havde Balan modtaget den ovenfor nævnte Note fra Bismarck af 13. Novbr., i hvilken indeholdtes en Protest og Advarsel imod den nye danske Fællesforfatning som stridende mod Danmarks traktatlige Forpligtelser. Balan søgte Hall i Udenrigsministeriet, men fandt ham ikke³; da han, som Sagen laa, ikke ventede noget Resultat af en mundtlig Drøftelse

henholdsvis dets Modtagelse i London er ikke paategnet Udfærdigelsen i Public Record Office, og Oplysning har ikke kunnet fremskaffes hverken i det engelske eller danske Telegrafvæsens Arkiver, ligesaa lidt som i det engelske Gesandtskabsarkiv i København, hvis Arkivalier fra Tiden før 1900 alle er afleveret til London. Usikkerheden drejer sig imidlertid kun om Klokkeslettet for Afsendelse og Modtagelse, ikke om Dagsbestemmelsen.

¹ The letters of Queen Victoria, anf. St.

² I Pagets ovenfor trykte Rapport af ^{10/11} betegnes det som værende afsendt Mandag »evening«.

³ Rapport fra Balan til Bismarck, Nr. 262, 15. Novbr. 1863, modtaget 18. Novbr.

med Konseilspræsidenten, men paa den anden Side ønskede, at Hall hurtigt skulde faa Besked om Bismarcks Protestnote, oversendte han denne med en Billet, i hvilken han bemærkede, at Noten, der var afgaaet fra Berlin for Rigsraadets Vedtagelse af Forfatningsforslaget, ikke havde faaet mindre Betydning ved den i Mellemtiden skete Vedtagelse. Balan tilføjede i sin Rapport hjem, at det, da Frederik VII var syg, var vanskeligt at faa meddelt Kongen den preussiske Note. Han vilde imidlertid sørge for, at Prins Christian fik fuldstændigt Kendskab til Bismarcks Udtalelse. I en samtidig afsendt udførlig anden Rapport¹, der indeholdt meget skarpe Udtryk om den danske Regering og det vedtagne Forfatningsudkast, erklærede Balan det for sin Mening, at der »maatte spilles højere Trumfer ud end venskabelige Advarsler«.

Da Balan straks efter, at han havde skrevet denne Rapport, fik Meddelelse om Frederik VII's Død, forstod han, at det nu gjaldt om, at den nye Konge ikke underskrev Forfatningsudkastet. Det fremgaar af hans Rapporter, at han fra første Færd tænkte sig den Mulighed, at Preussen kunde benytte Tronskiftet til en politisk Aktion paa en helt ny Basis, og han har formentlig straks opfattet det for Preussen heldige i, at den danske Regering uhindret af Tronskiftet fortsatte den betraadte Vej, der efter tysk Opfattelse betød et Brud paa de Aftaler, der var Grundlag for Tronfølgeordningen. Medens han i sin Rapport antydede disse Muligheder, ansaa han det dog for klogt at støtte Christian IX's Modstand mod Ministeriet Hall og Novemberforfatningspolitikken.

Han traadte straks, i alt Fald Mandag Morgen, i Forbindelse med Kongens Svoger, Prins Frederik af Hessen, der synes at have været stærkt indstillet imod den ejderdanske Politik, og fik af ham at vide, at Kongen var fast besluttet paa ikke at sanktionere det nye Forfatningsforslag; han vilde dog i det mindste først gøre et Forsøg paa at regere videre med Ministeriet Hall². Om end Balan endnu d. 17. mente, at Christian IX stadig var uvillig til at sanktionere, saa nærede han øjensynlig Tvivl om, hvorvidt Kongen, hvis Karakterstyrke han ikke havde megen Tillid til, i denne Sag vilde »være fastere end i mange andre Ting«. Der herskede i Befolkningen en ejderdansk Ophidselse, som man til-

¹ Nr. 262 a.

² Rapporter fra Balan til Bismarck, Nr. 266 og 267 af 16. Novbr. 1863, besørget med sikkert Bud til Hamburg, modtaget i Berlin 18. Novbr. 1863.

dels holdt for kunstig anstiftet for at intimidere den nye Konge. Engelsk Raad om Fasthed vilde, mente Gesandten, naturligvis fremfor alt være virksomt. Han lod, meldte han til Berlin, ingen Lejlighed ubenyttet til at virke i denne Aand overfor sin Kollega, den engelske Gesandt.

Mandag Formiddag, antagelig efter Samtalen med Prins Frederik af Hessen, opsøgte Balan Sir Augustus Paget og fortsatte de Samtaler med ham om de alvorlige Følger af den nye Fællesforfatning, som han i den foregaaende Tid havde haft.

Allerede i et Telegram fra Bismarck 13. Novbr. havde Balan faaet Ordre til indtrængende at gøre Paget opmærksom paa, i hvor høj Grad Situationen var vanskeliggjort ved den Hurtighed, hvormed Rigsraadet behandlede Forfatningsudkastet. Det havde dengang været Balan paafaldende, hvor lidt tilbøjelig til at høre herpaa Paget lod til at være; den engelske Gesandt havde antydnet, at han dog ikke kunde tro, at den preussiske Regering lagde stor Vægt paa Forfatningsudkastet.

Nu da Bismarcks Advarsels- og Protestnote af 13. Novbr. kom Balan i Hænde, og Tronskiftet indtraf, opsøgte Gesandten altsaa paany sin engelske Kollega og kom tilbage til Sagen¹. Han fandt imidlertid Paget »mindre tilbøjelig end nogensinde til at gøre noget af egen Drift.« Hans Ytringer var, efter Balans Mening, »naive indtil Grænsen af det absurde«; saaledes mente han bl. a., »at det kom jo slet ikke an paa, om den nye Forfatning blev sanktioneret af Kongen eller ikke, thi selv om han gjorde det og hele Sagen kom for Kongressen, saa kunde man jo défaire ce qu'on a fait.«

Efter Pagets Referat² havde Balan, idet han meddelte Paget Afleveringen af Bismarcks Advarselsnote, hvorom Paget iøvrigt forud havde faaet Besked af Hall, udtalt Ønsket om, at Paget skulde støtte denne Advarsel ved en Udtalelse til Hall eller ved at forlange en Audiens hos den nye Konge, af hvem han skulde kræve Udsættelse af Sanktionen paa det vedtagne Forfatningsudkast. Pagets eget Referat af Samtalen passer godt til Balans; han sagde, at han ikke vilde gøre noget saadant uden Instruktion fra Lord Russell; han udtalte sin Forundring over den preussiske Regerings Skridt som stridende imod den Holdning, Bismarck hidtil havde indtaget.

Balan forstod, at Paget kun vilde optræde, hvis han fik be-

¹ En fortrolig Rapport fra Balan til Bismarck af 18. Novbr. 1863, Nr. 272, ankom til Berlin 23. Novbr.

² Bilag XIII.

stemt Befaling fra London. Mandag Aften d. 16. Novbr. Kl. 7⁰⁵ telegraferede Balan derfor¹ i Chiffer til Berlin, om Bismarck ikke kunde udvirke en telegrafisk Instruktion for Mr. Paget, om muligt allerede Tirsdag, saa han kunde virke imod Sanktionen hos Kong Christian IX, der blev stærkt trængt af sit Ministerium.

Samme Aften bad Bismarck en af sine Embedsmænd, Statssekretær von Thile, om at tale med den engelske Ambassadør i Berlin, Sir Andrew Buchanan, der fra 1853 til 1858 havde været Pagets Forgænger i København. Tirsdag d. 17. Novbr. fik den preussiske Ambassadør i London, Grev Albrecht Bernstorff, telegrafisk Besked om at gøre Forsøg paa at udvirke Ordre fra Lord Russell til Paget om indtrængende at fraraade Kong Christian et overilet Skridt, der kunde komplicere Stillingen². Samtidig fik Balan Meddelelse baade om Ordren til Bernstorff og om, at Buchanan havde telegraferet til Paget »i den af Balan ønskede Aand³«.

Dette forholdt sig nu ikke helt saaledes.

Thile var forhindret i at søge Buchanan sent Mandag Aften efter en Forestilling i Operaen, men bad skriftlig Ambassadøren om at maatte komme til ham Tirsdag »at an early hour between 10—11 in the morning⁴«. Han fortalte da Buchanan om den Meddelelse, man havde faaet fra København, og om, hvor stor

¹ Telegram Nr. 268.

² Die gesammelten Werke Bismarcks (1927) IV 206—207.

³ Chiffertelegram Nr. 292 til Balan 17/11 1863, Koncept uden Angivelse af Klokkeslet.

⁴ Billet fra Thile til Sir A. Buchanan, kun dateret »Foreign Office, Monday evening«, i Sir A. Buchanans Privatarkiv, Vol.: Miscellaneous Correspondence 1863—64. — Buchanans efterladte Privatpapirer, der omfatter 9 Bind med Akter og Breve hovedsagelig fra Tiden 1853—64 incl., er ved Mellemkomst af cand. mag. Just Rahbek blevet gjort tilgængelige for mig ved Velvilje af Mr. Andrew Archibald Buchanan, og Sir Charles Buchanan, henholdsvis Søn og Brodersøn af Gesandten, samt deres Sagfører, Mr. Saltwell, London. Samlingen indeholder en stor Mængde Korrespondancer af Interesse for dansk Historie, bl. a. enkelte Breve vekslet mellem Paget og Buchanan. Deri findes dog ikke, saaledes som man efter de to Gesandters intime kollegiale Forhold kunde formode, nogen udførligere Redegørelse fra Paget for hans Forhandlinger i København i Dagene efter Tronskiftet, altsaa heller ikke nogen direkte eller indirekte Omtale af hans Samtale med David. Sml. S. 187 og 195. Samlingen synes dog ikke at være fuldstændig. — Værdien af Buchanans

Vægt Bismarck lagde paa, at Christian IX udsatte sin Sanktion¹. Han bad Ambassadøren øjeblikkelig underrette Lord Russell og hævdede Hensigtsmæssigheden af, at den engelske Udenrigsminister støttede Bismarcks Ønske i København. Buchanan svarede, at Christian IX's Stilling maatte være meget vanskelig; han haabede, at der maatte blive taget alt Hensyn dertil, hvis Kongen maatte anse det for nødvendigt at følge Halls Raad om Sanktion. Det vilde iøvrigt, fremhævede Ambassadøren, vel være umuligt for Christian IX at opsætte sin Afgørelse ret længe. Da Thile gjorde sin Anmodning meget indtrængende og mente, at blot en Udsættelse af nogle Uger vilde have Betydning, afsendte Buchanan Tirsdag Kl. 2 et Chiffertelegram til Paget, og indberettede telegrafisk dette Skridt til London. Chiffertelegrammet indeholdt ingen Opfordring til Paget om Aktion, blot Oplysning om den Henvendelse, der var kommet fra Bismarck. Det lød:² »Bismarck has sent to say Hall is pressing the King to give royal assent to new Constitution. He considers immediate action in this question would have most prejudicial influence on His Danish Majesty's interests, as it is important that nothing should be done at this moment to irritate the Diet. He hopes the King will not act hurriedly and give time for the favorable effect which he believes the late King's death will produce at Frankfort. They deny here that the last communication has not been useful at Frankfort«.

Samme Dag, altsaa Tirsdag, havde i London Bernstorff forhandlet indgaaende med Lord Russell om den Bismarck'ske

efterladte Papirer for det dansk-tyske Spørgsmaals Historie er paapeget i »The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783—1919«, Ed. by Ward and Gooch, Vol. III, Preface og 561 f.

¹ Konfidentiel Rapport, Nr. 514 fra Buchanan til Russell, Berlin 19/11 1863, modtaget 22/11 (F. O. London 546). Uddrag af denne Depeche er trykt i »Denmark and Germany« III 219—220, men i en saa beskaaren Tilstand, at det gengivne giver et helt mangelfuldt Indtryk af, hvad der er foregaaet. Al Omtale af Bismarcks Henvendelse vedrørende en engelsk Indgriben i København er udeladt. — Det ses saavel af Buchanans som af Pagets efterladte Privatpapirer, at den Form, hvori de engelske Akter i 1864 offentliggjordes, gav Anledning til store Betæneligheder hos Gesandterne; Paget ansaa Udvalget for ensidigt og i Danmarks Disfavn. Han protesterede skarpt i Privatbreve til sin Regering. Sml. S. 238 Noten.

² F. O. London 546 (at Cambridge). Buchanans Kopi til Russell findes F. O. 64 (Prussia) /546 Nr. 507.

Advarselsnote af 13. Novbr.¹. Russell havde vist Uro over den vanskelige og forviklede Situation. Paa Bernstorffs Spørgsmaal om, hvorledes Prins Christian af Danmark, der ganske kort i Forvejen havde været paa Besog ved det engelske Hof, her havde udtalt sig om den dansk-tyske Strid, sagde Lorden, at Prinsen »neige mehr zu Deutschland hin«; han havde sagt til Russell, at Frederik VII var gaaet alt for langt i dansk Aand. Russell haabede derfor, at Regeringsskiftet vilde lette Striden, men han havde ingen Lyst til at tilbyde en engelsk Mægling, dels fordi tidligere i denne Retning foretagne Skridt ved Forbundsdagen i Frankfurt havde afskrækket ham, dernæst fordi Danmark forlangte Deltagelse af alle fire ikke-tyske Underskrivere af Londoner-Traktaten (Frankrig, Rusland, England, Sverige-Norge) og vilde afvise en Enemægling fra engelsk Side, for det tredje, fordi Sagen nu ved Frederik VII's Død var indtraadt i et helt nyt Stadium. Russell mente, at man først maatte afvente Følgerne.

Da Bernstorff Tirsdag Aften vendte hjem til sin Bolig med dette negative Resultat, forefandt han Bismarcks Telegram om at udvirke Ordre til Paget og skrev derpaa straks til Lord Russell.

Endnu før Tirsdagen gik til Ende, modtog Bismarck endnu et Chiffertelegram fra Balan², hvori denne gentog, at Paget intet vilde udføre uden Befaling fra London. Christian IX havde svaret undvigende og opsættende paa Københavnermagistratens Adresse om Sanktion, men der forberedtes store Massedemonstrationer, som Kongen næppe længe vilde modstaa. Ministeriet havde gjort Sanktion til Betingelse for sin Forbliven, og der var ingen Spire til et nyt Ministerium. »Ved den personlige Sympathi, som Kongen af Danmark nærrede for Kejseren af Rusland, vilde det være godt, om Baron Nicolai [den russiske Gesandt i København] fik Befaling til at fraraade ham, men det drejer sig maaske ikke om Dage, men om Timer.« Dette Telegram foranledigede Onsdag d. 18. Novbr. Afsendelsen af en Ordre til den preussiske Ambassadør i St. Petersborg, Hr. von Redern³, hvori

¹ Rapporter fra Bernstorff til Bismarck Nr. 398—399 af 16. Novbr. 1863, begge ankommet med Kurer og Feltjæger til Berlin 18. Novbr., Chiffertelegram fra Bernstorff til Bismarck Nr. 402, afsendt 17. Novbr. Kl. 7³⁰ fra London, modtaget i Berlin samme Aften Kl. 10⁵⁶.

² Nr. 270, afsendt fra København d. 17. Novbr. 1863, Kl. 8⁵⁶, ankommet til Berlin Kl. 10⁴⁵.

³ Telegram Nr. 444. Sml. Die gesammelten Werke Bismarcks (1927) IV 206 Noten.

det hed, at en telegrafisk Instruktion til den russiske Gesandt om indtrængende at fraraade, maaske kunde hindre Kong Christian i overilet at binde sig. Men Hurtighed var fornøden.

Den 19. svarede Redern telegrafisk, at Fyrst Gortschakow i Begyndelsen undveg et Svar i det danske Forfatningsspørgsmaal og fremhævede den Fare, for hvilken den danske Konge personlig udsatte sig i København, hvis han ikke sanktionerede den nye Fællesforfatning. Imidlertid havde Gortschakow dog tilsidst lovet at virke i preussisk Aand i København og gøre Skridt i samme Retning i London. Dette skete ogsaa¹, men først efter 18. November.

Da denne Aktion foretoges i St. Petersborg, havde Christian IX allerede truffet sin Afgørelse, og idet Skildringen af den preussiske Pressionsaktion og dens Virkninger er ført frem til Torsdag 19. November, er den Tidsgrænse overskredet, hvor Aktionen kunde have Betydning for Udviklingen i København. Hele Baggrunden for Forhandlingerne mellem Paget og David ligger imidlertid nu klar.

Da den Samtale, hvorom David skriftlig havde bedt Sir Augustus Paget, fandt Sted Tirsdag Morgen 17. Novbr., var Gesandts Indstilling følgende: Med spændt Opmærksomhed og i udpræget danskvenlig Aand havde han fulgt Udviklingen. Han var, skønt han utvivlsomt var paa det rene med, hvilke Vanskeligheder Vedtagelsen af den nye Fællesforfatning havde fremkaldt, og som dens Sanktion og Ikrafttræden i endnu højere Grad vilde fremkalde, ikke af den Mening, at det tagne Skridt vilde skabe uoverstigelige Hindringer for en fredelig Afgørelse af den dansk-tyske Strid. Han mente heller ikke, at den preussiske Regering havde gyldig Grund til at besvære sig over den nye Forfatningsordning; Bismarck havde, saaledes saa Paget i dette Øjeblik Sagen, ikke i Tide rejst Indsigelse imod Forfatningsforslaget, tvært imod i alt Fald til en vis Grad billiget dette².

¹ Se bl. a. Neergaard II 879 f., 919 f. og utrykte russiske Akter.

² Bismarck bestred kategorisk Rigtigheden af denne Pagets Opfattelse af den preussiske Holdning til Fællesforfatningsforslaget. (Sml. Neergaard I 757 ff.). Hele dette Spørgsmaal bør saavel paa Grundlag af de mig nu først tilgængelige preussiske Akter som af de engelske Originalakter og

Han nærede den dybeste Mistillid til Bismarck. »He appears to me in the light of a lying scoundrel who is trying to trick us all«, skrev Paget den 19. November om Bismarck til sin Kollega i Berlin¹.

Paget stod nu efter Tronskiftet selv overfor en kraftig preussisk Aggressiv og saa den nye danske Konge udsat for en dobbelt Pression. Han var ganske klar over, hvilke Vanskeligheder Christian IX's nationalpolitiske Indstilling vilde berede ham og forstod fuldt ud de Farer, som en Sanktionsnægtelse udsatte ham for. Paa den anden Side misbilligede han den preussiske Protest og den Pression, som fik Udtryk i Balans Henvendelser, specielt den, der nu Mandag Formiddag den 16. fik en helt ekstraordinær Karakter i Opfordringen til, at han, den engelske Gesandt, uopholdelig skulde henvende sig til den nye Konge. Han afviste denne Opfordring i en Form, der ganske øjensynlig var Balan ubehagelig, men samtidig havde han dog om Mandagen telegraferet til sin Regering og bedt om Instrukser, som ovenfor (Side 156—57) omtalt.

Under Samtalen^v mellem David og Paget (»Tuesday morning«), hvoraf David 14 Dage efter giver et meget summarisk Referat, Paget to Dage efter en udførlig Skildring, foregik efter Pagets Referat følgende:

David sagde, som ovenfor (S. 141) anført — og dette stemmer nøje med det Referat, han selv har givet af Samtalen — at han i den strengeste Fortrolighed ønskede at tale med Paget om den bedste Vej for Kongen at følge i den nuværende Krise. Han var ikke sendt af Kong Christian

Privatbrev underkastes en indgaaende Prøvelse. Det er et af Sybel i hans »Die Begründung des deutschen Reiches« III ingenlunde fyldestgørende klarlagt Hovedpunkt i hele Bismarcks Politik.

¹ Privatbrev i Sir A. Buchanans Privatarkiv, Vol.: From H. M.'s Legations 1863—64. Læsningen af Ordet trick er usikker. I officielle Rapporter brugte Paget meget stærke Udtryk, som Russell mildnede eller udelod i den trykte Aktsamling. (Se bl. a. Afskrift af Privatbrev fra Russell til Paget ²/₃ 1864, (Russell Paper P. R. O. — G. O. ²²/₁₀₂). Sml. S. 238 Noten.

for at spørge om Raad, men han havde Aftenen før (altsaa Mandag den 16. November) haft en Samtale med Hans Majestæt, efter hvilken han havde besluttet at søge Gesandten, for det første for at faa at vide, om Paget havde nogen Instruks fra Hendes Majestæts Regering, som burde komme i Betragtning ved Hans Majestæts Beslutning om at underskrive den nye Konstitution eller tilbageholde sin Sanktion, og, i Tilfælde af, at Paget ikke maatte have nogen Instruks, for at bede, om han vilde meddele ham sin egen Mening om den bedste Vej at følge under disse Omstændigheder.

Paget sagde straks, at han endnu ikke havde modtaget Instruktioner fra sin Regering om det omtalte Spørgsmaal, men at han som Følge af den Depeche, der lige var meddelt af den preussiske Minister, Aftenen før (altsaa Mandag Aften) havde sendt Lord Russell et Telegram, og at han sandsynligvis vilde faa et Svar i Dagens Løb, i hvilket Tilfælde han vilde lade David faa Kundskab om dets Indhold.

Da Paget ingen Instrukser havde, var han — ganske som han havde været under sin Samtale Mandag 16. med den preussiske Gesandt¹ — meget utilbøjelig til at udtale nogen som helst Mening, men han havde dog ikke noget imod i al Almindelighed at sige, at da Hendes Majestæts Regerings eneste Formaal var en venskabelig Ordning og Fredens Bevarelse, vilde enhver Ting, som hidrog til det Formaal, være sikker paa dens Billigelse og Støtte. Da det nu, efter den Protestdepeche, som Balan havde afleveret, saa ud til, at Tyskland mente, at Forfatningen for Danmark og Slesvig var beregnet paa at forøge de forhaandenværende Vanskeligheder, vilde følgelig Hendes Majestæts Regering, dersom denne Forfatnings Offentliggørelse for Øjeblikket kunde udsættes ved, at Hans Danske Majestæt tilbageholdt sin Underskrift, være glad ved et saadant Resultat, — men det tilkom Hans Danske Majestæt at afgøre, hvorvidt Stillingen indadtil vilde tillade ham at vælge denne Fremgangsmaade.

¹ Se Bilag XIII.

David indrømmede aabent, at dette ikke var Tilfældet. Forfatningsforslaget, udtalte han, stred absolut mod Kongens Synspunkter, og fra først af havde Hans Majestæt været besluttet paa ikke at sanktionere det, men at skifte Ministerium. Ingen havde været mere mod Lovforslaget end David selv. Han havde bekæmpet det paa enhver Maade, havde talt og stemt imod det — men han var nødt til at sige til Hans Majestæt, som han havde gjort det den foregaaende Aften, at da dette Forslag var vedtaget af Rigsraadet, og i Betragtning af den Ophidselse, som Time for Time voksede om Sagen, vilde Hans Majestæt ikke gøre Ret i at nægte sin Sanktion af Lovforslaget.

Gesandten spurgte David, om Kongen havde talt med Hall om Sagen. Det kunde maaske være muligt, hvis Hans Majestæt appellerede til Halls Patriotisme og Pligtfølelse og forklarede ham, at han ikke havde til Hensigt absolut at nægte sin Underskrift, men simpelthen at udsætte den, indtil Forhandlingerne om de internationale Spørgsmaal var ordnet, at Hall da vilde paatage sig det Ansvar overfor Rigsraadet og Landet midlertidig at udsætte Lovens Offentliggørelse. David svarede, »at Hans Majestæt ikke havde gjort dette«¹, heller ikke troede han, at der vilde være nogen Mulighed for, at Hall vilde gaa ind paa at handle paa den foreslaaede Maade. Hall var gaaet for vidt i sine sidste Taler til, at dette skulde kunne være muligt.

Da David tog Afsked med Gesandten, gentog Paget sit Løfte om at lade ham faa Underretning, saa snart han maatte høre noget fra Lord Russell.

David paa sin Side meddeler i sin Beretning kun ganske summarisk, at Paget paa det ham forelagte Spørgsmaal om,

¹ Hermed kan David selvfølgelig ikke have ment, at Kongen overhovedet ikke havde talt med Hall om den foreliggende Situation; dette havde Kongen jo gjort baade Søndag Aften og Mandag i Statsraadet. Meningen maa være, at David troede, at Kongen ikke havde foreslaet Hall Udsættelse af Lovens Offentliggørelse, indtil Forhandlingerne om de internationale Spørgsmaal var afsluttet. (Se ovenfor S. 145 f. Sml. Krieger II 340 f.).

hvad Christian IX burde gøre, sagde, »at han ikke kunde Andet end at tilraade Kongen at underskrive. Han (Paget) frygtede, som jeg, de nærmest liggende Følger af en Vægning«. — —

Pagets Referat af dette Kærnepunkt i Samtalen er langt mere vidtløftigt, hvad der, fraset at Davids Beretning som Helhed er meget kortfattet, naturlig kan skyldes, at medens for David det væsentlige var det, han opfattede som Gesandts Konklusion, fandt Paget det nødvendigt overfor Russell udførlig at redegøre for de Udtalelser, han havde fremsat i et vigtigt og delikat Spørgsmaal, hvor han ikke forud havde Instrukser eller paa anden Maade sikker Viden om sin Regerings Holdning.

Stemmer nu Davids summariske Referat med Pagets udførlige?

Af Pagets Referat fremgaar, som det vil ses, ikke, at han direkte har sagt, hvad David gengiver med Ordene: at Gesandten ikke kunde andet end tilraade Kongen at underskrive. Af Pagets Referat fremgaar kun en spørgende Henstilling om, hvorvidt det ikke var muligt med Halls Indvilligelse at tilvejebringe en Udsættelse. Dette peger imidlertid i Retning af, at Paget ikke vilde tilraade Kongen at nægte Underskrift, hvis en Udsættelse af Afgørelsen var uopnaaelig. Det ligger overmaade nær at tro, at Drøftelsen af dette Punkt, efter at David havde svaret, at han for sin Del ikke betragtede det som muligt at faa Hall til at gaa ind paa en Udsættelse, er afsluttet med, at Gesandten, naar Forudsætningen for den Henstilling, han tænker sig Muligheden af, ikke kunde opfyldes, har sluttet med at sige, at han under disse Omstændigheder, ikke kunde andet end tilraade Kongen at underskrive. Han har som sin private Mening sluttet sig til det Standpunkt, som David, efter hvad Paget refererer, at han (David) havde sagt til ham, allerede Mandag Aften havde givet Udtryk overfor Kongen, nemlig at der var Fare ved at nægte at underskrive, saa at man under Hensyn dertil skulde søge at forhale Sagen.

Paget frygtede, som hans Indberetninger til London saavel som hans private Meddelelser til sin Kollega i Berlin i disse Dage viste, i høj Grad de samme, nærmest liggende Følger af en Vægring, som David forudsaa. Kunde Kongen ikke faa Ministeriet til en Udsættelse, maatte han underskrive.

At David har gengivet Pagets Synspunkter rigtig, saaledes som disse var Tirsdag Formiddag, bekræftes ved, at Paget omtrent samtidig har udtalt sig til sin østrigske Kollega, Baron v. Brenner, paa en Maade, saa denne fik ganske samme Opfattelse¹. Hvorledes kunde man, havde Paget sagt, under den Stemning og Ophidselse, hvori det københavnske Publikum befandt sig, foreslaa den nye Konge i det første Øjeblik, da han besteg Tronen for at grunde et nyt Dynasti, som endnu ikke havde Rod i Folket og snarere blev betragtet med Mistillid, at udsætte sig for et aabent Oprør, som han ikke havde Magt til at byde Trods? Som konstitutionel Monark kunde han intet andet gøre end at bekræfte den Lov, Rigsdagen havde vedtaget. Han kunde ikke afskedige Ministeriet Hall, der nu var mere populært end nogensinde; han vilde ikke finde Mænd, som vovede at træde i dets Sted under de nuværende Omstændigheder, og Hall og hans Kolleger havde gjort Sanktionen til Kabinetsspørgsmaal. Den belgiske Gesandt, M. Bosch Spencer, vidste ogsaa, at Paget om Tirsdagen til en af Kollegerne havde udtalt den Mening, at Kong Christian næppe uden Fare længere kunde modstaa Folkets Utaalmodighed, men vilde give efter, for at man ikke skulde tvinge ham².

Endnu før Paget om Tirsdagen havde modtaget Svar fra London, satte han sig privat i Forbindelse med Hall for i Overensstemmelse med det Synspunkt, han under Samtalen med David gav Udtryk, at forsøge paa at faa Konseilspræsidenten til at hjælpe Kongen ud af den

¹ Rapport Nr. 65 til Grev Rechberg af 19. Novbr. 1863 (Statsarkivet, Wien). Sml. S. 170—71.

² Depeche til Bruxelles Nr. 203 af 18. Novbr. 1863 (Det belgiske Udenrigsministeriums Arkiv, Bruxelles).

vanskelige Stilling ved paa sig at tage Ansvaret for at udsætte Underskriften paa Grundlovsforslaget. Efter hvad Paget den 19. November¹ indberettede til Lord Russell, havde han sagt Hall, at dennes Stilling i Landet var saadan, at han kunde have Held med sig, hvor ingen andre kunde; Hall vilde være fuldt berettiget til at foretage det Skridt, der ønskedes, under Hensyn til den Mægling i den dansk-tyske Strid, som England allerede tidligere havde foreslaaet.

Samme Dag, Tirsdag, formentlig ved 3—4 Tiden, modtog Paget det Telegram fra sin Kollega, Sir Andrew Buchanan i Berlin, som Bismarck havde fremkaldt, og som, efter hvad den preussiske Regering havde forstaaet, skulde indeholde en Opfordring til Paget om at paavirke Christian IX til Sanktionsnægtelse².

Da Telegrammet først kan have været Paget i Hænde ved 3—4 Tiden, forelaa det ikke for ham, da han talte med David. Virkningen blev et Besøg, som Paget Tirsdag Eftermiddag gjorde sin preussiske Kollega. Han kom, indberettede Balan den følgende Dag til Berlin, »in grosser Aufregung«, og »denne Ophidselse var«, mente Balan, »umiskendelig Følgen af det fra Sir Andrew modtagne Telegram«. Det var, sagde Paget til Balan, ham fuldkommen uforklarligt, hvorfor Bismarck nu paa en Gang tillagde Forfatningen for Slesvig-Danmark en saa stor Vigtighed, og sin Forundring søgte Paget at forklare ved to omfangsrige Breve — saavidt Balan huskede af 25. og 28. Oktober — fra Sir Andrew, som han tog frem af sin Brystlomme, og som han benyttede til en Dokumentation af, at Bismarck ikke havde haft nogen Indvending imod det nye Fællesforfatningsforslag. Disse Beretninger, der efter Pagets Mening stadfæstedes gennem Rapporter fra Quaade i Berlin, som Hall havde meddelt, viste, at Bismarck nu pludselig havde indtaget et helt nyt Standpunkt ved at opfatte den af Rigsraadet vedtagne Forfatning som en Vanskeliggørelse af Situationen. Dette sagde Paget, var ham fuldstændig uforklarligt og overraskende, og han vilde i ethvert Tilfælde intet gøre uden en bestemt Befaling fra London.

Til disse Udtalelser knyttede sig en varm Diskussion mellem de to Gesandter, under hvilken Balan naturligtvis »mit allen zu

¹ Depeche Nr. 260, trykt som Bilag XV.

² Sml. S. 161.

Gebote stehenden Gründen« gjorde gældende, at Situationen nu var blevet en ganske anden end tidligere.

Balan troede — med Rette —, at han ikke havde overbevist sin engelske Kollega, og da han den 18. November paa et Tidspunkt, da han mente, at Kong Christian allerede havde sanktioneret Forfatningen eller med det første vilde sanktionere den, skrev til Berlin om Samtalen, tilføjede han, at Paget ogsaa havde ytret sig til andre Personer i samme Aand som til ham¹.

Ved Buchanans Telegram og ved Diskussionen med Balan havde Paget faaet et levende Indtryk af, hvor tilspidset Spørgsmaalet om Christian IX's Sanktion paa Forfatningsudkastet nu var fra preussisk Side. Først den følgende Dag, efter at Sanktionen var givet, svarede han sin Kollega i Berlin, ogsaa ved et Chiffertelegram, at det ikke, som Bismarck havde ladet Buchanan vide, var Hall, der lagde Pres paa Kongen, for at han skulde underskrive den ny Konstitution. Kongen havde nu gjort dette og, »hvis han ikke havde, vilde vi have haft en Revolution og han have mistet sin Krone«. I et Brev af samme Dag gentog han: »There was no option for Kongen to sign«².

Ogsaa fra østrigsk Side blev Paget om Tirsdagen udsat for Pression ved et Besøg af Baron von Brenner³. Denne havde, som Balan, efter Tronskiftet ønsket at hindre Forfatningslovens Sanktion. Han havde imidlertid »under den ubeskrivelige Forvirring, som herskede i København efter det uventede Sørgebudskab fra Glücksborg«, og da det var umuligt at komme til den nye Konge, hvis hele Tid var beslaglagt af Ministerkonferencer, Deputationer og de første Regeringsforretninger, ikke haft anden Udvej end indirekte at virke til, at Christian IX blev gjort opmærksom paa de Farer, han udsatte sig for, hvis han fortsatte Frederik VII's Politik.

Baron v. Brenner opsøgte derfor Paget, der efter hans Mening mere end nogen anden saa sig i Stand til at give Kongen et Raad, hvortil der blev taget Hensyn. Han talte i samme Aand som Balan, men »fandt desværre sin engelske Kollega meget ildestemt og lidet tilbøjelig til at gaa ind paa hans Forslag.« Kort efter erfarede han, at Aarsagen til Pagets Misstemning vistnok

¹ Rapport Nr. 272. Sml. S. 168.

² Telegrammet findes i F. O. Brevet i A. Buchanans Privatarkiv, Vol.: From H. M.'s Legations 1863—64.

³ Se Side 168. Rapport Nr. 65 fra Baron v. Brenner til Grev Rechberg, af 19. Novbr. 1863 (Staatsarchiv, Wien).

beroede paa den Henvendelse, som Hr. v. Balan havde foranlediget fra Buchanan; Paget ansaa dette for en ubeføjet Indblanding fra en Side, der ikke havde nogen som helst Ret til at tildele ham Instrukser. Han svarede Baron v. Brenner, at han vel skulde vogte sig for at give et Raad, inden han blev spurgt, og at han var besluttet paa intet at gøre, førend han havde modtaget udtrykkelig Befaling fra sin Regering. Men iøvrigt var ethvert Skridt forgæves. Med de Ord, som ovenfor S. 168 er anført, forklarede han sin østrigske Kollega, at man ikke kunde fraraade Kongen at underskrive den nye Forfatning.

Tirsdag Formiddag Kl. 11¹⁰ afsendte Lord Russell i Chiffer følgende Svartelegram til Paget¹: »Hendes Majestæts Regering vilde være meget uvillig til Intervention med Hensyn til den nye danske Konstitution, men hvis Kongen ønsker, at Mæglingen skal faa Resultat, burde han udsætte sin Underskrift til det internationale Spørgsmaal er afgjort«.

Saa snart dette Telegram kom til Paget, hvad vel skete et Par Timer efter dets Afsendelse, meddelte han, efter hvad han indberetter², uden Tidsspilde Hall dets Indhold. Han refererer, at han da sagde den danske Konseilspræsident, at skønt den engelske Regering ikke vilde intervenere med Hensyn til den dansk-slesvigske Konstitution, var det ikke desto mindre dens Mening, at der vilde være bedre Udsigt til, at de internationale Forhandlinger kunde bringe et Resultat, hvis Kong Christian kunde udsætte sin Underskrift, indtil disse Forhandlinger var afsluttede. Paget gentog sine tidligere Forestillinger og appellerede til Halls Patriotisme og Pligtfølelse overfor Kronen som Bevæggrunde; der maatte bringe Konseilspræsidenten til at handle som foreslaaet. Hall svarede, at skønt han var fuldt rede til at ofre sig selv,

¹ Trykt som Bilag VIII. — Den i »Denmark and Germany« III 206 trykte Ordre af 17. Novbr. fra Russell til Paget, som Prof. Arup i Scand. I 138 f. har gengivet i Oversættelse og sammesteds (Side 138) uden videre betegner som Russells »Svartelegram«, og som her er trykt som Bilag IX, er aldeles ikke noget Telegram. Det er en Ordre givet som Brev af 17. Novbr., hvilket først kunde komme til København efter at Christian IX 18. Novbr. havde underskrevet Forfatningen. Sml. S. 216 f.

² Se Bilag XV.

maatte det ske paa det Vilkaar, at der kom noget godt ud af det. Men nu havde Tingene udviklet sig saa vidt, at hverken han eller nogen anden Mand med Held kunde handle imod Folkestemningen. Alt, hvad han og Regeringen kunde gøre, var at forsøge at holde denne Stemning i Tømme, men han stode oprigtigt paa, at Kongen hurtigt vilde træffe sin Afgørelse.

Den 20. November fortalte Vedel Gesandten i Berlin, Quaade, følgende om Pagets Meddelelser¹: »I Tirsdags har Paget faaet og mundtligt meddeelt Følgende: »Uagtet den engelske Regering ikke agter at ville blande sig i Danmarks og Slesvigs indre Anliggender, frygter den dog for, at la médiation ne deviendra pas efficace, hvis Loven sanctioneres«. Paget forklarede »efficace« derhen, ikke at Mæglingens Indtræden vilde blive tvivlsommere, men at Resultatet kunde blive det. — »Jeg kan«, tilføjer Vedel, »imidlertid confidentialt sige Dem, at han til mig sagde, at han godt indsaar, at i Tilfælde af Ikke-Sanction il y ira de la couronne du Roi, peut-être de la royauté dans le Danemark«².

Samtalerne mellem Paget og Hall og Vedel fandt Sted Tirsdag, og Hall lod Meddelelsen gaa videre til Kongen inden det Statsraadmøde, der begyndte Onsdag d. 18. Novbr. rimeligvis Kl. 12³, i hvilket Christian IX gav sin Underskrift paa Fællesforfatningsforslaget.

¹ Brev til Quaade, dateret 20. Novbr., uden Aarsangivelse. Quaades Papirer, Rigsarkivet.

² Kriegers Dagbogsoptegnelser under 18. Novbr. (Krieger II 343 ff.) svarer nøje til Vedels Referat. Da P. Vedel havde spurgt Paget om Meningen var, at England vilde opgive Mæglingen, hvis Kongen stadfæstede den nye Forfatning, havde Paget svaret Nej. »Han vilde, hvis Kongen spurgte ham, raade til Stadfæstelse, thi det gælder Dynastiet, ja, Kongedømmet i Danmark«.

³ Nogen Angivelse af Klokkeslettet for Statsraadmødets Begyndelse eller Slutning findes ikke i Statsraadsprotokollen. Derimod angiver den jourhavende Adjudants Protokol (Hærens Arkiv) Tiden til Kl. 12. Dette Klokkeslet maa da formentlig være det rette. Saavel i Pagets ovenfor trykte, fortrolige Beretning af 19. November som i Kriegers Dagbøger II 344 findes Tidspunktet angivet som Kl. 1.

Den betydningsfulde Forhandling i Statsraadet var ret langvarig, og Statsraadsmødet sluttede formentlig først ved 3--3 $\frac{1}{2}$ -Tiden. Paa Grundlag af Referatet i Statsraadsprotokollerne skal her nøjagtig gengives, hvad der er optegnet om den Del af Drøftelserne, der berørte Spørgsmaalet om de udenlandske Magters Stilling.

Forhandlingerne begyndte med, at Kongen spurgte, »om der var kommet Efterretninger af nogen Betydenhed fra Udlandet«. Hertil ytrede Hall, »at han ingen saadanne havde at meddele. Han havde allerede tidligere havt Leilighed til at omtale for Hans Majestæt, at han fra den herværende engelske Gesandt havde modtaget den mundtlige Ytring, at han fra sin Regering havde faaet et Telegram, der gik ud paa, at man fra engelsk Side ikke kunde inlade sig paa nogen Udtalelse med Hensyn til de indre Forhold i Danmark, navnlig hvad Forfatningssagen angik, men at man maatte ønske, at der intet skete, som kunde virke forstyrrende ind paa en fredelig Mediation.«

»Kongen bemærkede, at dette forekom ham som et Vink til os fra England, at vi skulle være varsomme med Gennemførelsen af den nye Forfatning«.

»Conseilspræsidenten erindrede, at den Slags Ytringer som den, hvorom Talen her er, kunde man efter hans Erfaring ikke lægge stor Vægt paa, og paa den Maade vilde altid, kunde man forud vide, selv de venskabelige Magter udtale sig. Hovedspørgsmaalet maa være, hvorledes vi selv maae opfatte Forfatningssagen; udefra er der om den hele Sag talt saa mærkværdigt Lidet fra alle Sider, at han troer, at Alle have været enige i, at den Vei, som er slaaet ind med Forfatnings-Udkastet, maatte Danmark gaae.«

»Kongen kunde dog ikke andet end ansee de Yttringer, som nu vare komne fra England, for sær vigtige, og han syntes, som han før bemærkede, at de vare ligesom et Vink med Hensyn til Forfatningsudkastet. Grunden, hvorfor han havde idag samlet Geheime-Statsraadet, var netop at bringe

Forfatningssagen paany under Omhandling, og han maatte tilstaae, at det efter hans Overbeviisning vilde have været langt heldigere for Landet, om Udkastet til den nye Forfatning ikke havde været forelagt. Han var imidlertid ganske sikkert kommet i en forunderlig Stilling ved, at Frederik den Syvende havde lukket sine Øine i det Øieblik, han vilde underskrive Forfatningen, thi det var derved blevet ligesom en Arv, der var efterladt Hans Majestæt, en Slags Pligt for ham, nu at underskrive den. Ministeriet vidste, at han altid har været gennemtrængt af Overbeviisningen om, at det Rigtigste og Klogeste for hele Landet er Heelstatspolitiken, og Allerhøistsammes Ønske vil ogsaa fremdeles gaae ud paa, at en Heelstat atter kan komme istand. Naar Ministeriet imidlertid desuagtet formeente, at Hans Majestæt med det Haab kunde underskrive den nye Forfatning, saa var han villig dertil, men han ønskede da, at der i Indledningen til denne bliver med Hensyn til Heelstatens fremtidige Bestand — ligesom der i sin Tid blev i Indledningen til Grundloven af 5. Juni 1849 taget et Forbehold med Hensyn til Slesvig — udtalt en Erkjendelse af Muligheden af en Tilslutning af Holsten og Lauenborg efter Kundgjørelsen af 6te November 1858 saaledes, at det altsaa ikke er udelukket, at en Heelstat atter kan komme istand«.

Den fortsatte Drøftelse kom nu direkte ind paa Spørgsmaalet om Forholdet til Udlandet. »Kongen føiede til sit tidligere yttrede endnu, at han syntes, at det, naar Stormagterne skulde erklære, at den nye Forfatning var imod Traktaterne og maatte tages tilbage, kunde blive mere faretruende end om den Forfatning nu ikke blev gennemført. Allerhøistsamme frygtede for, at ydre Tryk skulde nødsage os til at gjøre den Slags for Landet ydmygende Skridt, som det vilde være at tage den nye Forfatningslov tilbage, efter at den først engang var blevet givet. Ministeriet maatte da selv bære hele Ansvarret derfor«. Hertil bemærkede Hall, »at Ministeriet ganske vist bærer det hele Ansvar; Hans Majestæt er uden Ansvar. Det var ikke sagt fra Stormag-

ternes Side, at den nye Forfatningslov strider imod Traktaterne. Jo mere det hele Forfatningsspørgsmaal kommer til at staae i et Chaos, desto mere kan man netop frygte Fordringer udefra, og man har langt større Sikkerhed for at saadanne Fordringer ikke kommer frem, naar der først foreligger en af alle vedtaget virkelig fri og folkelig Forfatning. Forfatningslovens Gjennemførelse har saaledes ogsaa for den Side sin store Betydning; og skulde der siden komme Fordringer frem, hvis Opfyldelse vilde gaae ud paa at undergrave det uafhængige danske Rige, saa vilde Folket være rede til den yderste Kraftanstrengelse for at værne om det«.

Den skæbnesvangre Forhandling beskæftigede sig derefter væsentlig med Spørgsmaalet om, hvorvidt der i Indledningen til den nye Forfatning eller ved et kongeligt Budskab burde udtales et eller andet Forbehold, der kunde tage Brodden af de rejste Indvendinger og lette en fredelig Forstaaelse.

Ministrene udtalte af forskellige Grunde Betænkeligheder ved noget saadant. Kongen præciserede, at han var »bange for at vi skulde komme til, tvungen af Magterne, at tage Forfatningen tilbage igjen, og dette vilde han ansee som et ydmygende og sørgeligt Skridt«. »Han havde gjerne set den hele Forfatningssag udsat, indtil Pariser-Congressen var kommen i Stand«. Hertil bemærkede Hall, »at det vil kunne have lange Udsigter med Pariser-Congressen, medens der, hvad den nye Forfatning angaaer, foreligger en Tilstand, som gjør paatrængende Krav gjældende«. Indenrigsminister Orla Lehmann, Justitsminister Casse, Ministeren for Slesvig Wolfhagen, Marineministeren St. A. Bille, og endelig Ministeren for Kirke- og Undervisningsvæsenet D. G. Monrad, sluttede sig til Halls indtrængende Opfordring om Underskrift.

Kongen underskrev derefter, idet han gentog, »at Ansvaret hviler paa Ministeriet, og at han nødig underskriver, fordi han frygter for, at det vilde føre hele Landet til Ulyk-

ker, men da han anseer det som en Arv, hans høisalige Forgjænger har efterladt ham, og da han er gjennemtrængt af den Overbeviisning, at denne vilde have underskrevet Loven, gjør han det som en Pligt.«

Umiddelbart efter Statsraadmødets Slutning spredtes Efterretningen i Byen. Straks efter kom Lehmann over i Rigsraadet paa Christiansborg og baade han og Hall fortalte, at Kongen var optraadt »paa en meget smuk og loyal Maade«¹.

Det fremgaar af ovenstaaende, at Kong Christians definitive Standpunkttagen den 18. November fandt Sted, efter at han saavel før som i Statsraadmødet af Hall havde modtaget Meddelelse om, hvad Paget baade i Henhold til sin almindelige personlige Overbevisning om Situationen og senest atter efter den telegrafiske Ordre fra London, der var kommet ham i Hænde om Tirsdagen, havde meddelt Konseilspræsidenten.

Saaledes meddelte Paget i Løbet af Tirsdagen eller i Tiden fra Tirsdag Middag til Onsdag Morgen før Statsraadet den 18., før og efter han havde modtaget sin Regerings telegrafiske Svar paa sin Forespørgsel af Mandag, den danske Regering sit personlige, henholdsvis sin Regerings Synspunkt. Det vil ses, at hvad han personlig udtalte i ikke ringe Grad afveg fra, hvad der naturlig maatte udlæses af Lord Russells Tirsdagstelegram; dette gik i Virkeligheden ud paa, at Forfatningsloven ikke paa nærværende Tidspunkt burde stadfæstes, men Paget tilraadede under de foreliggende Omstændigheder Stadfæstelse².

Han satte sig endvidere i Henhold til sit Løfte til David i Forbindelse med denne ved en Billet, hvori han bad Konferensraaden komme til sig Onsdag den 18. om Morgen. Ganske i samme Aand, som Lord Russell Dagen før³ i London havde udtalt sig i til den danske Gesandt,

¹ M. P. Bruuns utrykte Dagbøger, 18. Novbr. 1863. (Universitetsbiblioteket).

² Sml. nedenfor S. 178—79.

³ Rapport fra Torben Bille, Nr. 94 18/11 1863 (R. A.).

Torben Bille, udtalte Sir Augustus sig nu til den danske Konges Tillidsmand. Han meddelte, ifølge sin Beretning af næste Dag (den 19., se S. 142), David, at skønt hans Regering mente, at de internationale Forhandlinger sandsynligvis (probably) vilde være mere virksomme, hvis Kongens Underskrift paa Forfatningen blev udsat, til de var afsluttet, var den ikke destomindre meget uvillig til at indblande sig i Sagen.

Denne Meddelelse lettede, indberettede Gesandten, aabenbart Davids Sind. David sagde, at Stemningen i Offentligheden nu var steget til en saadan Højde, at det vilde være farligt at tøve længere, og jo før Kongen underskrev Forfatningen, des bedre. Hertil svarede Paget, at i Hans Majestæts Interesse vilde han ikke skjule, at det ogsaa var hans Mening. Han havde Grund til at tro, at den yderste Udsættelse, der kunde gives, vilde være een Dag eller to Dage til; der var ved at blive truffet Foranstaltninger til at organisere en Bevægelse af et meget formidabelt Omfang for at gaa til Slottet og kræve Forfatningen — en Oplysning, Paget havde fra en af »Anstifterne«; der var endnu Tid til at vende Bevægelsen i en god Retning og ved Eftergivenhed straks at drage Fordel, Popularitet og Styrke af Stillingen. Naar først dette var sat i Værk, kunde Kongen mulig lidt senere som Raadgivere tilkalde Mænd af mere moderate Meninger, som vilde føre hans egne forsonlige Synspunkter ud i Livet. Paa denne Maade kunde man haabe, at de uheldige Virkninger, som det nuværende Forfatningsforslag paa sine Steder var egnet til at fremkalde, efterhaanden kunde blive udslettet. Denne Udtalelse faldt nøje sammen med, hvad Paget samme Dag i en udførlig Beretning (Nr. 255, Bilag XII) meddelte sin Regering om den politiske Stilling og Stemning i Danmark og de Farer, der truede, hvis Kongen nægtede Sanktion. »Af Kongens Afgørelse afhænger ikke blot Kongens fremtidige Popularitet hos hans Undersaatter, men Følger af den største Betyd-

ning for de monarkiske Institutioner i dette Land«, skrev Paget, umiddelbart før Underskriften var givet.

David ligesom Paget fortæller, at denne anden og sidste Samtale fandt Sted Onsdag den 18. November, men David henlægger den til Onsdag Eftermiddag¹. Han refererer i Modsætning til Paget ganske kort Indholdet, idet han fortæller, at nu sagde Paget — »han vidste den Gang, hvad der var sket i Statsraadet« —: »Jeg har Grund til at antage, at min Regering ikke vilde have fraraadet H. M. under de nuværende Omstændigheder at underskrive, ifald den havde været opfordret til at give H. M. sin Anskuelse tilkjende«.

Udover dette meddeler David intet om sine Samtaler med den engelske Gesandt, men han gør et Par Tilføjelser.

For det første bemærker han, at han først Torsdag Eftermiddag den 19. November Kl. 4^{1/2}, altsaa over 24 Timer efter at Forfatningsloven var underskrevet, fortalte Kongen om sin Samtale med Paget, og han tilføjer, at han da »tydelig kunde see paa ham, at denne Meddelelse var ham baade kjærkommen og uventet«.

Dette Indtryk maa formentlig skyldes Kongens Følelser ved efter Halls Gengivelse af Pagets korte Meddelelse, som han med Rette havde opfattet som et Vink om at vise Varsomhed med at underskrive, at faa Davids udførlige Gengivelse af den engelske Gesandts Betragtninger, der trods alle Betæneligheder konkluderede i Anerkendelse af, at det var nødvendigt at skrive under².

I Slutningen af sin Redegørelse for Samtalerne med David i Rapporten af 19. November udtalte Paget det Haab, at Lord John Russell ikke vil finde, at han var gaaet for vidt i den Onsdagssamtale, af hvilken David havde faaet det Indtryk, at ikke blot Paget personlig, men ogsaa den engelske Regering ikke vilde have fraraadet Kong Christian under de nuværende Omstændigheder at underskrive, i

¹ Sml. nedenfor S. 180 ff.

² Sml. S. 186—87.

Fald den havde været opfordret til at give Hans Majestæt sin Anskuelse til Kende.

Det er forstaaeligt, at Paget fandt Anledning til den nævnte Udtalelse i sin Rapport og til en Fortsættelse om, at han som Undskyldning alene kunde anføre, at han »handlede ud fra den Overbevisning, som visselig maatte være bleven delt af enhver, der havde Kendskab til den offentlige Mening i København, at Tingene havde udviklet sig for langt til, at det var muligt for Christian IX at udsætte sin Underskrift selv blot foreløbig«¹. Som ovenfor fremhævet var der i Virkeligheden en betydelig Modsætning imellem det korte Telegram fra John Russell, som Paget havde modtaget om Tirsdagen, og den Udtalelse, han, ogsaa efter sit eget Referat, havde fremsat overfor David om Onsdagen.

Pagets Bekymring for, at hans Regering eventuelt kunde misbillige hans Holdning, kan naturligvis være blevet styrket ved hans Viden om den preussiske Pression, der var øvet paa ham selv gennem Balan og Buchanan, og, som han maatte forudsætte det, i London gennem Bernstorff².

Det er naturligt, at Pagets Syn paa Nødvendigheden af Underskrift i Løbet af Tirsdag og Onsdag i København blev anderledes, end det Syn, som Lord Russell fra London gav Udtryk i Tirsdagstelegrammet. Han fastholdt i sin Beretning Rigtigheden af sin Handlemaade, men han var klar over, at han var noget længere borte fra den ham givne Instruks, end en Gesandt holder af at være. Vilde hans Regering og hans tysk-indstillede Dronning ikke misbillige, at han ikke kraftigere havde fraraadet Sanktionen?

Hans Beretning maa læses med Tanken paa, at han vel ikke brød sig om at konstatere denne Modsætning stærkere end nødvendigt, skønt han var vant til at udtale sin Mening rent ud.

¹ Se S. 143.

² Sml. S. 159 f.

III.

Vi bør nu under eet undersøge de Modsigelser, der findes mellem Davids og Pagets Beretninger og de Spørgsmaal, der derved kan opstaa om Beretningernes Formaal eller Tendens.

Først undersøger vi Antallet af Samtaler og Tidspunktet for disse.

Paget tidfæster i sin Beretning den første Samtale til Tirsdag Morgen den 17., efter at David »Aftenen før«, hvilket efter Davids Oplysning var samme Dag, som Hyl-lingen havde fundet Sted, altsaa Mandag Aften, havde haft en Samtale med Kongen. Som ovenfor paavist kan den Uorden, der paa dette Punkt findes i Davids Beretning, ikke svække vor Tillid til, at Pagets Angivelse er rigtig¹.

I begge Beretninger tales kun om 2 Samtaler, og den anden og sidste henlægger begge til Onsdag. David angiver Tiden for Samtalen til Onsdag Eftermiddag, medens Paget siger, at han efter Tirsdag Eftermiddag at have modtaget Russells Svartelegram paa sit Telegram af 16. November i Henhold til sin Aftale med David sendte denne en Billet og bad ham om at komme »i Gaar Morges«, hvilket, da den Indberetning fra Paget, hvori dette staar, er dateret Torsdag den 19. November, vil sige Onsdag Morgen den 18. November.

Der siges i Davids Optegnelser intet om, hvorvidt han efter Samtalen med Paget Tirsdag, men før Samtalen med Paget Onsdag, gav Kongen en foreløbig Meddelelse, saaledes som det i og for sig kunde være naturligt, selv om Kongens Tid selvfølgelig har været stærkt beslaglagt, bl. a. af Konferencer med andre Politikere. Antager man, at der i denne Mellemtid ikke har været nogen Forbindelse mellem David og Kongen, kan man søge Grunden hertil i Davids Opfattelse af, at Kongen allerede om Tirsdagen (Mandagen) var bestemt paa at underskrive, — en Betragtning, der ogsaa kan forklare, at David først

¹ Sml. Undersøgelsen S. 150—51.

Torsdag Eftermiddag gav Kongen Besked om Onsdags-samtalen med Paget.

Vil man derimod formode, at der Tirsdag Eftermiddag eller Onsdag Morgen har været en mundtlig eller skriftlig Forbindelse mellem Christian IX og hans Tillidsmand, i hvilken Kongen har faaet Besked om Pagets foreløbige, personlige Udtalelse, da maa det indrømmes, at dette ingenlunde er udelukket; men der er efter mit Skøn intet mærkeligt i, at David ikke omtaler dette nærmere, men alene konstaterer Tidspunktet for sin Meddelelse til Kongen om Englænderens definitive Besked; hans Beretning var jo i det hele kortfattet. Hvis man alligevel vil mene, at David har haft særlig Interesse af at undlade at fortælle, at han har givet Christian IX nogensomhelst Meddelelse om Samtalerne med Paget før Torsdag den 19., kan man naturligvis føres til at formode en bevidst Fortielse. Vi ved intet.

Vi kan fastslaa, at begge Beretninger viser, at der i disse Dage mellem David og Paget kun er ført to Samtaler, at den første er ført Tirsdag den 17., efter at Paget Mandag den 16. havde sendt sit Telegram til London, og at den sidste er ført Onsdag den 18¹.

¹ Ingen af Beretningerne siger udtrykkeligt, at der i disse Dage ikke er ført mere end disse to Samtaler.

I sin Beretning om den første Samtale siger Paget, at hans Telegram til Russell 16. November (Nr. 253) er afsendt paa Foranledning af den Samtale, han (Mandag den 16.) havde ført med den preussiske Gesandt, Balan, der havde søgt ham efter Dagen før, den 15., til Konseilspræsident Hall at have overleveret en preussisk Note af 13. November med Protest imod Forfatningsudkastet. Da Paget videre refererer Davids Indledning til den første Samtale i nøje Overensstemmelse med Davids egen Beretning, turde det være helt udelukket, at der før denne Samtale Tirsdag har været ført nogen Samtale om dette Emne mellem Gesandten og David efter Frederik VII's Død. Det er ikke til at antage, at f. Eks. en Samtale mellem de to Mænd Søndag Aften den 15. skulde være blevet uomtalt i begge Beretninger. Der er i de engelske Akter intet Spor af, at David har talt med Paget før det af Gesandten angivne Tidspunkt Tirsdag Morgen; der foreligger intet Telegram, der i Modstrid med Pagets

Med Hensyn til Tidspunktet om Onsdagen, paa hvilket den sidste Samtale er ført, er der, som vi har set, Uoverensstemmelse mellem Davids og Pagets Meddelelser.

Paget, der som ovenfor Side 176 (jfr. S. 142) anført meddeler, at han Tirsdag Eftermiddag ved en Billet bad David komme til ham Onsdag »morning«, meddeler derefter uden nærmere at præcisere Klokkeslettet for Samtalen, at han »then told him«, hvilken Stilling hans Regering indtog. Hans Beretning giver tydeligt Indtryk af, at han, da han talte med David, ikke vidste, at Kongen havde underskrevet, idet, ifølge Pagets Referat, baade han og David gik ud fra, at det vilde være farligt, om Kongen ventede med sin Underskrift. »To eller tre Dage vilde«, sagde Paget, »være den yderste Frist«.

Til dette Referat knytter sig i Pagets Rapport med Henvisning til det »allerede« — og dette maa vel betyde før Rapportens Afslutning — afsendte Telegram (trykt som Bilag XI) en Meddelelse om, at »et Statsraadsmøde var indkaldt til Kl. 1, og at Kongen da gav sin Underskrift«.

Det fremgaar heraf tydeligt, at Samtalen skal have fundet Sted, før Meddelelsen om Kongens Underskrift i Statsraadsmødet kom til Pagets Kundskab. Spørgsmaalet bliver blot, hvilket Klokkeslet om Onsdagen Samtalen fandt Sted.

Paa Angivelse af det nøjagtige Tidspunkt lægger Paget øjensynlig ingen Vægt. Udtrykket »I then told him« afgrænser Tidsfristen, inden for hvilken Samtalen er ført, til Onsdag »morning«, hvilket atter i en engelsk Diplomats Mund i 1863 vil betyde: inden Lunchtid, altsaa paa et

egen Oplysning kan anses for fremkaldt ved Davids Henvendelse og ikke ved den preussiske Gesandts Henvendelse til den engelske Kollega Mandag Formiddag. — Naar Paget i sin fortrolige Depeche af 19. November som Indledning omtaler, i hvilket Forhold til Kong Christian David staar, og derved forklarer hans Henvendelses Betydning, viser dette ogsaa tydeligt, at det er første Gang, at Gesandten i den foreliggende Situation omtaler David.

Tidspunkt, der ikke kan falde senere end ved 1—2 Tiden, men ogsaa meget vel paa denne Tid.

Heroverfor staar nu Davids Udtalelse om, at Samtalen mellem ham og Paget fandt Sted »Onsdag Eftermiddag« med Tilføjelse af, at Paget »dengang vidste, hvad der var sket i Statsraadet«. David føjer dertil Bemærkningen om, at han (David) »først Torsdag Eftermiddag Kl. 4^{1/2} — altsaa over 24 Timer efter, at Forfatningsloven var underskrevet« — fortalte Kongen om sin Samtale med Paget. Da Onsdagsstatsraadet begyndte Kl. 12 eller senest Kl. 1 og næppe var endt før ved 3—3^{1/2}-Tiden¹, skulde Samtalen derefter have fundet Sted paa sidstnævnte Tidspunkt, altsaa vel Onsdag ved 3—4 Tiden. Ved »Eftermiddag« forstås efter almindelig københavnsk Sprogbrug i 1863 Tiden fra Kl. ca. 2 til Kl. ca. 7.

Imellem disse Pagets og Davids Angivelser er der som nævnt en iøjnefaldende Modsætning.

Det fremgaar tydeligt af Davids Beretning, at han har lagt Vægt paa at konstatere, at hans Onsdagssamtale var ført saa sent, at han ikke før Christian IX's Underskrift havde kunnet meddele Kongen noget om den engelske Regerings Telegram. Dette understøtter han ved sin Oplysning om, at han først Torsdag Kl. 4^{1/2} gav Kongen Besked om Samtalen med Paget.

Det kan synes underligt, at David lod over 24 Timer hengaa, før han mundtlig eller skriftlig meddelte Kongen Resultatet af en Samtale, af hvis Indhold Kongen maatte have den største Interesse, men der kan være den naturlige Forklaring, at Sagen havde tabt sin stærke Aktualitet ved,

¹ Statsraadsprotokollen har, som omtalt ovenfor S. 172, Noten, ingen Klokkesletsangivelse, og den jourhavende Adjudants Protokol angiver kun Tiden for Mødets Begyndelse. Krieger II 345 siger: »Kl. 3^{2/3} kom den underskrevne Grundlov over i Conseilspresidiet.« M. P. Bruuns Dagbog ^{18/11} 1863 (utrykt, Univ. Bibl.): »Kl. 3^{1/2} kom Lehmann fra Statsraadet og meddelte, at Kongen havde sanctioneret Forfatningsloven«. — Den øst-rigske Gesandt omtaler (Rapport til Grev Rechberg Nr. 66 ^{20/11} 1863) Statsraadets »dritthalbstündige Dauer«.

at Kongen Onsdag havde underskrevet¹. Vi ved intet om, hvorvidt særlige Grunde kan have nødvendiggjort Udsættelsen af en Samtale om en faktisk afgjort Sag. I hvert Tilfælde foreligger der intet Bevis for, at Davids Paastand, paa hvilken han øjensynlig lægger stærk Vægt, er urigtig. Omtalen i Onsdagsstatsraadet af Pagets Vink forklares fuldtud ved Henvendelserne fra Paget til Hall og forudsætter i ingen Henseende Meddelelse fra David til Kongen.

Tilbage bliver altsaa Modsigelsen imellem Davids og Pagets omtrent samtidige Beretning med Hensyn til Tidspunktet om Onsdagen, da Samtalen blev ført, og dette Tidspunkts Forhold til Pagets Viden om Kongens Underskrift. Dette er i Virkeligheden den eneste betydningsfulde Modsætning mellem de to Beretninger, og den fører ind til Spørgsmaalet om en eventuel Tendens i Davids Decemberberetning.

Som nævnt ansætter David Samtalen til Onsdag Eftermiddag og betoner udtrykkelig, at Paget »vidste dengang, hvad der var sket i Statsraadet«. Det fremgaar yderligere af hans aabne Erklæring, at denne Konstatation er sket fuldt bevidst, thi han fortæller dette og de øvrige Omstændigheder ved Samtalen med Paget »saa omstændeligen for derved at tilintetgøre det udsprede, uforskammede Rygte, at Kongen først havde underskrevet efter at have spurgt det engelske Hof om, hvad han skulde gøre«. »Det er min fulde Overbevisning«, tilføjer David, »at Hans Majestæt kun har fulgt sit eget Overlæg i denne Sag, og efter at have afveiet, hvad Følgerne kunde blive, naar han underskrev eller ikke underskrev«. Endnu Søndag Aften den 15. og endnu Mandag den 16. havde Kong Christian været »meget tvivlraadig«, men dette var jo naturligt i en for Kongen ganske ny Sag, der »var bleven bekjæmpet af Mænd, paa hvis politiske Klogskab Kongen hidtil havde stølet, og som han ansaae for sine trofaste Venner« [ø: David og Bluhme]. »Kongen glemte ikke, hvad Prins Christian skyldte Bluhme, og Bluhme havde«, beretter David, »heller ikke fraraadet Kongen at underskrive«.

¹ Sml. S. 181—182.

Dauids Oplysning er ganske klar.

Man kunde nu for det første indvende, at David, da han 2. December 1863 skrev dette, maa have vidst, at Kongen, før han underskrev i Onsdagsstatsraadsmødet den 18. November, af Hall er blevet underrettet om Pagets Meddelelse om Indholdet af Russells Tirsdagstelegram. Hvorledes kunde da David uden videre have den Overbevisning, at Kongen havde taget Beslutningen om at underskrive uden Paavirkning af det engelske Standpunkt?

Vi ved imidlertid ikke, om Kongen har meddelt David dette Punkt af Statsraadsforhandlingerne, eller om David fra anden Side har faaet Besked derom. Man kan synes, at det var naturligt, om det i Torsdagssamtalen den 19. November imellem Kongen og David var kommet frem, men der vides intet derom.

Man kan dernæst fæste sig ved, at Dauids Henvendelse til Paget, selv om den skele paa hans eget Initiativ og ved en Beslutning fattet efter hans Samtale med Kongen Mandag Aften 16. Novbr., faktisk var et Forsøg paa at faa den engelske Regerings Stilling at vide, altsaa realiter Fremsættelsen af et Spørgsmaal fra Kongens Side. At Paget har forstaaet dette, er efter hans Indberetning givet. Man kunde derfor sige, at da Ønsket om at faa klaret Englands Stilling har spillet en Rolle før Kongens Beslutning, har David for saa vidt gjort sin Beretning og dens Konklusion urigtig eller dobbeltydig, i alt Fald ved Vendingen: »efter at have spurgt det engelske Hof om, hvad han skulde gjøre« (S. 140). Hertil er dog to Ting at bemærke.

For det første er Dauids Indtryk Mandag Aften, at Kong Christian allerede da, før der for ham forelaa noget som helst om Englands Stilling, havde taget sit Standpunkt, sandsynligvis helt rigtigt¹. Kongen maa paa dette Tidspunkt ved sine Søndags og Mandags Forhandlinger med Hall og

¹ Det bør bemærkes, at der nu intet foreligger eller kan oplyses om, hvorvidt Christian IX gennem sin Slægt har søgt Oplysning i London. Jeg anser det ikke for rimeligt, at han har gjort det.

med Statsraadet, ved Drøftelser med sine Nærmeste og ved Indtrykket af, hvad disse og andre kunde meddele om Folkestemningen o. s. v., være kommet til det Resultat, at der ingen Mulighed var for at nægte at underskrive eller forhale Underskriften mere end et Par Dage, saafremt det ikke lykkedes ham i det afsluttende Statsraad Onsdag at faa Ministeriet til at gaa med til en Udsættelse, hvormed han vel næppe kan have haft stort Haab. David har derfor, efter mit Skøn, haft Ret til at mene, at Kongen havde taget Stilling efter »eget Overlæg i denne Sag, og efter at have afveiet, hvad Følgerne kunde blive, naar han underskrev eller ikke underskrev« (S. 140). Men hertil kommer, at naar Hall, hvad Statsraadsprotokollens Ordlyd viser, korrekt har gengivet Pagets mundtlige Meddelelse om Russells Tirsdagstelegram for Kongen, da har Christian IX i Virkeligheden ikke haft megen Vejledning ved denne Meddelelse og absolut ikke deri haft den Støtte for sin Beslutning om trods alt at underskrive, som han bagefter, Torsdag, fik i Davids udførligere Meddelelse, der gik ud paa, at den engelske Gesandt havde sagt, at han havde »Grund til at antage, at min Regering ikke vilde have fraraadet H. M. under de nuværende Omstændigheder at underskrive, ifald den havde været opfordret til at give H. M. sin Anskuelse tilkjende« (S. 140). Dette forklarer ogsaa, at David af Torsdagssamtalen med Kongen kunde faa det Indtryk, at Meddelelsen var Kongen baade »kiærkommen og uventet«¹. Kongen har da fundet en værdifuld Supplering af, hvad han havde hørt om Onsdagen. Til P. Vedel udtalte Paget sig allerede den 17. i samme Retning, ja endnu stærkere².

Det lader sig dog alligevel hævde, at David i sin knappe Beretning har lagt større Vægt paa at fremhæve Kongens Uafhængighed af engelsk Raad og Indflydelse, end det kan opfattes som korrekt, efter hvad vi ved om Kongens faktiske Interesse for en Sondering af Englands Stilling. Det

¹ Sml. S. 140.

² Krieger II 344. Sml. S. 172.

Spørgsmaal rejser sig, om der paa dette Punkt har været en Tendens i Davids Beretning, en Tendens til, mere eller mindre bevidst, trods bedre Vidende at ændre Beretningen, saa at den kunde bevise Kongens Uafhængighed af udenlandsk Paavirkning.

Men dette Spørgsmaal knytter sig nøje til Modsætningen mellem Davids og Pagets Angivelser af Tidspunktet for deres Onsdagssamtale.

Thi denne Modsætning faar særlig Betydning, hvis man antager, at Davids Angivelse er urigtig, og at han bevidst har henlagt en Samtale, der var ført Onsdag Morgen før Statsraadmødet, til Onsdag Eftermiddag efter Statsraadmødet.

Det er usandsynligt, at positivt Bevis for, om Davids eller Pagets Angivelse er rigtig, skulde kunne føres, f. Eks. ved nu ukendt Vidnesbyrd fra Tredjemand¹. Vi kan da her næppe komme videre end til et Skøn.

Der er, saavidt jeg ser, ingen fornuftig Grund til, at Paget paa dette Punkt skulde have givet en bevidst urigtig Tidsangivelse; hvilken Interesse skulde han vel have haft deraf?²

¹ Der er, som meddelt ovenfor S. 160 Note 4, ikke funden noget Referat i Brev fra Paget til Sir Andrew Buchanan, og heller ikke Pagets Breve til Mr. Layard i Foreign Office (der og i Britisk Museum) indeholder noget.

² Det var jo muligt, at Paget under Indflydelse af den ovenfor S. 178 f. omtalte Betænkelse ved ikke uvæsentlig at have fraveget sin Regerings Instruks kunde have ønsket at formindske sit Ansvar ved en Retouchering eller tendensløs Tilrettelægning af det Referat, han den 19. November gav sin Regering af Samtalerne med David. I saa Tilfælde maatte han dog være ført til at henlægge Samtalen til efter Statsraadmødet, hvorved Muligheden udelukkedes for, at han, gennem David, kunde have paavirket Kongen i en Retning, der stred imod Tirsdagsinstruksen. Men lige det modsatte var jo Tilfældet.

Om nogen saadan, i og for sig ikke uforstaaelig Tendens overhovedet har været til Stede, lader sig ikke afgøre; en nøjagtig Gennemgang af Pagets samlede, trykte som utrykte Korrespondance med London og med Buchanan fra denne Tid giver intet Holdepunkt for at antage det. Pagets samlede officielle og private Korrespondance giver Indtryk af stor Redelighed og

Anderledes med David, thi han siger selv aabent og udtrykkeligt, at han ved sin udførlige Beretning vil fastslaa, at Kong Christians Beslutning om at underskrive ikke var fremkaldt ved Meddelelsen om den engelske Regerings Standpunkt. En urigtig Angivelse af Tidspunktet kan naturligvis skyldes en Erindringsforskydning; — der er Eksempler nok paa saadanne, hvor andre og yngre Mænd har husket fejl om meget vigtige Forhandlinger, der ligger endnu nærmere ved Beretningens Affattelse end den 2. Decbr. ved den 18. Novbr. Men Davids Motivering peger direkte paa Muligheden af en Tendens, og det kan dog ikke anses for meget troligt, at David den 2. Decbr. har husket fejl med Hensyn til netop dette Punkt, paa hvilket han udtrykkelig lægger Vægt. David kunde have en bestemt Interesse i at angive Tidspunktet for Samtalen saaledes, at det maatte udelukkes, at Kongen overhovedet før det afgørende Statsraadsmøde kunde have faaet nogen Besked om den engelske Regerings Stilling. Om at Hall havde givet Kongen Besked fra Paget, findes ingen Antydning i Davids Beretning, men deraf kan naturligvis ingen Slutning drages.

Det er fuldt tilladeligt at skønne, at Davids Tidsangivelse er urigtig, og videre at Urigtigheden beror paa en Tendens.

Jeg mener dog, at det vil være betænkeligt at hævde, at David med Bevidsthed har givet en urigtig Oplysning¹. For det første angav han med fuld Aabenhed sin Tendens, men dernæst er der trods den tydelige Modsætning mellem de to Tidsangivelser, efter mit Skøn ingen Nødvendighed for at tænke paa en bevidst Urigtighed i Davids Angivelse.

Ønske om at orientere Regeringen korrekt og udtømmende. Den engelske Regering gav ingen Misbilligelse af Pagets Adfærd i Novemberdagene. Den beklagede, at Christian IX havde sanktioneret Forfatningen, men anerkendte, at dette Skridt vist havde været nødvendigt (Sml. »Denmark and Germany« III 213).

Under alle Omstændigheder kan der af en kun mulig Tendens i Pagets Beretning ikke fremdrages noget til Styrkelse af Mistillid til Davids.

¹ Sml. S. 217 ff.

Dauids Paastand, at Kongens Beslutning om Underskrift er truffen uden Hensyn til den engelske Regerings Stilling, er efter min Mening rigtig. Dauids Samtale med Paget Onsdag »morgning« kan overmaade vel være ført nogenlunde samtidig med Statsraadsmødets Begyndelse, i hvert Fald være begyndt stærkt op mod Kl. 1, ja efter Kl. 1 og være færdig henimod 2-Tiden. Baade Paget og David maa, som Sagerne stod, under Samtalen være gaaet ud fra, at Kongen vilde og maatte underskrive i dette Statsraad. Paget kan da i sin Beretning til London have fastholdt, at Beslutningen ikke var udført, da han talte med David, David paa sin Side have holdt sig til, at Paget, da Samtalen førtes, just mens Statsraadet holdtes, var fuldt paa det rene med Kongens Standpunkt, og dette har han da givet det formelt helt urigtige, men reelt ikke meget urigtige Udtryk, at Paget vidste, at Kongen i Statsraadet havde underskrevet. Hertil kan han være tilskyndet, fordi han, som han selv udtrykkelig og ganske aabent siger, ved sin udførlige Beretning vil fastslaa, at Kong Christians Beslutning om at underskrive, ikke var fremkaldt ved Meddelelse om den engelske Regerings Standpunkt.

Denne min Opfattelse er imidlertid kun mit subjektive Skøn. Hvis man skulde være tilbøjelig til paa dette Punkt at antage en mere eller mindre bevidst urigtig Angivelse fra Dauids Side og med den ovenfor angivne Tendens, bliver det næste Spørgsmaal selvfølgelig, hvorvidt Dauids Beretning paa andre Punkter er præget af den nævnte eller af nogen anden Tendens, og hvorvidt der er Anledning til af den Grund at diskvalificere de Punkter i Beretningen, som vi ikke kan kontrollere, særlig ikke ved Pagets samtidige Beretning.

Det fremgaar af den tidligere Undersøgelse, at der, i det Side 150—51 behandlede Indskud i Dauids Beretning, findes en haandgribelig kronologisk Fejl, men intet tyder paa, at dette skyldes nogen Tendens. Den tilsyneladende Modsigelse mellem Dauids summariske og Pagets meget udførlige Rede-

gørelse for Indholdet af deres første Samtale, der er behandlet S. 167 f., finder ogsaa en naturlig Forklaring, og er ikke Udtryk for nogen Tendens.

Paa andre Punkter kan efter mit Skøn ingen anden væsentlig Mod sætning konstateres mellem de to Beretninger end den, der naturlig følger af Davids og Pagets forskellige Indstilling og deres forskelligartede Hensigt med Affattelsen af Beretningerne. Dette forklarer bl. a., hvorfor Pagets Fremstilling er mere systematisk og omhyggelig end Davids, der i sin Knaphed undlader Omtale af forskellige Punkter, som vi nu, bl. a. efter vort Kendskab til Pagets Beretning, kunde have ønsket oplyst. Medens Paget 19. November berettede om et vigtigt Incidens, for hvilket han skyldte sin Regering nøje Regnskab, da han i nogen Maade havde handlet uden Instruks, saa var David baade uden den professionelle Diplomats Øvelse i Affattelse af slige Rapporter og fuldkommen frit stillet med, hvad han vilde berette.

Vi maa imidlertid overveje, hvilke særlige Hensigter David kan have haft med den 2. December 1863 at nedskrive sin Beretning, og derunder, hvorvidt han paa dette Tidspunkt havde faaet en særlig Indstilling over for, hvad han 14 Dage før havde sagt og gjort.

Optegnelserne af 2. December indledes med en ganske positiv Udtalelse om Aarsagen til Nedskrivningen. David vil, medens det endnu er ham i frisk Minde, optegne hvad der i skæbnesvangre Dage før Forfatningslovens Underskrift var passeret mellem ham og hans kongelige Herre og Ven, Christian IX, »da det, om ikke før, saa dog efter min Død vil komme paa Omtale, om og hvorvidt jeg har tilraadet eller fraraadet« Kongen at underskrive Forfatningen. I Slutningen af Optegnelserne fremhæver han yderligere, som ovenfor understreget, at han har fortalt »saa omstændeligen for at tilintetgiøre det udsprede uforskammede Rygte, at Kongen først havde underskrevet efter at have spurgt det engelske Hof om, hvad han skulde gjøre«.

Hvad David fortæller om Indholdet af sit Standpunkt

og sit Raad til Kongen, svarer nøje til, hvad der ellers er bekendt om hans Holdning. Han var afgjort Modstander af den nye Fællesforfatning, havde overalt, offentligt og privat, senest i Rigsraadet den 13. November bekæmpet denne. Overfor Kongen fremhævede han de samme Synspunkter, men gav samtidigt Udtryk for, at hverken han eller nogen anden af Lovens Modstandere nu kunde danne et Ministerium; han frygtede, at Modstand imod den ny Forfatning vilde føre til en Krise af uberegnelig Betydning, det vil sige, at den kunde foranledige en revolutionær Bevægelse, der kunde bringe Kongens Krone, eventuelt Dynastiet i Fare. Han raadede Søndag og Mandag Kongen til at søge Udsættelse; først at faa Tid til Overvejelse, hvad Hall gik ind paa, dernæst at faa en noget længere Frist for at blive klar over Stillingen i Holsten og i Udlandet etc. etc. Men i Løbet af Mandag og Tirsdag blev hans Overbevisning stærkere om, at selv en lidt længere Udsættelse var farlig. Allerede Mandag Aften lod han i Virkeligheden Kongen forstaa, at han under Hensyn til de nærmeste Følger af en Vægning ikke kunde andet end tilraade Kongen at underskrive, hvor ilde han end mente, at det var.

Davids Udtalelser til Kongen kan være fremsat i en mere eller mindre udpræget Form; Beretningens Korthed gør det umuligt at følge Nuancerne i den naturligvis frem og tilbage glidende Drøftelse, men Hovedsagen er aldeles tydelig.

David gjorde, saa vidt det kan ses, ikke umiddelbart efter den 18. November, Optegnelser om sin Deltagelse i de alvorlige Forhandlinger¹. Indtraf der i Løbet af de følgende 14 Dage noget særligt, der foranledigede ham til at nedskrive denne Beretning om sine Forhandlinger med Kongen og Paget, og specielt indtraf der noget, der kan have givet en vis Tendens?

¹ Det skal udtrykkelig gentages, at der af Manuskriptet til Davids Optegnelser aldeles intet kan ses om, at det bygger paa tidligere Notater. Men Manuskriptet gør Indtryk af at være en Renskrift. Sml. S. 150.

Vi ved intet positivt. Alt, hvad derom kan siges, beror paa Skøn og Gisninger.

Man kan spørge, om der før November Maanedes Udgang skete noget, der kunde bringe David til personlig at ængstes for, hvad han havde raadet mellem den 15. og den 18. November. Alle hans Overvejelser efter Tronskiftet havde været præget af Uvilje mod det nationalliberale Ministeriums Politik, af Frygt for dennes skadelige Følger for Landet, men intet tyder paa, at David omkring Begyndelsen af December havde fjerneste Anledning til at frygte for, at denne Opfattelse kunde volde ham personlige Vanskeligheder¹.

Derimod havde de mellemliggende Dage bekræftet Kongens, Davids og deres Meningsfællers Frygt for Følgerne af Sanktionen². De mørkeste Skyer bunkede sig sammen overalt, enkelte udlod sig allerede. Den slesvig-holstenske Opposition havde straks faaet Udbrud gennem Hertug Friedrichs Kandidatur, der hilstes med Jubel rundt om i Tyskland. Preussen og Østrig protesterede med stigende Styrke mod den danske Politik, over for hvilken der i Forvejen var truet med Forbundseksekution, men de kombinerede nu deres Protest mod Novemberforfatningen med Hævdelse af, at denne rokkede det traktatlige Grundlag ogsaa for den nye Konges Tronfølgeret. De nægtede foreløbig at anerkende ham. Fra Rusland kom der kategoriske Advarsler mod den Politik, der var kulmineret i Underskriften den 18. November. I samme Aand taltes fra engelsk Side, og endelig var det, hvad David, med de Forbindelser, han havde, utvivlsomt ikke kan have været uvidende om, netop nu ved at blive klart, at Tronskiftet og Novemberforfatningens Vedtagelse benyttedes af den svensk-norske Regering til at komme helt bort fra Afslutningen af den længe forberedte dansk-skandinaviske Alliance³.

¹ Sml. Side 209 ff., hvor Prof. Arups stik modsatte Opfattelse undersøges.

² Sml. bl. a. Neergaard II Kap. 7.

³ Sml. S. 224.

Farerne blev Dag for Dag større efter Sanktionen af den Forfatningslov, som, for at bruge Davids hvasse Ord af 2. December, »Ministeriet med en ubegribelig Letsindighed, understøttet af en til fanatisk Overdrivelse stimuleret Nationalitetsfølelse, havde mægtet at sætte igennem, og som en af den skandinaviske Idee enten forført eller forblindet Presse havde skildret som den danske Selvstændigheds Bolværk«.

Alt dette maatte i høj Grad bringe David til at overveje, om det alligevel havde været rigtigt, at Kong Christian havde underskrevet, og om de Mænd, der med dyb Modvilje under Tryk af hele Situationen, havde raadet Kongen til at underskrive, alligevel ikke havde handlet urigtigt.

David kan da have spurgt sig selv: Hvad vil Dommen over mig blive, naar Ulykkerne styrter ind over Landet og man engang spørger, hvorledes har David raadet sin kongelige Herre og Ven? Vil man da ikke dømme mig haardt, fordi jeg ikke uden Vaklen trods alt fraraadede ham at give den skæbnesvangre Underskrift.

Vi ved intet, men det ligger nær at tro, at det er ud fra Tanker som disse, at David i hine mørke Dage har følt sig tilskyndet til at give en Redegørelse. Alt, hvad han saa og hørte har paavirket hans Stemning og Synspunkter, ogsaa Rygtet om, at Kongen havde givet den skæbnesvangre Underskrift efter først at have spurgt det engelske Hof om, hvad han skulde gøre. Udenlandsk Indflydelse skulde altsaa have bestemt den nye Konges første Beslutning.

David vidste, at dette ikke var rigtigt. Han vidste, at Kongen ikke før Statsraadet den 18. fra England havde faaet et Raad om at underskrive. Dette ønskede han at fastslaa, og dette Ønske kan ved Angivelsen af Tidspunktet for Onsdagssamtalen have medvirket til, at han har givet en urigtig Oplysning. Hans Beretning forøvrigt er ikke paavirket af denne Tendens; thi alt andet væsentligt i den er, for saa vidt det kan kontrolleres, rigtigt.

IV.

I de mange andre samtidige Beretninger, der beskæftiger sig med Christian IX's Stilling mellem den 15. og 18. November, findes, mig bekendt, intet Steds omtalt Davids Henvendelse til den engelske Gesandt. Kun et Sted har jeg fundet Ytringer, der kan sigte dertil, nemlig i en Rapport fra den franske Gesandt Dotézac, hvori denne 25. November 1863 indberetter det Ønske, Kongen havde næret om at udsætte Underskriften af Forfatningsforslaget¹. Dotézac skriver her: »I sidste Øjeblik har Kongen sendt en Tillidsmand til den engelske Minister, idet han med Paakaldelse af de Familiebaand, som Ministeren repræsenterer, bad ham sige sig, om han burde give eller nægte sin Underskrift. Paget har anbefalet Underskriften. Overfor disse Raad og overfor Umuligheden af at danne et nyt Kabinet og overfor den uundgaaelige Krise har Kongen føjet sig«. Denne Meddelelse er for almindelig holdt til, at den kan veje til ved Bedømmelsen af de David-Paget'ske Beretninger.

I Indberetningerne fra den østrigske, russiske og belgiske Gesandt findes ingen Omtale af David; heller ikke i Rapporterne fra Hansestædernes Gesandt, Dr. Krüger², eller i den officielle eller private bevarede Korrespondance mellem Hamilton og Manderström³. I Indberetningerne fra den preussiske Gesandt træffes Davids Navn alene nævnt i den af 20. Novbr. (Nr. 276) og da kun i Forbindelse med Omtale af de Indlæg, som Bluhme og David havde gjort imod Fællesforfatningsforslaget ved Taler i Rigsraadet. Gesandten indsendte disse to Taler i Oversættelse og henstillede til Bismarck at bruge disse Vidnesbyrd af de to danske Statsmænd ved den Argumentation, man fra preussisk Side vilde anvende ved Paavisningen af den nye Forfatnings formentlige Traktatstridighed.

Denne Tavshed om Davids Henvendelse er ikke mærke-

¹ Archives du ministère des affaires étrangères, Paris.

² Staatsarchiv Hamburg.

³ Stockholm og Uppsala Universitets Bibliotek.

lig. I Februar 1864, da Pagets Indberetninger fra disse Dage skulde forelægges Parlamentet i en Blaabog, ændrede han, skønt det var ham meget magtpaaliggende, at der ikke skete Ændringer i Teksten, som kunde hindre Offentligheden i at faa fuldkommen Besked om hans Holdning, en Bemærkning, han 18. November havde gjort om, at »baade Christian IX og de, med hvem han sædvanlig raadfører sig«, fuldkommen misbilligede Novemberforfatningen, saa der i den trykte Tekst alene kom til at staa, at Kongen misbilligede. Han motiverede dette med, at »some people here might not be pleased to think that H. M. conferred with any one except His ostensible advisers«¹. Det er da klart, at dette Hensyn i endnu højere Grad maatte gælde om en Samtale mellem en af Kongens private Tillidsmænd og en fremmed Gesandt, saa denne havde al Anledning til at holde Tand for Tunge².

Heller ikke de spredte Meddelelser i bevarede danske Memoirer, Breve og Dagbogsoptegnelser omtaler Davids Samtaler med Paget³. Derimod var det velkendt og er og-

¹ Kopi i Pagets efterladte Privatpapirer. Se S. 238 Noter.

² Dette kan ogsaa forklare, at Paget ikke, som man kunde have ventet, fortæller Buchanan i Berlin om Davids Henvendelse, men en ligesaa nærliggende Forklaring ligger i de Ord, hvormed Paget indleder det ovenfor, S. 170. citerede korte Brev til sin Kollega i Berlin af 19. November: »I am half dead with writing & a very bad cold, so I shall only send you two private lines. This is of less consequence as I have exhausted all my subjects in public.«

³ I M. P. Bruuns Dagbøger (Universitetsbiblioteket) staar under 25/11 1863, at medens Bruun »var hos Lehmann, der var svag, kom Bille for at sige ham, at der i Bladet France havde staaet, at Kongen Tirsdag Aften (17/11) havde skrevet til Nicolay [den russiske Gesandt] og Paget, at han var nødt til at give efter for Trykket og sanctionere Forfatningslovene«. I »Dagbladet« findes intet herom og efter venlig Meddelelse fra Hr. Presseattaché Helge Wamberg i Paris findes ej heller nogen saadan Meddelelse i »La France«. Under 23/11 skriver Bladet, at Christian IX's Vægring ved at underskrive den nye Forfatning kunde have ført til en Revolution i Danmark, og tilføjer derefter følgende Linjer: »Dans la soirée du 17, il fait connaître aux membres du corps diplomatique la gravité de la situation, et, le lendemain 18, il adhéra purement et simplement à la constitution du 13 novembre«. Dette har

saa nævnt i Litteraturen, at Kongen raadførte sig med David saavel som med andre Modstandere af den nye Forfatning, bl. a. Bluhme og Andræ¹.

I de nationalliberale Kredse var man paa det rene med, hvilken Rolle som Tillidsmand for Kongen David i disse

formentlig været Grundlaget for Billes Udtalelser og for Bruuns Optegnelser. — I Kriegers Dagbøger II 349 staar under 23. Novbr.: »Paget er flink. Et uhjemlet Rygte lader Kongen inden Stadfæstelsen have henvendt sin Forespørgsel til Palmerston og faaet det Svar: Stadfæst! Dotézac holder sig aldeles passiv«. — I Werlauffs Dagbøger (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 673 8vo) staar under 18/11: »Det siges, at Kongen vil afgive sin Beslutning paa Løvedag. Foreløbig skal han have telegrapheret til fremmede Hoffer, bl. a. til Engelland og til Grev Sponeck«.

¹ Hvorvidt C. A. Bluhme, der var meget svagelig, efter Tronskiftet havde talt med Kongen eller kun givet sit Raad skriftlig, er ikke helt klart. Krieger (Dagbøger II 340, 342) udtaler sig noget usikkert om Bluhmes Raad. I sin Rapport til Grev Rechberg, Nr. 65 af 19. November 1863, fortæller den østrigske Gesandt, Baron v. Brenner, at han — saa vidt det kan skønnes, Onsdag den 18. om Morgenen eller maaske allerede Tirsdag den 17. — henvendte sig til Bluhme, »der tidligere ved enhver Lejlighed havde raadet Prins Christian, som havde rettet sig efter hans Raad«. Gesandten bad Bluhme saa hurtigt som muligt lade en Advarsel med Hensyn til Underskriften komme til Kongen, og havde med Bluhme en længere Samtale, hvori Hovedpunktet var, at Bluhme hævdede, at selv om han beklagede den nye Lov, mod hvilken han havde stemt, vilde han dog ikke i Kongens Sted nægte Sanktionen, fordi »Farerne ved en Vægning ikke længere tillod noget Valg«. Derimod vilde Bluhme raade til at gøre, ligesom Frederik VII i Aaret 1849, nemlig i Forfatningsloven at faa indsat et lignende Forbehold med Hensyn til Holsten, som dengang blev indsat med Hensyn til Slesvig. Under Drottelten sagde Bluhme, at han vel ikke havde talt med Kong Christian siden hans Regeringstiltrædelse, men at han troede, at Hans Majestæt vel vidste, hvad han (Bluhme) tænkte og maaske vilde gøre i denne Sag. Just paa dette Tidspunkt blev, berettede Brenner, samtalen afbrudt ved, at en kongelig Adjudant blev meldt, hvad der bekræftede hans Indtryk af, at Kongen i denne kritiske Situation stod i Forbindelse med Bluhme. — Den jourhavende Adjudants Journal (Hærens Arkiv) indeholder intet om, at Bluhme i disse Dage har været blandt de Besøgende, hvilket dog ikke er Bevis for, at han ikke har besøgt Kongen. — I Bluhmes Privatarkiv (R. A.) findes en Billet fra Christian IX, dateret »Søndag«, hvori Kongen beder Bluhme om en Samtale i Løbet af For-

Dage spillede, og i hvilken Retning hans Raad gik. Hans almindelige Modstand mod Novemberforfatningen var fremtraadt i Rigsraadet. Efter Tronskiftet optegnede Krieger i sin Dagbog under 17. November: »Bluhme og David raade efter Nogles Paastand Kongen til at trække Tiden ud, efter andre skal dog Raadets Indhold være tvivlsomt«. Krieger ved, at David Søndag var længe hos Kongen, og han citerer under 18. November Udtalelser af Paget, der svarer godt til Pagets Indberetning og Russells Ordre til ham¹.

I »Fædrelandet« for den 18. tales om, at Kongen søger Raad hos ikke-officielle Raadgivere, og Bladet omtaler den 19. »de raadspurgte reaktionære Statsmænds Mangel paa Mod til at danne en Regering«, som har paavirket Kongens Beslutning om at underskrive. Der maa derved sigtes bl. a. til David og Bluhme.

V.

Den foregaaende Undersøgelse har i alt væsentlig vist Overensstemmelse mellem Pagets og Davids Beretninger fra November-December 1863, og intet andet samtidigt Vidnesbyrd eller Dokument taler derimod. Tvivl om Rigtigheden vilde da næppe kunne rejses, saafremt ikke David selv i Januar 1874 havde nedskrevet sin anden Beretning.

Denne lyder, for saa vidt Forhandlingerne i Dagene i November angaar, saaledes:

Davids Beretning af Januar 1874.

... Allerede oftere havde jeg gjort Prinds Christian i 1863 opmærksom paa, hvor vigtigt det var, at han alvorligt tænkte paa, hvad han vilde gjøre, naar han blev kaldet til Tronen, og til

middagen med Angivelse af, at Efterretningerne fra Frederik VII er »høiest foruroligende«. »For ikke at vække Opsigt skal Porten til Larsens Plads staae aaben«. Det synes derefter, som om Kongen og Bluhme har talt sammen om Søndagen før Tronskiftet, og maaske er de senere Raad givet skriftlig af Bluhme.

¹ Krieger II 340, 342, 343-44.

hvilke Mænd han vilde henvende sig. De Svar, som han gav mig, maatte overbevise mig om, at han enten slet ikke eller idetmindste ikke alvorligen tænkte derpaa. Saaledes nærmede sig, under en Sorgløshed fra Prindsens Side, der maa kaldes svag, ifald man ikke vil kalde den barnagtig, den skjæbnesvangre Dag, da han kaldtes paa Danmarks Trone. Endnu omtrent 14 Dage før Frederik VII's Død, da jeg talte om hans betænkelige Sundhedstilstand, sagde han til mig: »Kongen overlever os begge!«

I de nærmeste Dage saae jeg ikke Prindsen, da jeg paa Grund af Gigtmerter i Knæet ikke turde gaae ud. Om Torsdagen [12. November] besøgte mig Etatsraad C. for at see til mig; han fortalte mig, at Professor Lund¹ telegraphisk var bleven kaldt til Glücksborg, tilføiende: »Kongen maa være farlig syg«. Saasnart han var gaaet, skrev jeg til Prindsen, meldende ham, hvad jeg havde hørt. Om Fredagen og Lørdagen hørte jeg Intet fra ham. Om Søndagen [15. November] fik jeg en Billet fra ham, hvori han bad mig om at komme strax til sig. (Billetten maa findes blandt mine Papirer²). Jeg klædte mig paa og kjørte til Palaiet. Ankommen der heed det sig, at Prindsen var gaaet over til Landgreven³, hvor han skulde spise til Middag, men at han lod mig bede om at vente paa sig. Indført i hans Værelse sad jeg mig i en Lænestoel og overtænkte Situationen; thi det anede mig, hvad der var hændet. Det varede heller ikke længe, inden han kom, tilsyneladende rolig. »Kongen er død,« var hans Ord til mig, »hvad skal jeg nu gjøre«. »Har De talt med Mænd, som De har Tillid til, og som kunne staa Dem bi som ansvarshavende Raadgivere?« sagde jeg. Paa hans benægtende Svar yttrede jeg. »Saa er der, saavidt jeg skjønner, for det første Intet andet at gjøre end at beholde det Ministerium, som Deres Majestæt med Kronen har arvet efter Frederik VII«. Paa hans Indvending, »at han ikke havde Tillid til flere af Ministrene«, yttrede jeg for ham, at jeg ikke burde fortie for ham, at han ikke var populair, og at han skulde være en meget populair Konges Efterfølger; at de Mænd, han snarest vilde tænke paa for at danne et nyt Ministerium, havde den offentlige Mening mod sig, medens det national-liberale Ministerium, som sad ved Roret, blev baaret af denne. Kongen sad derpaa nogle Øieblikke taus. — »Og skal jeg da underskrive Fællesforfatningen?« sagde han. »Deres Majestæt skal søge at vinde Tid — det er det eneste Raad jeg kan og tør give Dem«, svarede jeg. »Hvad tror De, at man vil raade mig til i England?«

¹ Kong Frederik VII's Livlæge J. J. G. Lund (1801—84).

² Sml. S. 137.

³ Landgrev Vilhelm af Hessen.

»Jeg veed det ikke, men jeg skal søge at skaffe Dem det at vide«, svarede jeg. Kongen skrev derpaa en Billet til Hall og ønskede mig en rolig Nat og bad mig undskylde, at han muligvis havde gjort mig en for mit Helbred skadelig Uleilighed. Christian IX var i dette Øieblik ganske Prindsen af Glücksborg.

Da jeg har omtalt hans besynderlige Indifferentisme for hvad der maatte og vilde komme, tør jeg saa meget mindre fortie, at han, da det var kommet, ganske var opfyldt af Tanken, hvad han nu havde at gjøre. Dette viste sig tydeligt, da han i min Nærværelse modtog et Besøg af Landgreven, der, skjøndt denne af ham selv var blevet underrettet om Frederik VII's Død, vilde lykønske Kongen til sin Tronbestigelse. Det viste sig ligeledes, da Grev H.¹ lod sig melde for at modtage hans Befalinger med Hensyn til Staldetaten, der dog ellers laae ham meget paa Hjerte.

Skjøndt det var blevet silde, tog jeg til den engelske Minister Sir August Paget, og fortalte ham, hvad han endnu ikke vidste, at Frederik VII var død². »Jeg er nu meget spændt paa, hvad Kongen nu vil gjøre, og om han vil underskrive Fællesforfatningen«, sagde jeg, tilføiende »Hvad troer De, at John Russell vilde raade til?« »Jeg kan ikke vide det«, svarede Paget, »men vil De have det, skal jeg telegraphere til London, at Kongen ønsker Raad«. »Nei, gjør det ikke, thi Kongen har ikke for mig yttret et sligt Ønske; men det er kun min Mening, at Russells Raad maatte være Kongen høist vigtigt«. »Godd, saa vil jeg strax telegraphere, at een af Kongens bekjendte Venner for mig har paapeget Vigtigheden heraf«. Efterat Sir Paget havde lovet imorgen Formiddag at lade mig vide, om han havde faaet noget Telegram fra London, forlod jeg ham.

Efter Russells Svar skulde Kongen søge at vinde Tid. Med dette Svar gik jeg til Kongen, hvem jeg mødte paa den lille Trappe, der førte til hans Privat-Værelser³. Jeg gav ham det der, da han ilede med at komme til Christiansborg Slot, hvor Proclameringen skulde skee.

Kort Tid derefter gik jeg ogsaa derhen, da Rigsraadet var tilsagt til at overvære denne Act. Da jeg gik over Pladsen foran Slottet, var denne allerede overfyldt af Mennesker. Det var en meget støiende og broget Forsamling. Jeg gik ned til mine Colleger i Rigsraadet og med dem op i Audiencegemakket. Der kom

¹ Grev V. Hølek. Sml. S. 137 Note 2.

² Sml. S. 233, Bilag III, hvoraf det fremgaar, at Paget dog før Kl. 7⁴⁰ havde vidst, at Frederik VII var død. Jf. S. 203 Note 1.

³ Sml. S. 138.

Politidirecteuren¹ mig imøde, noget hædsblæsende, og bad mig om at gaae til Kongen førend Proclameringen for at raade H. M. til, naar han træder ud paa Balconen, at forkynde, at han har underskrevet. »Jeg hører ikke til Kongens ansvarshavende Raadgivere«, svarede jeg ham rolig og bestemt. »Vil De da indestaae for Stadens Rolighed?« »Nei, men det skal De«. »Det kan jeg ikke«. »Godt, saa vil jeg gaae til Kongen og fortælle ham denne vor Samtale«. »Nei, det maa De ikke«. »Godt, saa gaaer jeg heller [ikke] ind til Kongen«.

Der leve vist endnu mange, som have bivaanet Proclameringen. Kongen traadte fast og rolig ud paa Balconen, han forkyndte Intet om Underskriften, men havde lovet det Ministrene², og det maa være strax meddeelt Stimmelen paa Pladsen, og havde upaatvivlelig Indflydelse paa Stemningen. Jeg har aldrig bebreidet Ministeriet, at det handlede som det gjorde, eller Kongen, at han gav sit Løfte uden at søge at vinde Tid. Ministeriet handlede consequent; Fællesforfatningen var dets Værn, dets hele politiske Systems Endemaal; det maatte altsaa sætte dens Ikrafttræden over Alt, men Kongen handlede ikke mindre consequent, thi naar han bibeholdt det national-liberale Ministerium, maatte han ogsaa følge den national-liberale Politik. Det er saa langt fra, at jeg har bebreidet den Ene eller den Anden sin Handlemaade, at jeg tvertimod har taget den i Forsvar, hvad jeg strax kommer til at omtale.

Jeg troer heller ikke, at et andet Ministerium vilde have kunnet undgaae at tilraade Kongen at stadfæste Fællesforfatningen, — Omstændighederne gjorde det til en Nødvendighed. At optræde paa en saa bestemt Maade mod den almindelige Mening vilde have været i høieste Grad uklogt og farligt for det nye Dynasties Grundlægger, saa meget mere som Folket var besat af Scandinavisme.

Efter denne Dag saae jeg ikke Kongen i længere Tid, — han lod mig ikke kalde til sig eller gav mig noget Beviis paa sin Naade . . .

Denne Davids senere Beretning om Samtalerne med Paget er endnu mere summarisk end den tidligere Beretning af December 1863, men stemmer overens med denne og Pagets med Hensyn til Tidspunktet for den første Samtale, som

¹ Etatsraad C. Crone. Sml. S. 138.

² Saaledes staar der i Mnskr. Meningen er formentlig: havde lovet Ministrene at underskrive.

David førte med Kongen, efter at Budskabet om Frederik VII's Død var naaet til København. Efter begge Beretninger fremkaldtes Samtalen ved en Billet fra Kongen Søndag den 15. Eftm., der foranledigede David til om Aftenen at komme til Christian IX.

Referatet af denne Samtale er i 1874 blevet mere præcist, og Ordskiftet gengives nu for en Del i direkte Tale.

Efter Referatet i 1863 har David sagt til Kongen, at det under Overvejelserne »maatte opklare sig, hvorledes Stormagterne betragtede Forfatningsspørgsmaalet, — men i saa Henseende var det af største Vigtighed, at der levnedes Tid til at fatte den endelige Beslutning, der ialfald var uadskillelig med Spørgsmaalet, om det var muligt at danne et andet Ministerium end det nuværende, der var identificeret med den nye Fællesforfatnings Stadfæstelse«. Naar David i 1874 refererer Kongens Udtalelse: »Hvad troer De, at man vil raade mig til i England?« og sit Svar derpaa: »Jeg veed det ikke, men jeg skal søge at skaffe Dem det at vide«, passer det for saa vidt til Opgivelsen i December 1863, som Ordene i den første Samtale Søndag Aften mellem David og Kongen godt kan være faldet omtrent saaledes. Derefter kan David i alt Fald have haft Ret til at sige til Paget, at det ikke var Kongen, der havde sendt ham for at raadspørge. Men der er dog den væsentlige Forskel mellem Davids to Fremstillinger paa dette Punkt, at han i 1874 gør det mest mulige ud af den Samtale med Kongen, hvoraf Resultatet blev Henvendelsen til Paget, medens han i Beretningen af 1863 har gjort det mindst mulige ud af den.

En Sammenstilling af, hvad David iøvrigt i 1863 henholdsvis i 1874 fortæller om sin Samtale Søndag Aften med Kongen og særlig af, hvad deri vedrører Kongens Svigerfader, Landgrev Vilhelm af Hessen, giver Indblik i, i hvilken Grad den senere Beretning har tabt i Korrekthed og Klarhed.

2. December 1863 fortæller David, at han, da han kom til Kongen, maatte vente nogle Øjeblikke, fordi Prinsen

var gaaet til Landgreven. Denne havde han truffen »om Eftermiddagen«, men et Kvarter efter at David havde indfundet sig, kom Landgrevens Kavalier, Grev Valdemar Holck, til Christian IX, og tiltalte ham med Titlen: Deres Majestæt, hvilken Titel den nye Konge afviste, da den efter hans Mening først tilkom ham, naar han havde be-
svoret Grundloven og var proklameret som Konge. Yderligere fortæller David, at han Kl. 9 forlod Kongen, da Landgreven kom for at lykønske.

Denne Beretning giver om dette i og for sig ikke væsentlige Forhold, der øjensynlig har interesseret David, en detailleret og fuldkommen naturlig Forklaring: Den nye Konge har, efter at have modtaget Dødsbudskabet fra Glücksborg, søgt sin Svigerfader, der boede i det Brockdorffske Palæ, det ved det gule Palæ nærmeste af Palæerne paa Amalienborg, men har ikke truffet ham hjemme. Umiddelbart efter er Landgreven kommet hjem, har sendt sin Kavalier over til Kongen og spurgt om, naar han kunde komme til ham, hvorefter han har søgt sin Svigersøn Kl. 9, paa et Tidspunkt, da den lange Samtale med David maatte forudses at være sluttet.

I 1874 har dette klare Forhold forskudt sig for David. Han fortæller nu, at det ved hans Ankomst Søndag Aften til »det gule Palæ« hed sig, at Prins Christian var gaaet over til Landgreven, hvor han skulde spise til Middag. David ventede da paa ham, og Kongen kom »inden længe«. Under deres Samtale kom Landgreven, »der, skønt han af ham selv var blevet underrettet om Frederik VII's Død, vilde lykønske Kongen til sin Tronbestigelse«, og videre, fortæller David, kom Grev Holck, der »lod sig melde for at modtage Befalinger med Hensyn til Staldetaten«. Overfor begge de nævnte Herrer viste Kongen sig, fremhæver David i 1874, »ganske opfyldt af Tanken om, hvad han nu havde at gøre«.

Det ses uden videre, hvor meget rimeligere og klarere Beretningen af 1863 paa dette Punkt er end Beretningen af 1874.

Men langt vigtigere er, at Davids Beretning af 1874 paa afgørende Punkter indeholder Oplysninger, der direkte strider imod Angivelser af 1863 saavel i Davids eget som i Pagets Referat.

I 1874 fortæller David, at han straks samme Aften, altsaa Søndag den 15., skønt det var blevet silde, tog til Paget, fortalte ham, hvad Gesandten endnu ikke vidste¹, at Frederik VII var død, og derefter direkte spurgte ham, hvad han mente, Russell vilde raade til med Hensyn til Stadfæstelse af Fællesforfatningen.

Paget svarede, at han ikke vidste det, men at han, hvis David ønskede det, skulde telegrafere til London, at Kongen ønskede Raad. David svarede, at det maatte han ikke gøre, thi Kongen havde ikke ytret et slikt Ønske. Hertil svarede Paget, efter Davids Referat i 1874, at han straks vilde telegrafere, at en af Kongens bekendte Venner for ham havde paapeget Vigtigheden af dette. Samtalen sluttede med, at Paget lovede »imorgen Formiddag« (d. v. s. Mandag Form. den 16.) at lade David vide, om han havde faaet noget Telegram fra London.

Af Davids videre Fortælling 1874 fremgaar, at Russells Svar gennem Paget skulde være naaet David Mandag Formiddag, umiddelbart før Proklamationen paa Christiansborg, altsaa vel ved Titiden. Svaret gik ud paa, at Kongen skulde søge at vinde Tid, og med dette Svar gik David til Kongen, som han mødte paa den »lille Trappe« i det gule Palæ, hvor han gav det til Kongen, da denne ilede med at komme til Proklamationen paa Christiansborg².

¹ Da Paget Kl. 7⁴⁰ havde telegraferet Dødsfaldet til London (se Bilag III) og David først efter en længere Samtale med Kong Christian, (»skjøndt det var blevet silde«), kom til Paget, kan heller ikke dette Punkt i Davids 1874-Beretning være rigtigt.

² Ogsaa efter Beretningen af 1863 har David en Samtale med Kongen Mandag Morgen; Beretningen af 1874 giver imidlertid denne Samtale, der nu stedfæstes til den »lille Trappe«, et Indhold, der ikke kan være rigtigt. En Erindringsforskydning med Hensyn til dette hastige Møde er meget sandsynlig.

Det vil ses, at hvis denne Beretning, der indeholder alt, hvad David 1874 meddeler om sin Henvendelse til Paget, er rigtig, faar det vidtrækkende Konsekvenser. Det vil for det første tvinge os til at forudsætte, af begge de helt eller omtrent samtidige Beretninger, baade Davids egen og Pagets fra November-December 1863, er urigtige, idet Angivelserne fra 1863 saavel vedrørende den første Samtale mellem David og Paget som den telegrafiske Korrespondance mellem Paget og Russell strider ganske mod, hvad der oplyses i 1874. Men yderligere maa man, saafremt Davids Beretning af 1874 er rigtig, antage, at der udover de Telegrammer, som ligger i det engelske Udenrigsministeriums Akter fra Novemberdagene, er udvekslet Telegrammer mellem Paget og Russell, som i Modsætning til hele den øvrige diplomatiske Korrespondance er holdt uden for de officielle Akter, ej heller spores i Lord Russells efterladte Privatarkiv, som jeg har faaet undersøgt med dette for Øje. Disse Telegrammers Eksistens skulde da være omhyggelig skjult¹. I sin Indberetning af 19. November, hvor Paget »højest fortroligt« indberetter til Russell om Davids Henvendelse til ham og om, hvad han har sagt og foretaget i den Anledning, har han — hvis Davids Oplysninger af 1874 er rigtige — udeladt enhver Antydning af, at David allerede Søndag Aften umiddelbart efter Tronskiftet paa et usædvanlig sent Tidspunkt har henvendt sig til ham og foranlediget, at han afsendte et Spørgetelegram til London, paa hvilket Russell om Natten eller næste Morgen meget tidlig svarede i et ogsaa uomtalt Telegram. Men yderligere gav Paget sin konfidentielle Indberetning af 19. November og ganske særlig dens Indledning en saadan Form, at enhver maa tro, at Davids første Henvendelse i denne Sag er sket til ham Tirsdag Morgen, og at Pagets første Omtale sker nu den 19. Det er ikke til at antage, at dette er sket ved et Tilfælde; er her en Fortielse, maa den være sket bevidst. Begge Beretninger fra 1863 har udeladt al Omtale af en Samtale Søndag og en deraf fremkaldt

¹ Sml. S. 181 Note 1 og Bilagene.

Telegramveksling. Skulde der da være truffet Aftale herom mellem David og Paget og mellem Paget og Russell?

Hvis man vil anse Davids Beretning af 1874 for rigtig, bliver der ingen anden Mulighed tilbage end at forkaste de to samtidige, helt primære Kilder, Beretningerne af November-December 1863, at forudsætte, at de bevarede Akter i det engelske Udenrigsministeriums Arkiv er ufuldstændige, og yderligere at antage, at den bevarede Korrespondance mellem den engelske Udenrigsminister og den engelske Gesandt i København er tilrettelagt med det Formaal at skjule, at der uden for Akterne forelaa Telegrammer af 15. og 16. November, der ikke maatte omtales.

I disse Dage lod Paget efter en almindelig — om end ingenlunde altid fulgt — diplomatisk Sædvane ethvert Telegram, som han sendte sin Regering, efterfølge af en brevlig Gentagelse af Telegrammets Ordlyd, en saakaldt »recording despatch«, med en staaende Indledning, omtrent som: »My Lord, I had the honour to address to Your Lordship this day the following telegraphic despatch« . . .

Dette gælder den 15. November — Telegrammerne Nr. 247, 248 og 249 vedrørende Kongens Sygdom og Død; den 16. November 3 Telegrammer, Nr. 250 om Christian IX's Tronbestigelse, og Nr. 252-253, der i det foregaaende er nævnt. Antager vi Davids Beretning af 1874 for rigtig, har vi to hemmeligholdte Telegrammer, der ikke er efterfulgt af denne brevlige Gentagelse eller i alt Fald ikke af Breve, der er lagt til Akterne eller gemt af Russell.

Men af hvilken Grund skulde denne Telegramveksling være hemmeligholdt? Efter sin Karakter falder den fuldstændig ind i den øvrige Korrespondance, og et saa ekstraordinært Skridt som en Hemmeligholdelse kunde selvfølgelig kun foregaa efter en Motivering fra Pagets Side, der fandt hans Udenrigsministers Billigelse. Hvorpaa skulde denne Motivering gaa ud? Fornuftigvis paa, at man for enhver Pris maatte skjule, at der straks efter Frederik VII's Død ved en Tillidsmand fra den danske Konge var sket

en Henvendelse til den engelske Gesandt, om hvad England mente om Sanktionsspørgsmaalet. Men en saadan Motivering, af hvilken der ikke findes Spor i de bevarede officielle Akter, i den bevarede Privatkorrespondance mellem Paget og Russell eller i hvad der er trykt af Korrespondancen mellem Russell og Dronning Victoria¹, kan dog ikke antages at være givet, da vi i Pagets »most confidential«-Depeche af 19. November ved Akterne netop finder en udførlig Redegørelse for en tilsvarende Henvendelse den 17. November. Men helt bortset herfra var der ikke den fjærreste Grund til en saadan interministeriel Hemmeligholdelse, der kun anvendes i ganske særlige, højvigtige Tilfælde. Hvilken tænkelig Grund skulde vel Gesandten eller hans Regering have haft til slige Kunster? Fra engelske Statsinteressers Synspunkt var det jo absolut ligegyldigt, om Davids Henvendelse var sket den ene eller den anden Dag.

Tanken maa afvises som ganske absurd, men dermed følger, at Davids Beretning af 1874 om Samtalerne med Paget maa pure forkastes, for saa vidt den strider imod Davids og Pagets samstemmende Beretninger af 1863.

At der i denne Beretning, som David 81 Aar gammel uden Støtte af Optegnelser eller Dokumenter i Januar 1874 nedskrev i Wien, kan paavises Urigtigheder, ogsaa i Modstrid med, hvad han selv den 2. December 1863 nedskrev, kan kun ved første Øjekast forundre. Vi staar her over for et Forhold, der ofte under lignende Omstændigheder kan iagttages.

Forklaringen er nærliggende: Tidsafstanden, Alderens Indvirkning ved Hukommelsestab og Erindringsforskydning² samt yderligere, paa dette Punkt af Beretningen maaske dog i ringere Grad, den Ændring, der siden 1863 var sket i Davids Stilling til Kong Christian IX, fra Venskab og Tillid til Skuffelse, Bitterhed og skarp Kritik af Kongens Karakteregenskaber.

Kernen i, hvad David i 1874 husker og fortæller, er imid-

¹ The Letters of Queen Victoria, 2. Ser. I 114 ff.

² Sml. S. 133.

lertid rigtig nok. Han har paa Opfordring haft indgaaende Samtaler med Kongen om den politiske Situation, om Muligheden for Ministerskifte, for Sanktionsnægtelse eller Udsættelse af Underskrift; alle Afgørelsens alvorlige Konsekvenser indadtil og udadtil er blevet drøftet, Stormagternes Stilling og Tanken om det ønskelige i at faa Besked om den engelske Regerings Opfattelse.

David husker rigtigt, naar han 1874 fortæller, at Resultatet af Samtalerne har været hans private Henvendelse til Paget. Det er videre rigtigt, at denne Henvendelse har fundet Sted, inden Kongen underskriver Onsdag ved 3-Tiden.

Det staar efter de samstemmende Beretninger fra 1863 fast, at først Tirsdag og Onsdag har den engelske Gesandt kunnet yde nogen Vejledning, henholdsvis før og efter Ankomsten af Lord Russells Telegram Nr. 188 (trykt som Bilag VIII). Dette det rigtige Tidsforhold har forskudt sig i Davids Erindring; de forskellige Etaper i Henvendelsen til Gesandten og Samtalerne med Kongen, der er klart adskilt i Beretningen af 1863, er 1874 koncentreret og sammenblandet, saa at den hele Kronologi og dermed Fremstillingen som Helhed bliver urigtig¹.

Ved denne, naturligvis ubevidste, kronologiske Sammen-
dragning bliver det muligt for David i 1874 at give den
dramatiske Skildring af, hvorledes han øjeblikkelig Søndag
Aften i sin Iver for at hjælpe sin kongelige Herre og Ven

¹ En iøjnefaldende kronologisk Urigtighed har Prof. Arup allerede paapeget (Scandia I 137 f.), nemlig Davids Meddelelse om, at Kongen før Proklameringen Mandag den 16. havde lovet Ministrene at underskrive Forfatningsforslaget. Kongens Udtalelser paa dette Tidspunkt gik efter alle samstemmende Vidnesbyrd ud paa det modsatte. — Finansminister N. Neergaard gør mig opmærksom paa, at der i Davids ellers saa klare og logiske Taler fra 1850—60erne kan paavises visse forbavsende Erin-dringsforskydninger, særlig af kronologisk Art, et Fænomen som ogsaa blev bemærket og omtalt af hans Modstandere. Sml. Krieger IV 18, hvor Krieger ^{30/6} 1866, i Anledning af, at Vedel vil bruge David til at skrive om Pragfredens Art. 5, siger, »at, hvad David selv leverer, vil ikke kunne undvære Omarbejdelse, thi han er nu endmere overfladisk, end han tidligere har været — og det vil sige meget«!

er ilet til Paget, der endnu er uvidende om Frederik VII's Død, og har foranlediget Gesandtens øjeblikkelige Telegram til London, hvorledes han derpaa Mandag Morgen efter at have modtaget Besked fra Paget om Russells Svar (hvis Indhold, som David gengiver det, svarer helt godt til det korte Telegram fra Russell, som Paget modtog Tirsdag den 17. og, efter Beretningen af 1863, meddelte David den 18.) i Hast gav Svaret til Kongen paa den lille Trappe i det gule Palæ.

Alt dette er urigtigt, men er det saa uforklarligt?

De bevægede Novemberdage har selvfølgelig atter og atter været fremme i Davids Erindring; de var Indledningen til den korte Periode, hvor han efter en politisk Livsvirksomhed, der havde været rig paa Modgang og Skuffelse, omsider fik Magt og direkte Indflydelse og kom til at spille en ledende Rolle som Minister i det første Ministerium efter Kong Christians Hjerte, der skulde gøre Boet op efter den nationalliberale Politik.

Med interesserede Venner og Modstandere har David drøftet hine Dages Begivenheder og sin egen Andel deri¹.

Som det ofte gaar, kan egen Andel i vigtige Begivenheder efterhaanden antage større Dimensioner og faa dramatisk Liv og Spænding i Erindring og Fortælling; tilmed fik Minderne om alt, hvad David havde gjort med eller for Christian IX, en Tilsætning af Lidenskab og Bitterhed, fordi David følte sig daarlig lønnet af Kongen. Den gamle Beretter følte sig ubevidst tilskyndet til at forøge og anskueliggøre sin Virken til Fordel for den siden utaknemlige. Alt dette præger Beretningen af 1874. Denne indeholder en langt mere detailleret Udmaling af Enkeltheder, hvor, som Prof. Arup har gjort opmærksom paa (*Scandia* I 155), Davids Synsoplevelser gengives med større Fasthed, og hvor der karakteristisk nok er en langt større Fylde af Citater i direkte Tale af Samtalerne end i Beretningen af 1863,

¹ Se f. Eks. *Krieger* IV 274—75 og (utrykt) *Skrivekalenderoptegnelse* af J. P. Trap om, hvad David har fortalt ham $\frac{3}{5}$ 1865. (Venligst meddelt af Hr. Kontorchef Cordt Trap.)

en Meddelelsesform, der ofte findes i Beretninger, som nedskrives længe efter Begivenhederne, i omvendt Forhold til Erindringsikkerheden.

I det her anførte ligger en naturlig og nærliggende Forklaring af, at David 10 Aar efter kan give en urigtig Fremstilling af Forhold, som han i alt væsentlig har fremstillet korrekt ganske kort efter Begivenhederne. Der er ingen Grund til at tro, at der findes andre og mere specielle Motiver til, at David i 1874 har givet en urigtig Fremstilling; nogen Aarsag til Formodning om en bevidst tendentøs Forvanskning i 1874 foreligger ikke.

VI.

Resultatet af min foregaaende Undersøgelse er, at Davids Beretning af 1863 om Samtalerne i Dagene fra 15.—19. November er i alt væsentligt rigtig og paalidelig. Hans Beretning af 1874 er paa de afgørende Punkter, hvor den strider mod den tidligere, urigtig.

Prof. Arup er i sin i Scandia offentliggjorte Afhandling kommet til det stik modsatte Resultat¹. Resultatet af hans Undersøgelse kan sammenfattes i følgende:

¹ I en saglig Anmeldelse af Scandias 1. Hæfte (i Berlingske Tidende ²⁰/₄ 1928 Aftenr.), hvor Prof. Knud Fabricius tager Afstand fra Prof. Arups andre Resultater, godkender han, men uden at fremføre noget nyt Materiale eller Argument, Prof. Arups Vurdering af Beretningen fra 1874 m. H. t. Samtalerne med Paget etc. som »et uangribeligt Resultat«. I en lignende kortere Anmeldelse i norsk Historisk Tidsskrift XXVIII 419 udtaler Prof. Edv. Bull, ogsaa uden at fremføre noget nyt Materiale eller Argument, »at Arup — efter mitt skjønn med stor sikkerhet — har paavist, »at optegnelsen fra 1874 er langt paaliteligere enn den fra 1863, og at denne siste ikke bare er urigtigere på vesentlige punkter, men ogsaa bevisst uriktig«. Smstd. skriver Prof. Bull videre: »Hit har professor Arup kunnet nå ved streng saklig kritisk forskning; hans resultater hittil vil det visselig falle vanskelig å rokke ved; men nu (d. e. ved Prof. Arups Forklaring af Davids Motiver til Forfalskningen etc.) begynner diktningen«.

Den Beretning, David i Januar 1874 nedskrev i Wien, er, i Modsætning til hvad man paa Forhaand skulde tro, »ganske givet paa alle afgørende punkter rigtigere end hans første, helt samtidige beretning fra 1863« (Scandia I 154). »Uoverensstemmelserne mellem dem er saa store og uforlignelige, særlig med hensyn til tidspunktet for den første samtale mellem David og den engelske gesandt, at de ikke ved nogen forklaring kan forenes« (S. 133). Netop disse Samtaler er efter Prof. Arups Mening det Hovedpunkt, »der overhovedet giver denne hele begivenhedsrække sin interesse og betydning« (S. 141). Det som 1874-Beretningen meddeler, men 1863-Beretningen fortier, at David sent Søndag Aften den 15. November opsøgte den engelske Gesandt, er »en afgørende og rigtig kendsgerning« (S. 141). Davids Beretning af 1863 er, »helt igennem« »aldeles urigtig, endog bevidst usandfærdig« (S. 157). Den »gennemgaaende usandfærdighed« i den Del af 1863-Beretningen, der vedrører Samtalerne med Kongen—Paget, »beror alene paa den stilkunst, hvormed David under forplumring af kronologien har delt (beretningen) i to afsnit, idet han først refererer sine afgørende samtaler med kongen, derefter sine samtaler med Paget, og saaledes bibringer læseren den forestilling, at samtalerne med Paget alle i tid ligger efter samtalerne med kongen. David skulde være blevet meget energisk »skygget« af en detektiv i de dage, for at denne skulde kunne gendrive hans beretning« (S. 161).

Davids Motiver til Affattelsen af denne urigtige Beretning af 1863 har »hvad angaar eftertidens historikere været, at han vilde paatvinge dem en anden opfattelse af hans del i begivenhederne end den, som han selv vidste var den rigtige« (S. 157). Forskellige Motiver, som David i sin Beretning angiver til Motivering af, at han skriver, tilfredsstiller ikke Prof. Arup. Davids Udtalelser om, at han skriver »til brug for dem, der formentlig en gang efter hans død vil drøfte det spørgsmaal, om han i sin tid har tilraadet eller fraraadet kongen at underskrive novemberforfatningen«,

afviser Prof. Arup med, »at ingen skriver beretning for historikerens skyld, enhver beretning har sit eget formaal« (S. 157). Prof. Arup udtaler nærmere (S. 158), hvorledes David ved Affattelsen af en bevidst usandfærdig Beretning har vist sig »ganske vist selv ingen sinke« at være i, hvad han gjorde heftig Udfald imod, naar han mente at finde »løgnagtighed« i den nationalliberale Politik.

Spørgsmaalet om det »virkelige«, »det egentlige og sande motiv til« (S. 161), at David i 1863 »med saa megen flid og dygtighed affattede en usandfærdig beretning« (S. 159), som han lod ligge i sin Skrivebordsskuffe og i 1874 i Wien dementerede med sin nye, paa Hovedpunkter fra den gamle stærkt afvigende Beretning, besvarer Prof. Arup klart og utvetydigt: »Denne (i December 1863 affattede) ganske samtidige beretning har til formaal i modstrid med sandheden paa alle maader og ved alle midler at tilsløre og afgive bevis imod, at David har haft det allermindste at gøre med nogen bestræbelse for at styrte ministeriet Hall« (S. 161). David var optaget af Tanken om, at den højspændte nationale Stemning i Danmark efter Tronskiftet, saafremt Kong Christian IX ikke underskrev Novemberforfatningen, vilde føre til en Revolution. David maa, ifølge Prof. Arups Fremstilling (S. 162), have tænkt sig Muligheden af, at hans Papirer efter en saadan Revolution kunde blive beslaglagt af en Undersøgelseskommission, sammensat af de i Revolutionen sejrige, nationalliberale Mænd, der stod som hans skarpeste Modstandere. For at sikre sig imod, at denne Kommission skulde gøre Ansvar gældende mod ham, fordi han i Dagene umiddelbart efter Tronskiftet havde fraraadet Kongen at underskrive Novemberforfatningen og havde hørt til dem, der »havde konspireret til at hidføre ministeriet Halls fald« (S. 162), har David den 2. December 1863 affattet en vitterlig usandfærdig Beretning. »Davids samtidige beretning kan kun forklares som bestemt til at føre en sejrrig revolutions undersøgelseskommission bag lyset« (S. 166).

Saa vidt Prof. Arups Resultat.

Det har nu imidlertid ved min foregaaende dokumenterede Undersøgelse vist sig, at Davids Beretning af 2. December 1863 er i alt væsentligt rigtig. Men selv om man paa de Punkter, hvor der som ovenfor paavist kan være Mulighed for en Tendens, vil antage Tilstedeværelsen af en saadan, da er denne Tendens af en helt anden Art end den af Prof. Arup paastaaede »bevidste usandfærdighed«. Alle de Slutninger, som Prof. Arup har draget af denne »usandfærdighed«, saavel som den indgaaende Skildring af Davids Motiver til dette med stor Iver, Omhu og Dygtighed foretagne Falskneri, svæver derfor ganske i Luften.

Det kunde derefter forsvares ikke at gaa videre ind paa Prof. Arups Afhandling, og jeg skal ej heller omtale en Række Enkeltheder i denne, som i og for sig kunde give Anledning til Imødegaaelse. Men nogle Punkter af mere almindelig og principiel Karakter maa berøres, under Hensyn til den Betydning, som Prof. Arup selv har tillagt sit Arbejde.

Hans Afhandling fremkommer som 2. Del af »Kritiske Studier i nyere dansk Historie«, i hvilke han i skarpt udtalt Modsætning til, hvad — efter hans Paastand — alle andre Historikere hidtil har gjort ved Behandlingen af nyere dansk Historie, vil underkaste Beretninger fra dette Omraade en metodisk Undersøgelse af samme Art som ved ældre Tiders. »Historikeren, der arbejder med tiden efter 16. aarh.«, hævder han, »gør aldrig en metodisk undersøgelse over den enkelte beretnings vidneværdi; han nøjes med at skønne over beretterens troværdighed« (Scandia I. 121). Hvis et virkelig kritisk Arbejde inden for de senere Tiders Historie i fuldt Omfang tages op, maa, mener Prof. Arup, lige saa store Resultater kunne naas, som hidtil er vundne inden for de ældre Tiders Historie, i hvilken vel den væsentligste Del af Prof. Arups eget Arbejde har ligget, siden han i 1907 udgav sin Doktordisputats.

Prof. Arups Artikel er saaledes et nyt Udtryk for den

Opfattelse, han i den sidste halve Snes Aar atter og atter har tilkendegivet, at det 18. og 19. Aarh.'s danske Historie af ingen af de Forskere, der har arbejdet eller arbejder inden for dette Omraade, endnu er behandlet fyldestgørende¹.

Den er videre et Udtryk for det Program, der er opstillet af »Scandia«, det nye Tidsskrift for historisk Forskning, der bl. a. udtrykkelig tager Afstand fra »en forskning, som inte bygger på historiske fakta, framvunna ur ett kritiskt siktat material, utan rör sig på det lösa förmodandets och den romantiska hypotesens gungfly« og ikke »skapar vetenskapligt hållfasta resultat«. »Denne tidsskrifts sträven är en historisk rekonstruktion vilande endast på säkra utgångspunkter«.

Men endelig er Prof. Arups Undersøgelse et Eksempel paa, hvorledes han for sin Del vil udføre dette Program, hvorledes han praktiserer den kritiske Metode, naar denne skal »give adskillig mere oplysning« og »bringe nye og hidtil upaaagtede kendsgerninger indenfor historikernes synskreds«.

Under Hensyn hertil synes det nødvendigt at gøre nogle almindelige Bemærkninger om Prof. Arups Afhandling.

Udgangspunktet og det grundlæggende i denne er den kildekritiske Undersøgelse. Dennes Resultat er, som jeg mener at have paavist, urigtigt, men uheldigere er det, at den Fremgangsmaade, hvorved det urigtige Resultat er naaet, maa fremkalde meget stærke Betænkeligheder.

Det er en elementær Regel i Kildekritik overalt, hvor det er muligt, at anvende Dokumenter ved Prøvelse af Beretninger, og det er derfor kun at billige, at Prof. Arup har anvendt og lagt Vægt paa Lord Russells trykte Ordre

¹ De vigtigste Udtalelser, i hvilke Prof. Arup fremsætter denne Opfattelse, findes: Historisk Tidsskrift 9. R. I 129 f., 213 (1918), smstd. 9. R. II 95 og 123 (1921), Scandia I 120-22 (1928); sml. Berlingske Tidende 17. Marts 1928 (Aftenr.). — At imødegaa det, mildest talt, ensidige i denne Opfattelse turde være overflødig; enhver kyndig kan let reducere denne almindelig holdte Paastand til de rette og rimelige Dimensioner.

til Paget af 17. November. Men det er ikke heldigt, at Prof. Arup, uden nærmere Undersøgelse, har nøjedes med et eneste af de engelske Aktstykker, og hans Behandling af Aktstykket er ikke forsvarlig. Ved Begyndelsen af sin Undersøgelse begaar han nemlig Fejl, der bringer hele Undersøgelsen ind i et galt Spor og faar hans Resultater til at svæve i Luften.

Det er besynderligt, at Prof. Arup — skønt han, saavidt vides, i Aarenes Løb gentagne Gange bl. a. i Universitetsøvelser har sysselsat sig med Æmnet — om den nævnte Ordre fra Russell til Paget kan sige (Scandia I 141), at den tjener Historikeren »til sikkert grundlag for en vurdering og udnyttelse af beretningerne«, uden at gøre mindste Forsøg paa at fremskaffe det i samme Ordre omtalte Telegram fra Paget til Lord Russell eller andre samtidige Rapporter eller Ordre vedrørende samme Sag, der maa forudsættes at kunne oplyse det Spørgsmaal, af hvis Besvarelse Vurderingen af Davids Beretninger afhænger: hvorledes er Sammenhængen med Tidspunkt og Indhold for Samtalerne fra den 15. til den 19. November?

Til denne Undladelsesfejl knytter sig Prof. Arups uheldsvangre Misforstaaelse og Behandling af den Ordre fra Russell, paa hvilken han lægger Hovedvægten.

Der, hvor Prof. Arup første Gang i sin Undersøgelse (Scandia I 138 f.) fremdrager denne Ordre som den nærmest liggende Hjælp til Rekonstruktion af den Virkelighed, hvorom Davids to Beretninger giver en indbyrdes modstridende Skildring, betegner han Russells »Telegram« til Paget af 17. November som »den i den sidste Beretning (d. v. s. i Davids Beretning af 1874) omtalte Telegramveksling mellem Paget og Russell«. Denne Telegramveksling bestod (efter Davids Fremstilling af 1874) i et Telegram, som Paget Søndag Aften den 15. straks havde lovet at ville sende til London, og det Svar fra Russell, som Paget Mandag den 16. om Morgenen »inden Proklameringen« havde givet David, og denne straks havde bragt Kongen. Bevis for denne

Paastand om det den 17. daterede, trykte Russell»telegram« giver Prof. Arup ikke. Paa næste Side siger han, atter uden noget Bevis, at Pagets Telegram af 16. November, hvorpaa Russells Telegram af 17. November er Svar, »er fremkaldt af Davids henvendelse til ham«.

Men denne Paastand er en ren og skær Hypotese, som Prof. Arup, uden at gøre opmærksom paa, at det er en saadan, fremsætter som en Kendsgerning og som Led i en afgørende Dokumentation, som han bygger videre paa.

Denne Fremgangsmaade er ikke tilladelig, men derhos er den Hypotese, paa hvilken Prof. Arup opbygger sine afgørende Slutninger, urigtig.

De i 1864 trykte Uddrag af engelske diplomatiske Aktstykker burde have advaret ham. I »Denmark and Germany« III kunde Prof. Arup Side 215-16, faa Sider fra det nævnte eneste Dokument, han har inddraget i sin Undersøgelse, læse en udførlig Beretning fra Paget, dateret 18. November (nedenfor trykt som Bilag XIII), der vilde have gjort ham klar over, at der meget vel kunde være helt andre Aarsager til, at Paget den 16. November havde sendt sin Chef et »Spørgetelegram«, end et Besøg af David.

Paget beretter nemlig her udførlig om den Henvendelse, som Mandag den 16. var sket til ham af den preussiske Gesandt, Balan, hvorom vi ovenfor (S. 159) har talt. Den Betydning, Paget tillægger denne Samtale, gør det rimeligt eller i alt Fald muligt, at Gesandten havde telegraferet om Ordre. Men hertil har Prof. Arup aldeles intet Hensyn taget. Paget havde i Følge sin Rapport af 18. udtrykkelig sagt Balan, at han ikke uden Ordre fra London kunde udtale sig.

Formodningen faar sin Bekræftelse ved de utrykte engelske Akter, som Prof. Arup ikke har undersøgt, før han opstiller sin Hypotese som en bevist Kendsgerning.

Dobbelt besynderlig bliver Prof. Arups Undladelse af nærmere Undersøgelse, idet han af de i 1926 offentliggjorte Breve fra hine Dage vekslede mellem Russell og Dronning

Victoria (The Letters of Queen Victoria, Second Series vol. I 114 ff.) maa have set, at Pagets Spørgsmaal og Russells Svar derpaa var Genstand for ivrig Drøftelse mellem Foreign Office og Dronning Victoria, saaledes som det iøvrigt efter hine Dages engelske Regeringspraksis var en Selvfølge. Det maatte paa Forhaand anses for givet, at nærmere Oplysning kunde findes i London.

De Akter, jeg har offentliggjort som Bilag, oplyser Sammenhængen. Intet af Pagets Telegrammer til Russell ligesaa lidt som de Beretninger (trykt her S. 140 ff. og 232 ff), hvori Paget giver en udførlig Meddelelse om disse Dages Begivenheder, indeholder mindste Antydning af, at nogen Samtale med David den 15. eller 16. November har foranlediget Gesandts telegrafiske Forespørgsel af den 16. Men helt afgørende er, at Paget i en Rapport til Russell af 19. November udtrykkelig siger, at hans Spørgetelegram af den 16. er fremkaldt ved den Depeche, Balan d. 15. havde overrakt den danske Regering.

Endnu en metodisk Fejl ved Behandlingen af de trykte engelske Akter er ovenfor Side 171 og 214 ff. paapeget. Prof. Arup har uden nogen som helst Undersøgelse erklæret den i »Denmark and Germany« III 206 trykte Ordre af 17. November for et Telegram. Det er ikke et Telegram, men en brevlig Ordre, der efterfulgte det af mig som Bilag VIII trykte Telegram af samme Dato. Der maa lægges Vægt paa, at Prof. Arup tilsyneladende aldeles ikke har foretaget nogen kritisk Prøvelse af det nævnte trykte Aktstykkets Form, Stil etc., skønt han (Scandia I 120—121) selv fremhæver det som et Særkende for den forsvarlige, kritisk videnskabelige Behandling af ældre Tiders Historie, at Behandlingen stedse indbefatter en saadan omhyggelig Prøvelse og just derfor bør fremhæves som forbilledlig for de Historikere, der efter hans Skøn paa helt utilfredsstillende Maade behandler Kilder til moderne Historie. Den Ordre, han uden videre betegner som et Telegram, adskiller sig ved sin

Længde og sin Stil fra andre Ordre, der i »Denmark and Germany« udtrykkelig betegnes som Telegrammer.

At undlade en nærliggende og let Efterforskning efter nødvendigt Kontrolmateriale, før man affatter en vidtgaaende og kategorisk Vurdering af Beretninger, at undlade den fornødne kritiske Prøvelse af det eneste trykte Aktstykke, man inddrager som Kontrolmiddel, at fremsætte ubeviste Hypoteser som sikre Kendsgerninger og derpaa at bygge vidtgaaende Slutninger og Dømme forekommer mig at være et Eksempel paa, hvorledes en kritisk Kildeundersøgelse ikke bør foretages.

VII.

De afgørende Indvendinger mod Professor Arups Fremgangsmaade ved en kildekritisk Undersøgelse er hermed fremsat, men ogsaa et Par Punkter i hans Afhandling, hvor Sagen ligger mindre klart, bør nævnes, da Professor Arups Behandling heller ikke der forekommer mig at være heldig.

Selv om Davids Beretning af 2. December 1863 virkelig havde maattet anses for urigtig, turde det ej heller være forsvarligt, som Prof. Arup har gjort, alene paa dette Grundlag at slutte, at Urigtigheden beror paa »bevidst usandfærdighed«.

I alt, hvad der vides om C. N. Davids i halvthundrede Aar i fuldt Lys virkende Personlighed, findes intet, der tyder paa, at han var i Stand til at iværksætte en saadan bevidst usandfærdig Handling, et saa vel overlagt Falskneri som det, Prof. Arup har sigtet ham for. Man kan ikke af færdige den almindelige Baggrund for et isoleret Fænomen saa let, som Prof. Arup har gjort det.

Da David døde, udtaltes der i »Fædrelandet« for 18. Juni 1874, altsaa i Organet for det Parti, til hvilket David som oftest havde staaet i, Modsætning, en uforbeholden Anerkendelse af den »Redelighed og Trofasthed«, David

havde vist, da han var Minister. Ingen af Davids Modstandere har, saa vidt vides, end ikke under de skarpeste Sammenstød, draget Davids Redelighed i Tvivl¹. David var, som det blev sagt efter hans Død, ingen populær Mand. Han havde stillet sig imod Strømmen, havde ofte paadraget sig Uvilje ved ikke at tage de Konsekvenser af tidligere Standpunkter, som andre ansaa for rigtige. Ved stædigt at fastholde egne Meninger og ved en skrap polemisk Tone irriterede David, men stundom ogsaa ved en Forsigtighed eller Ubeslutsomhed, der kunde give Anledning til Beskyldning for Mangel paa Courage eller Fasthed². En Gang i 1864 billigede Christian IX, at Monrad slog David i Hartkorn med de andre »saakaldte Conservative« ved at karakterisere dem som nogle »gamle Kjærlinger«³. Men trods megen Kritik antydes der i Samtiden aldrig Mistillid til Davids Sandfærdighed og Tilforladelighed.

Man kan selvfølgelig lægge mere eller mindre Vægt paa en saadan almindelig Baggrund. Men selv i Tilfælde, hvor der virkelig med fuldkommen Sikkerhed er konstateret Urigtigheder i Beretninger, eller som her uforenelig Modsætning mellem en Mands Udtalelser paa et tidligere og senere Tidspunkt, bør en objektivt dømmende Historiker være meget varsom med uden Forbehold at paastaa, at Aarsagen er den bevidste Hensigt at tale Usandhed, paa alle Maader og ved alle Midler at tilsløre Sandheden. Nogen Menneskekundskab lærer, at der ofte er andre Forklaringsmuligheder. Historikeren bør ikke blot være varsom med Ros over de døde, men ogsaa med sin Dadel, saafremt der skal skabes Tillid til hans Domme. Her er vi nu i det heldige Tilfælde, at det kan dokumenteres, at Sigtelsen er helt grebet ud af Luften,

¹ Jeg henviser bl. a. til de talrige Udtalelser i Kriegers og i Andræs udgivne Papirer og i Pressen om David, f. Eks. i 1863—64, 1865, 1866 og 1874 og i Anledning af Davids Ministervirksomhed, Landstingsmandat og Død.

² Se f. Eks. Krieger I 212, 271—72, 279; III 185.

³ Krieger III 185.

men det forefaldne viser, hvor vanskelig man er stillet ved kategoriske Domme, f. Eks. hvor det drejer sig om middelalderlige Æmner, hvor andet, retledende Kildestof ikke kan tilvejebringes.

Yderligere maatte det antages, at en Mand som David, for hvis hele Personlighed og Livsgerning Begrebet bevidst Usandfærdighed paa Forhaand synes fremmed, i alt Fald maatte have tungt vejende og klart paaviselige Grunde til den 2. December 1863 at indlade sig paa en bevidst og grov Forfalskning, som en Mand af hans Støbning normalt ikke gaar med til. Et ganske andet Spørgsmaal er, om der som ovenfor (S. 188—193) undersøgt paa et enkelt Punkt — Davids Angivelse af Tidspunktet for Onsdagssamtalen — har gjort sig en Tendens gældende hos David. Prof. Arups Paastand gaar jo ud paa noget helt andet.

Vi staar her ved Prof. Arups Paastand om, at Davids Bevæggrund var Frygten for en nationalliberal Statsomvæltning fremkaldt ved Kongens Modstand mod Novemberforfatningen og for den paafølgende Nedsættelse af en Undersøgelseskommission, der skulde drage Christian IX's Venner til Regnskab, fordi de havde raadet ham til Modstand mod den nationalliberale Folkevilje, personificeret i Ministeriet Hall.

Om Bevæggrund til et Falskneri, der bevislig ikke foreligger, kan der ikke være Tale, men bortset herfra har Paastanden Interesse, fordi den fører ind paa det vigtige Spørgsmaal om Karakteren af den nationalliberale Politik og dens Mænd i Efteraaret 1863, specielt lige efter Tronskiftet. Forsaavidt er det en Fortjeneste af Prof. Arup at have draget Problemet frem.

En Historiker, der har nærmere Kendskab til det nationalliberale Slægtled og dets Politik, vil imidlertid ikke kunne godtage Prof. Arups Paastand¹.

David nedskrev sin efter Prof. Arups Mening forfalskede

¹ Sml. Prof. K. Fabricius' Kritik af dette Punkt i Berlingske Tidende 26/4 1928, Aftenr.

Beretning 14 — fjorten — Dage, efter at Kongen havde underskrevet. Den umiddelbare Fare for en Revolution var da vel forbi, Udsigten til en Forfølgelse af konservative Statsmænd vel ikke længere saa overhængende. Det synes meget forunderligt, at David just paa dette Tidspunkt skulde have følt sig foranlediget til at træffe en saa ekstraordinær Foranstaltning til Sikring af sin Person som at affatte en forfalsket Beretning om en Sag, der ikke længere var aktuel. Det vil vistnok være vanskeligt at hævde, at Stillingen med Hensyn til de paastaaede »Revolutionsmuligheder« ikke var væsentlig ændret fra 15.-18. November til Begyndelsen af December. De skæbnesvangre storpolitiske Følger af Sanktionen var blevet tydeligere Dag for Dag.

Men yderligere synes det besynderligt, at en saa klog, praktisk og skarpt tænkende Mand som C. N. David var, og som han ogsaa endnu i de følgende Aar viste sig at være, skulde have grebet til et saadant — virkelig helt barnagtigt — Middel for at vildlede en eventuel Undersøgelsesdomstol, som selvfølgelig vilde blive sammensat af nationalliberale Mænd, der alle kendte ham og hans politiske Holdning ud og ind. Davids Meninger og Standpunkter var kendt ved hans Taler i Rigsraadet, gennem hans daglige Drøftelser med Venner og Modstandere. Den nationalliberale Presse, saavel som Krieger, der, kan man vel sige, repræsenterede et nationalliberalt Informationsbureau, var udmærket underrettet. En saare naiv Tanke at forsøge paa en Vildførelse! Hvortil i Alverden skulde da en 14 Dage efter Kongens Underskrift nedlagt falsk Beretning om det Standpunkt, han i Dagene fra 15.—18. November havde indtaget, have hjulpet David?

Det ser ud til, at David — som mange andre — nærede alvorlig Ængstelse for, hvad »den nationalliberale Københavnerpøbel« kunde finde paa, hvis dens Vilje ikke prompte skete Fyldest. Man tænkte sig for Alvor Muligheden af Optøjer, af Skridt mod Kongen, maaske Forsøg paa Dynastiskifte med Støtte af allerhøjst eller lavere stil-

lede svenske Desperados. Men intet viser, at David eller nogen anden frygtede personlig politisk Forfølgelse, endsige at de tog Forholdsregler for at sikre sig. Det paastaaede Davidske Falskneri vilde være det eneste Vidnesbyrd. Og alene paa dette spinkle Grundlag har Prof. Arup ment at turde opbygge sin vidtgaaende Paastand. De politiske og nationale Modsætninger i Danmark i hine Aar gav sig visse- lig ikke Udtryk, der varslede om en eventuel Revolution med Forfølgelsesdomstole eller lignende. Mindretallets konservative Statsmænd som David, Bluhme og Carl Moltke — og Halls og Kriegers nære Ven og Omgangsfælle Andræ stod jo i det væsentlige i det foreliggende Spørgsmaal sammen med disse tre — var trods al Modsætning saavist ikke lagt saadan for Had af de Modstandere, med hvem de til daglig færdedes venskabeligt, at de øjnede nogen Fare i den Retning. Det var Mænd som Hall, Lehmann, Fenger, Krieger, der maatte tænkes som Sejrherrer i den nationalliberale Revolution. Kan nogen med Grund mene, at disse Mænd var af en saadan Støbning, at deres Modstandere maatte finde paa at gribe til Forfalskning for at sikre sig mod en retslig Domfældelse for, hvad de havde tilraadet Kongen, da det var tvivlsomt, om den Underskrift skulde gives, der forlængst var bleven givet, da Forfalskningen skulde have fundet Sted?

Den Hypotese, som Prof. Arup her med saa overmaade stor Sikkerhed opstiller for at drage vidtgaaende Slutninger, vidner om saare ringe Indsigt i Datidens politiske og personlige Mentalitet.

Men dette Indtryk forstærkes, naar man undersøger den præcise Paastand, i hvilken Prof. Arups Teori udmunder, den han øjensynlig tillægger en overordentlig Værdi som Udtryk for et helt nyt og epokegørende Syn paa Datidens nationalliberale Politik: Teorien om Halls bevidste Krisepolitik i Dagene omkring Tronskiftet i November 1863.

Denne Teori udvikler Prof. Arup (Scandia I 166 f.) gennem en Fremstilling af, hvorledes den hidtidige Historie-

forskning, særlig udtrykt i N. Neergaards »Under Junigrundloven«, har undervurderet de Tanker, der i de ledende nationalliberale Kredse i Løbet af 1863 udviklede sig om, at det vilde blive nødvendigt for Gennemførelsen af en ejderdansk og skandinavisk Politik ved en Folkerejsning at bryde Tronfølgeren, Prins Christians, og Helstatsmændenes Modstand. Denne Teori knytter sig til Prof. Arups Motivering af Davids Forfalskning ved Frygten for at blive stillet for en sejrrig Revolutions Undersøgelsesdomstol.

Da der slet ingen Forfalskning foreligger, bortfalder Motivet, men tilbage bliver Teorien om en Folkerejsning og specielt om Halls Stilling. Denne Teori formuleres (Scandia I 176) derhen, at Hall i Efteraaret 1863 førte en bevidst Krisepolitik, saa at sige i to Tag. Før Tronskiftet sigtede, ifølge Prof. Arup, Halls Politik kun mod at tilvejebringe en ydrepolitisk Krise, et afgørende Brud, eventuelt ved Krig, mellem Dansk og Tysk, men efter Kong Frederiks uventede Død den 15. November, »da hele Stillingen var gjort langt vanskeligere og farligere«, sigtede Halls Politik ogsaa mod en indrepolitisk Krise: »Den nye konge var fast knyttet til helstatspolitiken; han og hans dynasti var en frugt deraf, havde egentlig kun mening, naar denne fastholdtes. Derfor maatte en indrepolitisk krise nu gaa forud for den ydrepolitiske; valget mellem de to retningslinier for dansk politik maatte træffes hurtigt og klart. Det naturlige forløb af krisen maatte blive, at kongen tog en konservativ helstatsregering, og at dette foranledigede en folkerejsning, revolutionen i København; enten vilde denne blive slaaet ned, og Danmark da maaske forskaonet for krigen, eller den vilde sejre, helst ved svensk hjælp, og Carl XV blive dansk konge. Det var denne krise, Hall søgte at fremtvinge umiddelbart efter tronskiftet ved det voldsomme og paagaende krav om novemberforfatningens øjeblikkelige stadfæstelse«. — —

Det kan i al Almindelighed siges, at de skandinaviske Rørelser i 1863, trods alt hvad der er skrevet derom, endnu

ikke er gjort til Genstand for en udtømmende Undersøgelse. Det er for saa vidt med fuld Ret, at Prof. Arup rører ved disse Problemer, og der er for mig, efter det Kendskab jeg har til det store endnu helt unyttede Kildemateriale, ingen Tvivl om, at nye Oplysninger og dybere Forstaaelse paa flere Punkter kan tilvejebringes.

Men skønt Prof. Arup ved sin Omtale af dette Punkt i Modsætning til sin øvrige Undersøgelse har inddraget lidt mere omfattende Materiale, finder jeg dog ikke i, hvad han har fremdraget, noget som helst, der sandsynliggør, endsige beviser hans Hovedteori om det bevidste planmæssige Forsøg fra Halls Side paa efter Tronskiftet den 15. November ved Tryk paa Christian IX at tilvejebringe en Krise med Sanktionsnægtelse, Folkerejsning, Tronskifte, eventuelt Dynastiskifte og dynastisk Skandinavisme som endeligt Resultat.

Der foreligger et meget stort endnu unyttet Materiale til Belysning af den skandinaviske politiske Situation i November 1863, og ganske særlig tillader nu Kendskabet til Henning Hamiltons intime Korrespondance med Manderström og hans udførlige og uforbeholdne i Foraaret 1864 nedskrevne, helt igennem paa Dokumenter støttede Redegørelse en helt anden Indtrængen i Halls Situation i denne Tid. Iøvrigt staar Materiale f. Eks. fra Vedels, Kriegers, Lehmanns og andre Lederes utrykte Efterladenskaber til Raadighed, de fremmede Gesandters Indberetninger indeholder adskillige Supplemen-ter. Paa Hovedpunkter maa den tidligere Opfattelse ændres, men det kan visselig ikke ske i den Retning, Professor Arup paa dette Hovedpunkt angiver. Før alt dette Materiale er gennemarbejdet, kan en endelig Dom ikke fældes, men det maa afvises, naar Professor Arup uden en saadan Undersøgelse mener kategorisk at kunne fastslaa, at Hall efter den 15. November fulgte en fast og bevidst Krisepolitik, der kun led Skibbrud, fordi Monrad den 26. December sprang fra og dannede et Ministerium, der kunde afløse Ministeriet Hall,

i Stedet for at Kongen med sine helstatslige Hjælpere efter Ministeriet Halls Afgang skulde være stillet ene over for Folkeviljen og med sit Dynasti være sprængt bort.

Jeg skal her ikke uddybe dette Æmne, til hvilket jeg haaber at kunne vende tilbage ved en samlet Fremstilling af den politiske Udvikling i November—December 1863, men kun antyde et Par Grunde, hvorfor jeg mener, at Professor Arups Teori ikke kan opretholdes, ganske bortset fra, at han, efter mit Skøn, ikke har givet nogetsomhelst Bevis for dens Rigtighed.

Efter det Kendskab til Forløbet af Forhandlingerne om den skandinaviske Alliance mellem Hall og Hamilton—Manderström, som vi nu har, men som hverken Koht eller Neergaard kunde have, da de i sin Tid behandlede Emnet, maa den Paastand opgives, at Hall efter den 13.—14. Oktober har vidst eller maattet forstaa, at Alliancetraktaten var bortfaldet¹ og ved Frederik VII's Død handlede ud fra denne Forudsætning, da han gik ud i den Desperationspolitik, som Professor Arup mener at han har planlagt umiddelbart efter Tronskiftet. Det ses nu af Hamiltons Korrespondance med Manderström med fuld Tydelighed, at det i alt Fald til henimod Slutningen af November for Hall absolut ikke var givet, at Forhandlingerne om en Alliancetraktat ikke kunde føres til et positivt Resultat. Men yderligere vidste Hall i hine Novemberdage forlængst, at baade den ansvarlige svenske Regering og ganske særlig Hamilton, til hvem Hall og hans Venner med Rette satte den største Lid, stillede sig absolut afvisende overfor de Planer om en politisk, dynastisk skandinavisk Omvæltning, som Hall, efter Professor Arups Mening, skal have arbejdet for ved sin »bevidste Krisepolitik« efter Tronskiftet.

¹ Scandia I 174—175 og de der citerede Steder. — Det synes, at den meget vel underrettede Kriegers Referater af, hvad der i sidste Halvdel af November forelaa om Alliancen, burde gjort Prof. Arup betænkkelig ved sin ubetingede Tillid til den tidligere Opfattelses Rigtighed.

Man bør have tvingende Grunde til at tro, at der under de politiske Bevægelser i Danmark i hin Tid ikke var ret langt fra Tanker, Ønsker og Ord til Planlægning af resolut Handlen. Det er rimeligt, at Carl XV, hans nærmeste Forbindelser i Stockholm og Skaane og maaske ogsaa enkelte af deres danske nationalliberale Meningsfæller og Korrespondenter kan have været langt ude i fantastiske Planer, men Ministeriet Hall var siden Januar—Februar 1863, da Monrad foranledigede en Klaring af Hamiltons og de Geers Stilling til slige Projekter, paa det rene med, at Hamilton og Manderström for ikke at tale om de Geer aldeles kategorisk afviste enhver Tanke om, at Sverige skulde være med i sligt.

Dette endnu uskrevne Kapital af de skandinaviske Projekters Historie, der kan betragtes som en Slags Indledningskapitel til Beretningen om Allianceforhandlingerne i 1863, gør det yderligere utænkeligt, at Hall i Novemberdagene kan have anlagt sin Politik paa den af Professor Arup paastaede Basis; han vidste, at der ingen Mulighed var for at faa den ansvarlige svenske Regering med ud i noget saadant, selv om Forudsætningerne fra dansk Side tilvejebragtes.

Jeg ser her bort fra, at der ikke findes det fjerneste Bevis for, at Hall overhovedet har haft de Planer, som Professor Arup tillægger ham. Alt hvad Professor Arup fremfører (S. 168 ff.) er Hypoteser, byggede paa en subjektiv Opfattelse af nogle spredte Bemærkninger, der giver et ganske ufuldstændigt Indtryk af Halls Tankegang. Alt, hvad vi iøvrigt ved om Halls Personlighed og Politik, taler imod, at han pludselig i Løbet af Oktober—November 1863 skulde have udviklet sig til Bærer af en Kraftpolitik af en diabolsk-udspekuleret Art som den, der planmæssig skulde være opbygget paa Chancen for Prins Christians haardnakkede Modstand mod at underskrive Novemberforfatningen og Ønsket om at udnytte denne til en Revolution. Hvor i disse Aars Historie, i Folkemassernes Indstilling, i Førernes Personligheder eller Handlinger er der Grundlag

for en Tro paa, at Hall i Baghaanden skulde have haft en saa haandfast Plan som den af Professor Arup formodede?

Atter her opbygger Professor Arup sine Paastande paa et mangelfuldt Kendskab til Datiden. Jeg kan paa dette Punkt slutte mig til, hvad Professor Fabricius i sin tidligere nævnte Kritik af Professor Arups Afhandling netop i Anledning af »Kriseteorien« siger¹: »Historikeren maa have forsøgt at indleve sig i hele den Tid, indenfor hvilken han behandler et enkelt Punkt. Der maa i hans Sjæl være bundfældet et vist almindeligt Indtryk, hvortil det enkelte Resultat ikke maa staa i Modsætning«, — i alt Fald ikke uden meget tvingende Grunde og Dokumenters stærke Vidnesbyrd.

Intet af, hvad vi ved om, hvad der foregik i Danmark i November-December 1863, — og der er de mangfoldigste Vidnesbyrd om Stemninger, Planer, Udtalelser og Handlinger, — peger paa, at Hall havde planlagt blot noget i Retning af en saadan dansk ansvarlig Politik — og alene om en saadan er her jo ogsaa efter Professor Arups Mening (S. 169) Tale. Men der er endelig ogsaa Udtalelser af Vægt, der peger direkte i modsat Retning af, hvad Prof. Arup formoder, at Halls Planer m. H. t. Prins Christians Stilling gik ud paa. Jeg skal blot nævne et Par af Hall og et af Novemberforfatningsforslagets Ordfører, Krieger, alle af den 14.—15. November 1863.

Lørdag den 14. November, da de fra Glücksborg modtagne Efterretninger om Frederik VII's Sygdom havde fremkaldt megen Ængstelse i København, skrev Hall til Kabinetssekretæren J. P. Trap, der var hos Kongen, at det nu var ham klart, at det i alt Fald vilde vare Uger, inden Kongen kunde komme til København². »Paa hvilket ulykkeligt Tidspunkt falder ikke denne Sygdom. Det vilde netop være i høieste Grad ønskeligt, om Grundlovens Stadfæstelse

¹ Berlingske Tidende ²⁶/₄ 1928 Aftenr.

² Halls Brev er bevaret i en Afskrift af J. P. Trap, meddelt mig af Hr. Kontorchef Cordt Trap.

kunde ske saa hurtigt som muligt; enhver Udsættelse vil bidrage til at nære en vis Spænding, som kan skade meget saavel indadtil som udadtil. Men Stadfæstelsen skulde jo ske i Statsraad, altsaa ved¹ Prins Christian, (som navnlig ved denne Lejlighed paa ingen Maade maatte savnes), og det vilde jo allerede være en meget mislig Udvei, — men dog den eneste, hvis Kongen ikke vilde have hele Statsraadet med Prins Christian over til sig paa Glücksborg — at en høitidelig Ministerconference blev holdt her med Prins Christian og derpaa jeg og Liebe og Hansen² gjentog en af vore vante Reiser, men selv dette kan maaskee ikke lade sig gjøre under Kongens nuværende Tilstand«.

Er det, efter alt hvad der vides om Halls Karakter, tænkeligt, at dette er skrevet i et Øieblik, hvor hans inderste Ønske er, at Tronfølgerens Modstand skal berede Vej for en Krise, en revolutionær Bortsprængning af det nye Dynasti, der, hvad Time det skal være, kan ventes at succedere? Jeg finder, at Brevet giver Udtryk for Ønske ikke blot om hurtigt at bringe den nye Fællesforfatning i Havn, men ogsaa om at betrygge den ved den modvillige Tronfølgers formelle Tilslutning, endnu medens Kong Frederik lever.

Samme Dag skriver Krieger, hvis almindelige Opfattelse af Krisen, som ogsaa Arup (S. 171) bemærker, rimeligvis faldt sammen med Halls, i sin Dagbog (II 338) bevæget over Kongens Sygdom og over Udtalelser til Hall af Prins Christian, der syntes utilbøjelig til at tage Grundlovsudkastet: »Skulde Kongen døe — ja saa var Øjeblikket efter Omstændighederne heldigt og uheldigt, som Prindsen tog det: heldigt, hvis han begyndte med at stadfæste Grundloven — men tilvisse uheldigt, dersom han begyndte med at forkaste den«.

Hertil kan saa føjes den ovenfor S. 155 citerede Udtalelse af Hall til Hamilton Søndag Morgen den 15., da Budskabet

¹ Det kan ikke med Sikkerhed afgøres, om her skal læses ved eller med.

² J. P. Traps Tilføjelse: Budet i Statsraadssecretariatet.

om Frederik VII's Død ventedes hvert Øjeblik: »Halls største Bekymring var Prins Christians Vægning ved at sanktionere Grundloven«. Bekymring — ikke for at Prinsen vil underskrive, men for at han skal nægte at gøre det. Man frygter, at Prinsens, den nye Konges, Vægning skal komplicere Stillingen, bl. a. med Hensyn til Afslutningen af Traktaten med Sverige-Norge. Da Kongen har underskrevet, udtaler baade Hall og Lehmann deres Glæde over den loyale og værdige Maade, hvorpaa det er sket¹. Intet tyder i Retning af den diabolsk snedige Plan, som Professor Arup tillægger Hall.

Jeg ser intet Vidnesbyrd, der afsvækker dette Indtryk af, at nationalliberale Ledere i dette kritiske Øjeblik først og fremmest ønskede Prins Christians Tilslutning. De tænkte, talte, skrev om Muligheden af hans Modstand, men de ønskede den visselig ikke fastholdt.

Hvad Prof. Arup fremsætter som fuldt beviste Kendsgerninger, er i bedste Fald Hypoteser og kan, efter hvad jeg her har udviklet, ikke fastholdes, i alt Fald ikke uden en helt ny Dokumentation paa et Kildegrundlag, som Prof. Arup ikke har fremlagt, og som han, efter min Opfattelse, ikke kan fremlægge.

Med Henblik paa de indtil 1965 utilgængelige »Optegnelser« af Hall om 1864, som Prof. Arup betegner som »en tabt kilde for historieforskningen«, bemærker Prof. Arup som Afslutning paa sin Afhandling i Scandia (I 179), at det »maaske til den tid vil vise sig, at den historiske kritik er i stand til ved et nøje studium af de bevarede kilder at kunne rekonstruere den nyeste tids tabte kilder med lige saa stor sikkerhed som middelalderens«². Det er mig noget

¹ »Ur Henning Hamiltons Brefsamling« II 124. — M. P. Bruuns Dagbøger 18/11 1863 (Univ. Bibl.).

² Det synes, som om Prof. Arup mener, at der i den forseglede Pakke med Papirer, efterladt af Hall, som hans Sønneustru, nu afdøde Fru Anna Hall, født Kringelbach, i 1918 henlagde i Rigsarkivet, og som

dunkelt, hvad Prof. Arup mener hermed, men hvis det er hans Tanke, at der paa Grundlag af hans i Scandia opstillede Teori om Halls politiske Formaal og Handlinger i Efteraaret 1863 skulde kunne rekonstrueres det virkelige Indhold af en Beretning af Hall, da stiller jeg mig, ogsaa under Forudsætning af, at en saadan Beretning imod Forventning skulde findes, overmaade skeptisk. De Erfaringer med Hensyn til Prof. Arups Kildevurdering og Hypoteser, som er gjort i den foregaaende Undersøgelse af Davids Be-

først maa aabnes i 1965, vil finde »optegnelser af ham om 1864«, der kan yde et nyt Grundlag og Bevis for hans Teori om Halls Politik i 1864.

Jeg ved jo ikke, hvad der findes i denne Pakke, men har Grund til at tro, at denne Formening ikke er rigtig. I Rigsarkivet vides intet herom. Efter hvad en Slægting af Fru Anna Hall, nu afdøde Overlæge Johan Meyer, der i 1916 gennemgik de Hallske Papirer, i Brev af 30/9 1916 meddelte mig, er det kun en mindre Samling Breve til Hall og hans Hustru, der er bevaret og overdraget til Rigsarkivet. Overlæge Meyer, der bl. a. paa Grund af en Henvendelse fra mig om at faa Adgang til de Hallske Papirer, omhyggelig gennemgik disse, havde den Opfattelse, at der i de bevarede Breve kun fandtes »meget lidt — for ikke at sige intet — af historisk Interesse. Der er en lille Samling Breve fra O. Lehmann, skrevne i den Tid, han var Amtmand i Vejle. Ligeledes endel fra Ploug samt fra forskellige Gesandter i Wien, Berlin m. fl. St. Saa vidt jeg kan se, findes der et og andet af psykologisk Interesse, f. Eks. i Brevene fra Lehmann, men intet videre«. »Der er et Par ganske karakteristiske Breve fra Frederik VII og fra Grevinde Danner, ligeledes to fra Carl XV, af hvilke det ene til Fru Hall er interessant. Men, som sagt, nogen videre Betydning for Opklaring af Tiden omkring 64 har de ikke. Rent personlige er Breve fra Hejberg, Fru Hejberg m. fl. Det uhyre Antal Breve, der fandtes, var næsten udelukkende private Brevvekslinger mellem Fru Hall, hendes Forlovede, Moder, Søstre og Niecer — samt Venner og Veninder, ikke at forglemme. De var alle af rent privat Natur og blev — efter Fru Anna Halls bestemte Vilje — alle tilintetgjort«.

Hertil kommer saa antagelig en Samling Breve fra Henning Hamilton til Hall, der i 1916 var udlaant til Kontorchef Hother Ploug og blev gennemset af mig. Jeg kunde den Gang ikke tage Optegnelser efter dem, men de indeholder vistnok kun, hvad der nu i Original, Koncept eller Afskrift findes i Henning Hamiltons efterladte Brevsamlinger i Uppsala og Lund eller i hans ovenfor S. 223 f. omtalte efterladte Fremstilling. Nogen Bekræftelse af Prof. Arups Teori vil deri ikke kunne findes.

retninger og Pagets, ikke tabte men upaaagtede, Beretning, indgyder ikke Tillid, hverken til hans Metode eller Praksis.

VIII.

Professor Arup sysselsætter sig foruden med Davids to Beretninger om Dagene 15.-19. November ogsaa med den Del af Beretningerne, der behandler, hvad der foregik i Slutningen af December, da Ministeriet Hall afløstes af Ministeriet Monrad, efter de Forhandlinger, der bl. a. knyttede sig til det saakaldte »udvidede Statsraadsmøde« eller »lille Rigsraadsmøde« om Aftenen den 26. December.

Prof. Arup hævder for dette Afsnits Vedkommende, »at forholdet her naturligvis er det samme som før (d. v. s. ved Beretningen om Begivenhederne fra 15.—18. November), nemlig at 1874-beretningen atter her meddeler os vigtige hovedpunkter i udviklingens gang, som er udeladt i 1863-beretningen« (S. 152). Yderligere fastslaar han (S. 154) om Forholdet mellem de to Beretninger i deres Helhed, at det er »saa ganske givet«, at den sidste beretning fra 1874 »paa alle afgørende punkter er rigtigere end Davids første, helt samtidige beretning fra 1863«.

Det fremgaar dog af Prof. Arups hele Fremstilling, at Forskellen mellem Davids Beretninger af 1863 og 1874, for saa vidt angaar Decemberforhandlingerne, synes ham langt mindre væsentlig for Bedømmelsen af Beretningernes Kildeværdi end den Del, der vedrører Novemberdagene. Han betoner udtrykkelig, at Udgangspunktet og Hovedsagen for hans Dom er Davids Referater af Samtalerne med Kongen og Paget. De Uoverensstemmelser, han finder mellem Beretningerne om den sidste Episode, er kun Supplering og en Bestyrkelse af Hovedgrundlaget for hans Dom. Først og fremmest ved at fremdrage Pagets Indberetning til den engelske Regering har min Undersøgelse fjernet dette Hovedgrundlag, og jeg behøver derfor ikke nu at gaa nærmere ind paa den anden Del af Beretningerne. Jeg gør det saa meget

mindre, som der utvivlsomt ogsaa paa dette Punkt vil kunne fremskaffes en Række andre Beretninger, der kan kaste nyt Lys over hele dette Spørgsmaal. Det tilgængelige Materiale er slet ikke udtømt¹.

BILAG I—XVIII

Originalerne til alle de her aftrykte Skrivelser findes i *Public Record Office*, London. Afskrifter og Kollationering er foretaget af Miss *E. Salisbury*.

Pagets Depecher er gengivne efter hans signerede Udfærdigelser i Bindet F. O. Denmark 22/304, Lord Russells Ordre efter Koncepterne i Bindet F. O. Denmark 22/299. Telegrammerne fra Paget og Russell er gengivne efter den brevlige Gengivelse (recording despatch), da de originale Telegramudfærdigelser ikke er opbevaret hverken i Public Record Office eller i det

¹ Der findes blandt de af Prof. Arup ikke benyttede Udtalelser i Kriegers Dagbøger saaledes baade samtidige (III 29—30) og en senere Udtalelse af David vedrørende et Hovedpunkt (IV 274—75). Der foreligger samtidige fortrolige Breve fra David til C. A. Bluhme (R. A) og videre en indgaaende Fremstilling af Lehmann, skrevet tre Maaneder senere, gennemset og korrigeret af Fenger og Hall, hvoraf kun disse sidstes Bemærkninger er trykt »Af Orla Lehmanns Papirer«, udg. af Julius Clausen (1903) 216—27, medens selve Lehmanns Fremstilling, der, som Jul. Clausen oplyser, ikke længere findes mellem Lehmanns Papirer (Ny kgl. Saml. 1477 fol.), ligger i Lehmanns Privatarkiv i Rigsarkivet. Det »lille Rigsraadmøde« findes yderligere omtalt i M. P. Bruuns og P. Vedels utrykte Optegnelser, og, hvad der i denne Sag har ganske særlig Interesse, i Kabinetsskretær J. P. Traps efterladte Skrivekalender, hvor Trap til Optegnelsen fra 26. December 1863 har føjet, hvad David under 3. Maj 1865 fortalte ham om Mødet. — Sml. Prof. K. Fabricius' Artikel i Berl. Tidende ²⁰/₄ 1928, Aftenr., hvor der er en saglig Kritik af Prof. Arups Behandling af dette Punkt. — Ogsaa udenlandske Diplomaters Indberetninger indeholder Oplysninger.

Jeg er i Færd med at faa dette Kildestof samlet og udgivet, saaledes at derpaa kan bygges en udtømmende og virkelig kritisk Fremstilling af Decemberministerskiftets Historie, hvorved Værdien af Davids divergerende Beretninger ogsaa paa dette Punkt kan blive undersøgt. For at David bevidst har forvansket sit Referat, taler foreløbig intet.

britiske Udenrigsministerium. Hvor Klokkesletsangivelsen for Af-sendelse eller Modtagelse mangler, findes den ikke anført i Depechen. De med Kursiv trykte Afsnit er udeladt i Gengivelsen i „Denmark and Germany“.

Numrene er de, hvormed Depecherne er forsynede i de nævnte to Bind.

I

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 247.

Copenhagen, Nov. 15. 1863.

My Lord,

I had the honour to address to Your Lordship this day the following telegraphic despatch:

“The King is dangerously ill with erysipelas in the face. The accounts from Glücksbourg state that His Majesty has much fever, gets no sleep, and is delirious”.

I have the honour [etc.].

A. Paget

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin.

II

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 248.

Copenhagen, Nov. 15. 1863.

My Lord,

I had the honour to address this day to Your Lordship a telegraphic despatch in the following words:

“Bulletin dated Glücksborg three o'clock this afternoon states that since six this morning, His Majesty's condition has become much worse, His strength much diminished, and consciousness scarcely perceptible”.

I have the honour [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. 1863. — By Chancery Servant to Berlin.

III

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 249.

Copenhagen, Nov. 15. 1863.

My Lord,

I had the honor to forward to your Lordship at 7.40 p. m. this day the following telegram in cypher.

“King expired at two o'clock this afternoon. News kept secret till to-morrow”.

I have the honor [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. 1863. — By Chancery Servant to Berlin.

IV

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 250.

Copenhagen, Nov. 16. 1863.

My Lord,

I had the honor to forward to Your Lordship at 11.35 a. m. this day the following telegram “en clair”.

“King Christian the Ninth was proclaimed this morning at a quarter past eleven”.

I have the honor [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. 1863. — By Chancery Servant to Berlin.

V

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 251.

Copenhagen, Nov. 16th. 1863.

My Lord,

I little anticipated, as Your Lordship may imagine, when I mentioned in my despatch No. 245 of the 12th instant that His Majesty King Frederick the Seventh was unable, in consequence of an indisposition to which at that time no importance was attached, to see Monsieur Hall for the purpose of signifying His pleasure as to the answer to be returned to the Emperor's invitation to the proposed Congress, that within four days it would be

my duty to convey to Your Lordship the melancholy intelligence which I forwarded yesterday evening.

Monsieur Hall when I saw him that day was so little pre-occupied as to His Majesty's state of health, that he merely mentioned it, in passing, as a reason why the answer to Paris and some other business he was anxious about could not be immediately attended to. — It was not indeed until Friday evening the 13th instant, that any bulletin was issued respecting the King's health, and it was not such as to cause any alarm. On Saturday evening a further bulletin appeared in the official paper, stating that an amelioration had taken place in His Majesty's condition, but it was on Saturday night that the alarming symptoms which terminated fatally at 35 minutes past 2 o'clock set in. — The malady to which His Majesty succumbed was Erysipelas in the head.

A bulletin signed by the doctors and dated Glücksborg at 3 o'clock yesterday, as I had the honour to communicate by telegraph, spoke as if the King was still alive. I inclose it herewith, but I am unable to account for the circumstance.

The fact of His Majesty's decease was not generally known until late last night, and orders had been given at the Telegraph Office to stop all despatches announcing the fact.

I have the honour to transmit a copy of a letter which I have received from Monsieur Hall this morning announcing the death of His late Majesty, and the accession of King Christian the Ninth, together with a copy of the answer I have returned to it.

The death of King Frederick will be deeply felt throughout this country. He was beloved as the sovereign who endowed it with liberal Institutions and was revered and respected for his steady and faithful adherence to them; I enclose, however, translations of articles in the *Berlingske Tidende* and *Dagbladet* which speak more correctly than I can pretend to do the sentiments of the Danish Nation on this event. —

King Christian the Ninth was proclaimed from the balcony of Christiansborg Palace this morning at a quarter past eleven by His Excellency Monsieur Hall the President of the Council, and His Majesty who showed Himself immediately afterwards was hailed with great demonstrations of loyalty. — The new Reign begins at a most critical moment and upon His Majesty's first acts may possibly depend his future popularity with his subjects.

I have the honour [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 19. — By Post. — 5 Inclosures. — For The Queen.

VI

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 252.

Copenhagen, November 16. 1863.

My Lord,

I had the honor to forward to Your Lordship at 3.40 p. m. this day the following telegram in cypher:

“Danish Minister at Frankfort reports that last communication produced no good effect on Diet, and that the Prussian Minister is the most violent in favor of Execution.”

I have the honor [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin.

VII

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 253.¹

Copenhagen, November 16. 1863.

My Lord,

I had this day the honour to address to Your Lordship the following telegraphic despatch in cypher:

“Prussia has remonstrated against new Constitution as contrary to previous international engagements, and as prejudging question to be settled by mediation proposed by Her Majesty’s Government. Pressure is being put upon the King to sign it, but His Majesty hesitates. — If Her Majesty’s Government are of opinion that the King should suspend his signature till international question is settled by mediation, I should have instructions to speak at once. Popular feeling is strongly in favour of the Constitution.”

I have the honour [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin.

¹ Nr. 254 er en Rapport fra Paget til Russell af 17. November 1863, hvormed sendes Oversættelse af Meddelelser om Christian IX’s Proklamation og det kgl. Budskab af 16. November. Trykt »Denmark and Germany« III 210–11.

VIII

Lord John Russell til Sir Augustus Paget.

No. 188.

J. D. Nov. 17. 1863.

Sir,

I have this day sent you the following telegram in cypher dated 11.10 a. m. »H. M.'s Gov. would be very unwilling to interfere in regard to new Danish Constitution, but if The King wishes mediation to be effectual he might suspend his signature till International Question is settled«.

Koncept. — Udfærdigelsen findes ikke.

IX

Lord John Russell til Sir Augustus Paget.

No. 190.

Foreign Office, Nov. 17. 1863.

Sir,

I am informed by your telegram of the 16th instant that while, on the one hand, the Prussian Government are seeking to deter the Danish Government from giving effect to the vote of the Diet in favour of the new Constitution for Denmark Proper and the Duchy of Schleswig, on the ground that it is opposed to the existing engagements of Denmark, and would prejudge the question proposed to be settled by mediation, certain parties in Denmark are, on the other hand, pressing King Christian at once to adopt the Constitution, which you describe as having the popular feeling in its favour.

It appears that the King hesitates what to do, and you suggest that if Her Majesty's Government should be of opinion that the King would do well to delay signing the new Constitution until the international question is settled by mediation, it might be desirable that you should receive instructions on the subject without delay.

Her Majesty's Government are very reluctant to interfere with regard to the Danish Constitution, and therefore I cannot instruct you to urge the King to take a course which may be very unpalatable to his subjects. At the same time, if you are questioned, you may say that as His Majesty desires, doubtless, that the proposed mediation should lead to a good result, the probability of its doing so might be greatly increased if his assent to the Consti-

tution were to be suspended until a settlement of the international question was effected, or at least had made some progress.

I am, etc.

R.

I Koncepten er rettet med Russells Haand. Trykt »Denmark and Germany« III 206. I Oversættelse Scandia I 138—139.

X

Lord John Russell til Sir Augustus Paget.

No. 191.

Foreign Office, Nov. 18., 1863.

Om den engelske Mægling i den dansk-tyske Strid. Trykt »Denmark and Germany« III 207.

XI

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 256.

Copenhagen, Nov. 18th. 1863.

My Lord,

I had this day the honour to address to Your Lordship this day [sic] a telegraphic despatch in the following words:

“The King signed the new Constitution this afternoon.”

I have the honour [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. 1863. — By Chancery Servant to Berlin. — Dette Telegram er afsendt fra København før Nr. 255 (her trykt som Bilag Nr. XII).

XII

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 255.

Copenhagen, November 18. 1863.

My Lord,

King Christian IX could hardly have come to the Throne at a moment, when more important consequences were dependent

on his first acts, than now. If the illness which proved fatal to His late Majesty had commenced a week later, it is probable that the new Constitution for Denmark and Sleswig, upon which the whole situation now turns, would have received the Royal sanction. King Christian would have succeeded to an accomplished fact, and His Majesty would have been relieved from the embarrassing alternative of placing Himself, at the outset of His Reign, in opposition to the wishes of His subjects, as in the last days most unmistakably expressed, or of appending his signature to a measure, the policy of which *both His Majesty and those with whom He is in the habit of conferring, entirely disapprove*¹.

No sooner had the death of Frederick VII become known than the question which was universally asked was "What will the King do as regards the new Constitution?" "Will He sign it, or will He refuse to do so, and dismiss the Ministry?" The newspapers which appeared on Monday morning touched upon this question in the

¹ Det er formentlig til den her ved Kursiv angivne Udeladelse i Aftrykket i »Denmark and Germany« III 213—14, at Paget sigter i et Privatbrev af 25. Februar 1864 (Afskrift i Pagets efterladte Privatkorrespondance) til en Embedsmand i Foreign Office, Mr. A. H. Layard, fra hvem han har modtaget Korrektur til den Blaabog, der skulde forelægges i Parlamentet. Paget klager her i stærke Ord over, at flere af hans Depecher er trykt i saa forkortet Skikkelse, at der gives et skævt Billede af, hvad han har indberettet. Til denne Klage føjer han som post scriptum: »I have changed a phrase in my despatch about the accession of the King (Page 224) because some people here might not be pleased to think that H. M. conferred with any one except His ostensible advisers«. Selve Henvisningen, der refererer til en Korrektur, passer ikke til Rentrykket, men der kan næppe være Tvivl om, at det gælder det her anførte Sted. — I Brev fra Paget til Mr. Layard af 9. Marts 1864 erklærede Paget, da han havde set den endelige Redaktion af Blaabogen, at han nu ikke havde væsentlig at indvende mod de foretagne Udeladelser eller Ændringer i hans Rapporter, og i Brev af 10. Marts 1864 til Lord Russel skriver han følgende: »I am very sorry I did not see the Papers as they have now been sent to me, for I should certainly not have written my letter to Mr. Layard. I submit willingly to any verbal alterations you may judge expedient in my despatches, and if these had been the only omissions in the Papers, as I saw them, I should certainly not have said anything. I quite acknowledge now that my correspondence has been fairly given, but I could not foresee from Layard's letter to me that any more papers than those he sent me would be published«. Sml. S. 161 og 164.

articles which they dedicated to the memory of the late King, and gave it clearly to be understood that on the decision which should be taken, depended the manner in which the Danish People would receive their new Sovereign. The crowd which was assembled in front of the Palace of Christiansborg on the King being proclaimed, loudly manifested their sentiments in the same sense; and demonstrations in favour of the new Act likewise took place both amongst the Military and the Burgher Guard on the occasion of their swearing allegiance. Nor are these the only indications of the public feeling.

The Rigsraad, waiting until His Majesty shall have taken His decision, has as yet made no reply to the Royal message, of which I transmitted to your Lordship a translation in my Despatch No. 254 of yesterday's date. The Municipality of Copenhagen, who waited upon the King yesterday to offer their felicitations on His Majesty's accession to the Throne distinctly expressed their hope, as Your Lordship will see in the translation of their address which I herewith enclose, that His Majesty would give the Royal Assent to the measure in question, and thus commence His reign by an act which would endear Him to all His subjects. On the Deputation leaving the Palace, the carriages were surrounded by those waiting outside who eagerly enquired to know His Majesty's answer. A translation of the answer is likewise herewith enclosed. Meetings of the municipalities in all the principal towns are taking place for the purpose of drawing up addresses in a similar spirit. In short, it may be said that there is but one universal feeling upon the subject, and so strong does it suddenly appear to have become that it is perhaps no exaggeration to assert that upon the decision now to be taken by the King depends not only His Majesty's future popularity with his subjects, but consequences of a far graver import as affecting Monarchical institutions in this Country.

But the question may well be asked, how is it that the Public feeling has risen to this pitch, and why has it never before been manifested during the time that the Constitution has been the subject of discussion in the Rigsraad? and while it seemed doubtful whether it would be adopted by that assembly. The answer to this question is simply this: — So long as Frederick VII was alive, and Monsieur Hall was at the head of affairs, the country had every security, whatever might be the fate of this particular measure that the National policy would be faithfully adhered to. Monsr. Hall might then have withdrawn the project of Constitution altogether, or he might have suspended it for the time being,

and no commotion would have taken place, for people would have felt that in his hands the interests of the Country would have been upheld, and the National Policy have still been steadily kept in view.

In the same way if King Christian had been a lineal descendant of the ancient dynasty, if his known political sentiments had been identified with the ruling and dominant party, He might have succeeded to the Throne and adopted His own line as to sanctioning the Constitution, or the reverse, without His motives being suspected. As it is however, His Majesty's family connection does not inspire confidence, and what is known of His views and feelings is in opposition to the policy of the National party. It is not therefore to the Constitution as an internal measure, not as a measure which gives a more or less amount of political importance to the masses, but as one which draws the Kingdom and Sleswig into closer alliance, that the present excitement is to be attributed. This Act is looked upon as the one which is to ensure the non German portions of the Monarchy from encroachments on the part of the Confederation, and it is to test the sentiments of the new Sovereign in defence of this principle that the pressure now put upon His Majesty arises.

If His Majesty yields while it is yet confined to a warning, and has not assumed the shape of menace, the effect will be immense, and the reaction in His Majesty's favor in proportion. He will gain a place in the affection of His subjects, which will not be easily destroyed, and which will give him power to work great good. But should the delay be too long, or should His Majesty finally adopt a different decision, I cannot but be most apprehensive of what may happen.

The only possible transaction would be if Monsieur Hall would take the responsibility upon himself of announcing to the Rigsraad that under present circumstances, and in order not to prejudge the result of the coming negotiations, he had advised the King temporarily to suspend his signature; but in view of His Excellency's declarations in the Rigsraad and of the clause which he recently inserted in the Constitution giving it force from the 1st of January next, it is almost impossible that he should adopt this course; and perhaps indeed it is now too late that even this should be successful.

I have the honour [etc.]

A. Paget.

P.S. Since this Despatch was written, the King has signed the Constitution, as Your Lordship will have learnt by my telegram just sent¹.

A. P.

¹ Her trykt som Bilag XI.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin. 2 Enclosures.
— M. to Queen, Paris, St. Petersburg, Vienna. —

Trykt i »Denmark and Germany« III 213 ff., men Dateringen
er der: November 23. 1863.

XIII

Sir August Paget til Lord John Russell.

No. 257.

Copenhagen, November 18. 1863.

My Lord,

The Prussian Minister called on me the day before yesterday, and told me he had just communicated a Despatch to the Danish Government respecting the new Constitution for Denmark and Sleswig: He briefly related the contents of the Despatch, but it is unnecessary that I should here repeat them, as, according to Monsieur de Balan, a similar despatch has been presented to Her Majesty's Government.

Monsieur de Balan was anxious that I should support the representation he had made either by communication with Monsieur Hall, or by asking an audience of the King, and urging His Majesty to suspend for the present his sanction to the Act in question.

I informed Monsieur de Balan that I should do nothing of the kind, without instructions from Her Majesty's Government. Moreover I could not conceal my astonishment that the Prussian Government should have made a communication of this nature, and more particularly at this moment¹. Nothing, I said, which had passed in the negotiations with Monsieur de Bismarck could lead to the belief that he objected to the Constitution in question. There had never been a word said by him about it, as far as I knew, either to Her Majesty's Ambassador or to the Danish Minister, — that all that had passed had been with respect to

¹ Sml. Krieger II 341, hvor Krieger under 17. November 1863 skriver: »Man vil vel forsøge at tilveiebringe et diplomatisk Tryk. Bismarck har d. 15. d. M. ladet Balan fremkomme med en d. 13. dat. Indsigelse, hentet fra den Skynding, hvormed Hall nu drev Forfatningssagen. Paget var dog igaar endnu enig i, at Preussen, som havde tiet saa længe, ikke nu burde have talt, ligeledes var Paget meget forbittret over, at Bismarck nu i Frankfurt vilde gaae fra, hvad han havde lovet Quaade og Buchanan«.

the Normal Budget, and that respecting this everything which Monsieur de Bismarck had required had been fulfilled by the Danish Government. In the first instance he desired that the Danish Government should make a declaration of their intentions on this subject to him, when he would communicate them to the Committee and recommend them to its favorable consideration, — he then ascertained that this was not sufficient, and required that the Danish Government should themselves take the initiative at Frankfort, — this was likewise acceded to, and now at the eleventh hour when the measure had passed the third reading of the Rigsraad and required only the signature of the King to become law, he came with a remonstrance against the new Constitution. — The project of this Constitution had, I continued, been under discussion for the last six weeks, and the proper time to have objected to it was while it might still have been possible to arrest its further progress, and not when it had been discussed for the last time. — Such a mode of proceeding was strange, to say the least of it. —

Monsieur de Balan admitted that it would have been better to have remonstrated earlier, — but that that was not his fault as he was on leave. — He went on to criticize the despatch of Monsieur Hall to Monsieur de Quaade on the suppression of the Normal Budget. Monsieur de Bismarck, he said, thought it hardly came up to what Sir Andrew Buchanan had led him to expect it would, in consequence of my information. — I begged Monsieur de Balan's pardon, for Monsieur de Bismarck had, I said, distinctly told both Sir Andrew Buchanan and Monsieur de Quaade that he entirely approved the principles laid down in that despatch, and had made no objection to them whatever. — I added that in the despatch to the Diet the reserves were only alluded to in general terms, and in the most conciliatory language. —

Monsieur de Balan then proceeded to speak in laudatory terms of Monsieur de Bismarck's desire to contribute to an amicable solution of the question, but that he was thwarted by the Danish Government who, at the moment he was using his best endeavours at the Diet to smoothe matters and prevent the execution, were giving a fresh cause for provocation by their project of Constitution. He did not mean to say that the execution would take place in consequence of this Constitution, but it was no doubt an aggravation of the existing situation and made it very difficult for Prussia, who had been good enough to take upon herself the part of mediator, as it were, between the Diet and the Danish Government to give effect to her conciliatory policy. —

I replied that if the Diet intended to proceed on legal grounds the Constitution could have no influence over the execution one way or another, — if on illegal, I could understand the Constitution being made use of as a pretext, — but it could never be admitted as a justification. But, I continued, so little reason was there for supposing that Monsieur de Bismarck would object to the Constitution, that as far as I was myself concerned, I must own that I thought it would establish the very state of things which he was desirous of being introduced. In support of this I quoted a letter from Sir Andrew Buchanan in which His Excellency says that Monsieur de Bismarck's idea is that, in order to clear the ground properly for a mediation on the international question all arrangements between Holstein and the other parts of the Monarchy should cease, so that to use his (Monsieur de Bismarck's) own words an independent Denmark to the Eider, and an independent Holstein to the same river should be provisionally established. — This had not only been said, I continued, to Her Majesty's Ambassador, but also to the Danish Minister, for I had myself seen the despatch in which he had reported it. — With what show of reason therefore, I enquired, could Monsieur de Bismarck now come and accuse the Danish Government of adding to existing complications when the measure they had brought in was precisely in accordance with his own views as stated not more than three weeks ago. —

Monsieur de Balan could only reply that he was not aware that Monsieur de Bismarck had spoken in this sense, and that he must admit the contradiction between what was then said and the step he had now been directed to make. For himself he could only be guided by his official instructions. —

That of course I acknowledged, but I said since he had spoken of the conciliatory endeavours of Monsieur de Bismarck, I must inform him that, if Monsieur de Bismarck was really sincere, his views were very badly carried out by his Agent at Frankfort; for, if I was correctly informed, Monsieur de Sydow was the member of the Committee the most disposed to make difficulties, and the most violent in advocating execution.

Monsieur de Balan in forcible terms denied the truth of this, but I said such was the report made by the Danish Minister at Frankfort, and it might be worth enquiring into. —

I added that I was in possession of another piece of information which I must say was not confirmatory of the favorable impression Monsieur de Bismarck was anxious should exist as to his own proceedings, and it was this: The Danish Minister at Vienna had re-

ported that the Duc de Grammont had informed him that, having spoken to Monsieur de Rechberg on the Danish question, Monsieur de Rechberg had said that the worst enemy of Denmark was not to be found at this moment at Vienna but at Berlin where Monsieur de Bismarck was extremely irritated, having as he said been tricked (*joué*) by the Danish Government. Monsieur de Rechberg showed the Duc de Grammont a note from Monsieur de Bismarck in which he complains of the Danish Government for having offered, through Sir Andrew Buchanan, to abolish the Patent of the 30th of March, but that later they withdrew their offer. The note concluded by saying it was impossible to treat with a Government of such bad faith. —

I have the honour to inclose an extract of the report of the Danish Minister, on reading which, and coupling it with other facts, I must own that I came to the conclusion that it is not the Danish Government which has been acting in bad faith.

I have the honour [etc.] .

A. Paget.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin. — For the Queen, Paris, Vienna, St. Petersburg. — Trykt i »Denmark and Germany« III 215—16.

XIV

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 259.¹

Copenhagen, November 19. 1863.

Confidential.

My Lord,

I have had some conversation with my Austrian and Prussian Colleagues relative to the Constitution for Denmark, in which I have made use of the following observations with the view of inducing them to modify the effect which may be produced on their Governments by the fact of the King's sanctioning this Act. I have said that, it ought to be taken into consideration that this project had been drawn up, and brought to maturity without any participation on the part of His Majesty who, it was well

¹ No. 258 Paget til Russell 19. November indeholder kun Meddelelse om Kongens Modtagelse af Medlemmer af Rigsraadet. Trykt i »Denmark and Germany« III 217.

known, was opposed to the policy it indicated: that on ascending the Throne His Majesty had found it complete, less his signature, which, unless he was prepared to encounter a Revolution and to risk His Crown without support from any quarter, it would be impossible for Him to withhold: that they were perfectly well aware that there were no means of stemming the popular feeling on this subject at this moment; that there was no possibility of forming another Ministry which would have any chance of remaining a week in office; that moreover the Constitution in question was objectionable, or not, according to the use which might be made of it. I did not attempt to deny that its tendency under the present Government might be towards incorporation; but in the event of His Majesty changing His Cabinet, which would not be at all impossible for Him to do, when once His own position was secure, measures of a Liberal character might be introduced into Sleswig which would entirely counteract its incorporating tendencies.

As affecting the engagements of 1851—52, and the proposed International negotiations, it was no worse than the existing Constitution of 1855; for if the decision of the Conference was in favor of a Common Constitution, that of 1855 would have to be altered, just as much as the new one. It was to be hoped therefore that the German Governments would reflect on these circumstances maturely, and would at all events give the new sovereign of this country the benefit of a little time.

Baron Brenner, the Austrian Minister, seemed the best disposed to listen to these views. He said he had been from the first so opposed to the new constitution, that he could not undertake now to say much in its favor, but he promised to make a faithful report to his Government of the difficulties by which the King was surrounded. He said that once the Constitution was signed, His Majesty would be bound to the policy of the National Party, and he should not have much confidence in his ability to change His Ministers or to introduce changes in Sleswig.

I replied that I quite agreed that under present circumstances His Majesty could not think of forming a Ministry out of the "Helstat" (United Monarchy) party; but that there were men of moderate and conciliating views who were by way of belonging to the National party, but who had voted against the recent measure (I alluded to Monsieur André, formerly Minister of Finance in Monsieur Hall's administration) men of great ability, who were quite capable of forming a Ministry if called upon to do so.

I have the honor [etc.]

A. Paget.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin. — For the Queen, Paris, Vienna, St. Petersburg. — Trykt i Uddrag i »Denmark and Germany« III 217—18.

XV

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 260.

Copenhagen, November 19. 1863.

My Lord,

On receipt of Your Lordship's telegram of the 17th instant, I lost no time in acquainting Monsieur Hall with its purport. I said that although Her Majesty's Government were unwilling to interfere respecting the Danish Sleswig Constitution, they were nevertheless of opinion that there would be a better chance of the international negotiation [*sic*] being effectual, if the King were to suspend his signature till they [*sic*] were concluded.

I must state to your Lordship that before the receipt of your Lordship's instructions I had been privately in communication with Monsieur Hall with the view of endeavouring to induce him to relieve the King of his embarrassing position by taking the responsibility of suspending the Act on his own shoulders. I said that his position in the Country was such that he could succeed where any one else must fail, and I urged that he would be perfectly justified in the step on account of the proposed mediation, I repeated these representations on communicating Your Lordship's instructions, and I appealed to His Excellency's patriotism and devotion to the Crown as motives for acting as I proposed.

Monsieur Hall replied that although he might be quite ready to sacrifice himself it must be on the condition that some good was to come of it. Things however had now gone so far that neither he nor any other man could act successfully counter to the public feeling. All that he and the Government could do was to endeavour to restrain the public feeling within bounds, but he sincerely trusted the King would take his decision speedily.

I have the honour [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin. — For the Queen. — Paris. Trykt i kort Uddrag i »Denmark and Germany« III 218 (Nr. 255).

XVI

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 261.

Copenhagen, November 19. 1863.

My Lord,

The Government is not without apprehension of some movement in Holstein, and they have taken precautions to repress it at once.

They have received information to-day of a Proclamation issued by the Duke of Augustenburg claiming the Holstein succession: they have also heard from Frankfort that several of the smaller Governments intend to support his pretensions at the Diet. His party in Holstein appears to be not without consideration.

Pending the issue of all these complications, it is well that the King should have made sure of his Danish subjects at all events.

A meeting of the Holstein Estates, with the presumed object of protesting against the succession of King Christian, was summoned in Kiel, but having been forbidden by the Police, it did not take place.

It may probably be looked for at Hamburg or in some place outside the Danish Frontier.

I have the honor [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin. — For the Queen. — Trykt i »Denmark and Germany« III 218.

XVII

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

No. 262.

Copenhagen, November 19. 1863.

My Lord,

Monsieur Hall having been engaged with the King, I was unable to see His Excellency to-day for the purpose of submitting to him Your Lordship's question as to whether the Danish Government would accept the Mediation of Great Britain only, — but I informed Monsieur Vedel, the Under Secretary, of Your Lordship's enquiry and requested him to let me know Monsieur Hall's reply as soon as possible. —

I have just received a note from Monsieur Vedel saying that as the King has already accepted the Invitation to the Congress, which amongst other things will occupy itself about the Dano-

German question, Monsieur Hall is unable to give an answer to the present proposal of Her Majesty's Government before having submitted it to the King and conferred with his Colleagues. — As soon as His Majesty shall have taken a decision I am to be immediately informed.

I have the honour [etc.].

A. Paget.

Recd. Nov. 23. — By Chancery Servant to Berlin. — For the Queen. — Trykt i »Denmark and Germany« III 219.

XVIII

Sir Augustus Paget til Lord John Russell.

[No number] Most confidential.

Copenhagen, November 19. 1863.

Trykt ovenfor S. 140—143.
